



**ΑΝΩΤΕΡΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ  
ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ  
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

***‘Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ’***



**ΤΣΕΡΩΤΑ ΓΕΩΡΓΙΑ**

**A.M. 4245**

**ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ**

**ΡΙΓΓΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ**

**ΜΑΡΤΙΟΣ 2008**

**ΗΡΑΚΛΕΙΟ**

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ.	Σελ. 4
1.2 ΜΑΖΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΟΧΙΚΟΤΗΤΑ.	Σελ. 4
1.3 ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΟΥ.	Σελ. 5
1.4 ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.	Σελ. 5

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.	Σελ. 6
2.2 ΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.	Σελ. 7
2.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.	Σελ. 8

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ.	Σελ. 10
3.2 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ.	Σελ. 10
3.3 ΞΩΚΛΗΣΙΑ.	Σελ. 19
3.4 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ – ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.	Σελ. 19

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.	Σελ. 21
4.2 Η ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ.	Σελ. 43

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5**

<b>5.1 Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ.</b>	<b>Σελ. 57</b>
<b>5.2 Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.</b>	<b>Σελ. 58</b>
<b>5.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΠΟΥ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.</b>	<b>Σελ. 59</b>
<b>5.4 ΚΡΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ.</b>	<b>Σελ. 60</b>
<b>5.5 Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΝΕΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ 1980.</b>	<b>Σελ. 61</b>

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6**

<b>6.1 ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ.</b>	<b>Σελ. 63</b>
<b>6.2 ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.</b>	<b>Σελ. 64</b>
<b>6.3 ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ.</b>	<b>Σελ. 67</b>
<b>6.4 ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.</b>	<b>Σελ. 70</b>
<b>6.5 Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.</b>	<b>Σελ. 72</b>

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7**

**ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ**

<b><u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u></b>	<b>Σελ. 73</b>
----------------------------	----------------

<b><u>ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u></b>	<b>Σελ. 78</b>
---	----------------

<b><u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u></b>	<b>Σελ. 79</b>
----------------------------	----------------

# Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

### 1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Ο τουρισμός ως περιήγηση-γνωριμία με πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες άλλων λαών, χρονολογείται από την αρχαιότητα και στην μορφή αυτή οφείλονται πλήθος ταξιδιωτικές, ιστορικές και γεωγραφικές πληροφορίες από ταξιδιώτες - περιηγητές διαφόρων εποχών. Θρησκευτικοί και αθλητικοί πόλοι έλξης και γεγονότα καθώς και εκπαιδευτικοί λόγοι οδήγησαν στις πρώτες “ειδικές μορφές τουρισμού” που χάνονται στα βάθη των αιώνων. Ομαδικές μετακινήσεις για προσκύνημα ιερών τόπων, τέλεση αθλητικών αγώνων, μακροχρόνιες πολιτικές εκστρατείες και σταυροφορίες, αλλά και ατομικά επιμορφωτικά και θεραπευτικά ταξίδια δεν είναι παρά οι προπομποί του θρησκευτικού, αθλητικού, του περιηγητικού, του θαλάσσιου, του θεραπευτικού, του εκπαιδευτικού τουρισμού, αλλά ακόμη και του “μαζικού τουρισμού”, με την έννοια της όποιας οργάνωσης ήταν δυνατόν να εξασφαλιστεί τις εποχές εκείνες σε ομαδικές μετακινήσεις.

### 1.2 ΜΑΖΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΟΧΙΚΟΤΗΤΑ

Η προσιτότητα του τουρισμού λόγω της εξέλιξης των μεταφορών (οδικών, θαλάσσιων και εναέριων) η ελκυστικότητα του λόγω της εξέλιξης των επικοινωνιών, η συν τον χρόνο αύξηση του εισοδήματος και ως εκ τούτου η αύξηση της διαθέσιμης για τον τουρισμού οικογενειακής δαπάνης, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και η άνοδος του επιπέδου ζωής δημιουργεί νέες τάσεις αύξησης της τουριστικής πελατείας.

Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού από τα μέσα του αιώνα μας, που οφείλεται κυρίως στους παραπάνω λόγους, αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά προσανατολισμού του σύγχρονου τουρισμού και καλύπτει σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της διεθνής τουριστικής αγοράς όλων των χωρών που δέχονται τουρισμό.

Ένα άλλο από τα κύρια χαρακτηριστικά του σύγχρονου τουρισμού είναι και η εποχικότητα, η περιορισμένη δηλαδή διάρκεια του και η δημιουργία αιχμής κατά τους θερινούς μήνες

και σε περιορισμένες περιπτώσεις και κατά τους χειμερινούς. Αυτό οφείλεται κυρίως στον προκαθορισμένο χρόνο οικογενειακών διακοπών της μέσης αστικής τάξης που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής αγοράς.

### **1.3 ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΟΥ**

Ο μαζικός τουρισμός είναι ο τουρισμός των μεγάλων αριθμών και αποτελεί την κυριαρχή έκφραση τουριστικής δραστηριότητας του αστικού πληθυσμού των ανεπτυγμένων χωρών μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '50 και διαμόρφωσε σταθερά χαρακτηριστικά στις δεκαετίες '60 και '70, από την δεκαετία του '80 το πρότυπο του μαζικού τουρισμού διανύει περίοδο αμφισβήτησης.

Οι αρνητικές επιπτώσεις για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και τις παραδοσιακές κοινωνίες στις χώρες και στις περιοχές υποδοχής τουριστών, οδήγησε στην διεθνή επανεξέταση της άποψης ότι ο τουρισμός έχει αυτονόητα θετικά αποτελέσματα. Αντίθετα, πολλοί σήμερα εκτιμούν ότι τα ενδεχόμενα βραχυχρόνια οικονομικά οφέλη τελικά δεν αντισταθμίζουν το υψηλό κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος. Παρ' όλο που οι απόψεις αυτές δεν έχουν ακόμα αποκρυσταλλωθεί σε συγκεκριμένη εναλλακτική πρόταση, η κίνηση αμφισβήτησης του μαζικού τουρισμού, αν και περιορισμένη, είναι σαφής, αυξητική και μαχητική.

### **1.4 ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

Έναν αιώνα σχεδόν μετά την ανάπτυξη του τουρισμού παγκοσμίως, η ανάπτυξη **προσωπικών προτιμήσεων, αναζητήσεων και ειδικών ενδιαφερόντων οδηγεί στην αποποίηση των απρόσωπων μαζικών διακοπών.**

Η μακροχρόνια προοπτική των τουριστικών εξελίξεων σε παγκόσμιο επίπεδο εξαρτάται από τις νέες κοινωνικές αξίες και το συνακόλουθο καταναλωτικό πρότυπο που προκύπτει καθώς η ανθρωπότητα κινείται προς την μεταβιομηχανική εποχή. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από σχετική κάμψη του καταναλωτισμού και αυξημένη φροντίδα για ποιότητα ζωής, χαρακτηριστικά τα οποία αναμφισβήτητα θα επηρεάσουν τη συμπεριφορά του τουρίστα καταναλωτή και θα τον ωθήσουν στην κατεύθυνση ενός εναλλακτικού τουρισμού με μέτρο τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Σ' αυτές τις νέες ανάγκες που δημιουργήσαν τόσο οι εξελίξεις στις ανεπτυγμένες χώρες όσο και τα αδιέξοδα του μαζικού τουρισμού έρχονται να απαντήσουν οι νέες, οι ειδικές, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Στόχος της ανάπτυξης τέτοιων προγραμμάτων ήταν η διαφοροποίηση της ποιότητας της προσφοράς ώστε να προσελκυσθούν τουρίστες καλύτερης ποιότητας και υψηλότερων εισοδημάτων.

Όσο για την χώρα μας διαθέτει άπειρες δυνατότητες διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της προκειμένου να ελαχιστοποιήσει στο μέλλον τις αρνητικές επιπτώσεις από την μορφή του μαζικού τουρισμού που ανέπτυξε μέχρι σήμερα.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

### 2.1 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η θρησκεία αποτελεί μια ιδιαίτερως σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ζωής. Είναι παράγοντες που δρα καταλυτικά στη συμπεριφορά και στη στάση ζωής του ανθρώπου. Μπορεί να οριστεί καθολικά, ανεξάρτητα από το δόγμα στο οποίο μπορεί να πιστεύει ο καθένας, ως εξής: «θρησκεία είναι η πεποίθηση που εκδηλώνεται μέσα στην γνώση, στη σκέψη, στα συναισθήματα, στη βούληση και στις πράξεις, σχετικά με επενέργεια ανωτέρων δυνάμεων, προσωπικών ή απρόσωπων. Οι ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου συγχωνεύουν αυτή την πεποίθηση με την πίστη σε μια ηθική τάξη ευθύνης που καθορίζει τις πράξεις μιας δίκαιας ανταμοιβής, κάθε ενέργειας καθώς και στη δυνατότητα για πρόοδο προς την υπέρτατη τελείωση».

Αυτές οι ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου είναι σήμερα οχτώ: Βραχμανισμός, Ινδουισμός, Βουδισμός, Κινεζικός οικουμενισμός, Παρσισμός, Χριστιανισμός, Ισλαμισμός, Ζουδαισμός.

Επικεντρώνοντας στο σημείο του ορισμού που αναφέρει ότι η θρησκεία εκδηλώνεται μέσα από αυτές τις πράξεις του πιστού μπορούμε να αναφερθούμε στις πράξεις αυτές. Η προσευχή και η λατρεία, η συμμετοχή σε τελετές, η νηστεία, η διαγωγή της ζωής σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζει το δόγμα και ακολούθως ο προσκυνηματισμός αποτελούν έμπρακτες αποδείξεις της προσήλωσης κάθε πιστού στο δόγμα του.

Ο προσκυνηματισμός στη γλώσσα της οικονομίας και του τουρισμού ειδικότερα αναφέρεται σαν Θρησκευτικός Τουρισμός. Μπορεί να οριστεί ως *η μετακίνηση μεμονωμένων ατόμων ή οργανωμένων σε ομάδες με προορισμό τόπους θρησκευτικής λατρείας είτε για προσκύνημα, είτε για συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές ή εκδηλώσεις, είτε για εκπλήρωση τάματος ή ακόμη και για λόγους εκπαιδευτικούς, ενημερωτικούς*. Η μετακίνηση αυτή μπορεί να πραγματοποιείται είτε στη χώρα μόνιμης κατοικίας είτε στο εξωτερικό. Σε όλες πάντως τις περιπτώσεις, το κίνητρο είναι το θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Στην ξενόγλωσση ορολογία ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να περιγραφεί με τον όρο **pilgrimage**, ο οποίος όμως περιλαμβάνει ευρύτερα την έννοια του προσκυνηματισμού όχι μόνο σε θρησκευτικά μνημεία αλλά και σε ιστορικούς τόπους και σε μνημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Ο όρος **pilgrim** (προσκυνητής) προέρχεται από την λατινική λέξη

peregrinus η οποία αρχικά όριζε τον ξένο που ζούσε έξω από την περιοχή της Ρώμης, και ταξίδευε στην περιοχή γύρω από την πόλη. Η εκκλησία οριοθέτησε τον όρο αυτό. Χρησιμοποιούνται ακόμη οι όροι *faith tours*, δηλαδή ταξίδια πίστης, *biblical tours*, δηλαδή βιβλικά ταξίδια, *religious tours*, θρησκευτικά ταξίδια.

## 2.2 ΖΗΤΗΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός παρουσιάζει σταθερή ζήτηση στο πέρασμα του χρόνου και το μέγεθος αυτής είναι διόλου ευκαταφρόνητο. Ας δούμε, όμως, ποιοί είναι αυτοί οι τουρίστες και ποια τα χαρακτηριστικά αυτών που επιλέγουν να πραγματοποιήσουν ένα τέτοιο ταξίδι σε κάποιο μνημείο ή σε κάποια περιοχή με θρησκευτική σημασία για αυτούς.

Η εθνικότητα αρχικά των τουριστών διαφέρει ανάλογα με την θρησκεία με την οποία σχετίζεται ο τόπος ο οποίος επισκέπτονται. Έτσι λοιπόν, στην Ελλάδα πραγματοποιούνται κυρίως ταξίδια θρησκευτικού τουρισμού από Έλληνες και Ρώσους Ορθόδοξους Χριστιανούς ή από καθολικούς Άγγλους, Γάλλους, Αμερικανούς που επισκέπτονται μνημεία και περιοχές που αντιπροσωπεύουν το δόγμα τους όπως π.χ. το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο όπου ήταν ο Ευαγγελιστής Ιωάννης και από όπου πέρασε και δίδαξε ο Απόστολος Παύλος.

Επίσης, η ζήτηση προέρχεται από όλα τα δόγματα και όλες τις θρησκείες, τόσο από τον απλό λαό όσο και από θεολογικές ή εκκλησιαστικές σχολές και πανεπιστήμια με θεολογική κατεύθυνση και κληρικούς, μοναχούς, καλόγριες και γενικά όσους έχουν ταχθεί στην υπηρεσία αυτού στον οποίον πιστεύουν.

Επίσης, η πλειοψηφία των τουριστών που πραγματοποιούν θρησκευτικά ταξίδια έχουν μεσαία ή υψηλά εισοδήματα ενώ τις περισσότερες φορές έχουν και υψηλό εκπαιδευτικό και μορφωτικό επίπεδο. Η ηλικία τους, ωστόσο, εξαρτάται από το είδος του ταξιδιού στο οποίο λαμβάνουν μέρος. Έτσι, στην Ελλάδα εσωτερικό Θρησκευτικό τουρισμό κάνουν συνήθως άτομα μέσης και τρίτης ηλικίας δηλαδή 40-70 χρόνων χωρίς βέβαια αυτό να αποκλείει και τις νεότερες ηλικίες. Από την άλλη από το εξωτερικό συνήθως βρίσκουμε και νεότερες ηλικίες 22-35 ετών που επισκέπτονται π.χ. το Άγιο Όρος ή τους Άγιους Τόπους και τις περισσότερες φορές είναι παπάδες ή θεολόγοι ή φοιτητές σε πανεπιστήμια που υποχρεώνεται η θρησκευτική διδασκαλία και πολλές φορές τα θρησκευτικά ταξίδια με τη συνοδεία καθηγητών.



## 2.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες με κριτήριο το κίνητρο που οδηγεί στην πραγματοποίησή του:

**1. ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ**, είναι ο αμιγώς προσκυνηματικός τουρισμός όπου σκοπός του τουρίστα είναι το προσκύνημα στον συγκεκριμένο τόπο χωρίς να δίνει ιδιαίτερη αξία στα ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που τον διακρίνουν και στην περιοχή όπου βρίσκεται. Τέτοια θρησκευτικά ταξίδια πραγματοποιούνται κυρίως σε περιοχές που συνδέονται άμεσα με την γέννηση, τον θάνατο, την ζωή και την διδασκαλία ανθρώπων, θεανθρώπων, προφητών, θρησκευτικών ηγετών και γενικότερα προσώπων που υπήρξαν θεμελιωτές των θρησκευτικών δογμάτων που υπάρχουν σήμερα. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά « όπου εμφανιστεί σημάδι του Θεού, ακολουθεί πάντοτε ο προσκυνηματισμός ».

**2. ΕΙΔΙΚΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ**, η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει βεβαίως το προσκύνημα, όμως το κίνητρο είναι συγκεκριμένο γεγονός: η εκδήλωση. Η εκδήλωση αυτή μπορεί να είναι τέλεση βάπτισης, γάμου ή εκπλήρωσης τάματος ή ακόμη και η συμμετοχή στις εκδηλώσεις για τον εορτασμό εις μνήμη Αγίων η Θεοτήτων (θρησκευτικές γιορτές ή πανηγύρια ή και εορτασμός μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων, που σε συγκεκριμένες περιοχές γίνεται με ξεχωριστό τρόπο και οι πιστοί συρρέουν με μεγάλο ενδιαφέρον).

**3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ**, στην κατηγορία αυτή ο τουρίστας είναι πιθανόν να μην έχει άμεσα θρησκευτικά κίνητρα. Ενδιαφέρον για αυτόν παρουσιάζει η πολιτιστική αξία του θρησκευτικού μνημείου (ιστορικά στοιχεία, αρχιτεκτονική, αγιογραφία) . Συχνά ο τουρίστας δεν ανήκει στο θρησκευτικό δόγμα που λατρεύεται στο μνημείο ή στον τόπο τον οποίο επισκέπτεται. Επιθυμεί, όμως να μυηθεί στην φιλοσοφία και στην κουλτούρα που πρεσβεύει η θρησκεία και να ενημερωθεί σχετικά με την ιστορία και τις ρίζες της.

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η θρησκεία έχει συνεισφέρει στην ανάπτυξη του πολιτισμού και θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του. Δεν θα ήταν υπερβολή, λοιπόν, να επισημάνουμε ότι κάθε θρησκευτικό μνημείο είναι ένα σημάδι πολιτισμού από όπου μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα για την κουλτούρα και την φιλοσοφία κάθε λαού. Για αυτόν τον

λόγο οι άνθρωποι πραγματοποιούν θρησκευτικά ταξίδια ορμώμενοι από την ανάγκη για εκπαίδευση και επιμόρφωση. Συχνά με τον όρο «Πολιτιστικός Τουρισμός» εννοείται και ο Θρησκευτικός Τουρισμός σαν κομμάτι του πρώτου.

Άλλες διακρίσεις του Θρησκευτικού Τουρισμού είναι: **ο ατομικός και ο ομαδικός** ανάλογα αν το ταξίδι πραγματοποιείται ατομικά ή με οργανωμένη ομάδα (group), **ο εξωτερικός και ο εσωτερικός** ανάλογα με τον τόπο προορισμού σε σχέση με τον τόπο αναχώρησης.

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3**

### **Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

#### **3.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ**

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός στην χώρα μας αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού με παραδοσιακά σημαντική παρουσία στον ελληνικό χώρο, καθώς είχε σημαντική ανάπτυξη ήδη από την αρχαιότητα. Οι λαϊκές λατρευτικές εορτές προς τιμήν των δώδεκα Θεών του Ολύμπου αποτελούν την εκλαιικευμένη μορφή των σημερινών θρησκευτικών εορτών.

Γιορτές όπως αυτή των Δαφνηφορίων στη Θήβα για τον Απόλλωνα, τα Διονύσια, τα Θαργήλια το καλοκαίρι και τα Πυανόφια το φθινόπωρο, τα Ανθεστήρια με την άνθηση κατά την άνοιξη, τα Θεσμοφόρια η πιο διαδεδομένη ελληνική γιορτή και η κυριότερη μορφή λατρείας της Δήμητρας και πολλές ακόμα συγκέντρωναν πλήθος κόσμου από διάφορες περιοχές με σκοπό την εκδήλωση της λατρείας τους και την πραγματοποίηση θρησκευτικών τελετών.

Από την αρχαιότητα όμως μέχρι και σήμερα ο Θρησκευτικός τουρισμός δεν έχει πάψει να έχει μια σημαντική παρουσία στην ελληνική τουριστική πραγματικότητα. Αντίθετα, έχει μια σταθερή σημαντική ειδική ζήτηση και στην σύγχρονη εποχή από πλευράς εγχώριας και όχι μόνο πελατείας με εντοπισμένους χωρικά και χρονικά τόπους επισκέψεων.

Πρόκειται, γενικά, για μια ειδική μορφή τουρισμού που αναπτύχθηκε αυτόνομα στηριζόμενη στην ύπαρξη μιας εξειδικευμένης (κατά εθνικότητες, χώρο και χρόνο) ζήτησης που σταθερά αυξάνεται.

#### **3.2 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ**

Τα μοναστήρια είναι πάνω από όλα τόποι θρησκευτικοί. Ωστόσο, δεν παύουν να είναι και σημαντικά σημεία οργάνωσης του χώρου και θεσμοί ιδιαίτερης οικονομικής, κοινωνικής, εκπαιδευτικής, πολιτιστικής, ακόμη και τουριστικής σημασίας. Ακόμη και στις χαμηλές περιοχές οι ξεχωριστοί αυτοί τόποι πυκνώνουν εντυπωσιακά και θαρρείς πως καταργούν

τις συντεταγμένες του γεωγραφικού χώρου, τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, καθώς λειτουργούν αυτοί ως σημεία προσανατολισμού.

Τα μοναστήρια χτίζονται σε τόπους περίοπτους, σε μέρη εξαιρετικού φυσικού κάλλους, σε χώρους σημαδιακούς. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές φορές οι τόποι αυτοί δίνουν το όνομά τους στα μοναστήρια. Τα τοπωνύμια από την άλλη αποδίδουν φυσικά και άλλα χαρακτηριστικά των τόπων και έτσι τα μοναστήρια γίνονται κατά κάποιον τρόπο συστατικά στοιχεία των συγκεκριμένων τόπων. Είναι αλήθεια ότι πλέον σπάνια χρησιμοποιούνται τα ονόματα των Αγίων στους οποίους είναι αφιερωμένα τα μοναστήρια.

Η παρουσία των μοναστηριών και η διάταξη τους στον χώρο διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο δίκτυο ιερών τόπων, που παρουσιάζουν σημαντικό αρχιτεκτονικό, οικολογικό και ευρύτερα πολιτισμικό ενδιαφέρον και μπορούν να αποτελέσουν τα σημεία μιας περιήγησης ανάλογου ενδιαφέροντος. Το κάθε μοναστήρι προσθέτει την δική του ιδιαιτερότητα σε αυτό το δίκτυο, εκπροσωπώντας και μια μικροπεριοχή αλλά και μια ιδιαίτερη τοπική λατρευτική και όχι μόνο παράδοση. Κάθε μοναστήρι λοιπόν, μπορεί να γίνει η αφορμή μιας ουσιαστικής γνωριμίας με την πολιτισμική ενότητα την οποία εκπροσωπεί και να προσφέρει τα δικά του σημάδια για την αναγνώριση ιδιαίτερων τοπικών παραδόσεων.

Γενικά μια επίσκεψη στα μοναστήρια, ανάλογα και με την εποχή, μπορεί να έχει ως κίνητρο το θρησκευτικό, το ιστορικό, το αρχαιολογικό και το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Μπορεί να γίνει όμως και στο πλαίσιο ενός προσκυνήματος πιστών, του θρησκευτικού πανηγυριού που μπορεί να συνδυαστεί με το έθιμο της αγρυπνίας ή της εγκοίμησης και τη συμμετοχή στη λιτανεία της ιερής εικόνας, του πάνδημου χορού στο προαύλιο και του συμποσιασμού ή στο πλαίσιο της εκδήλωσης ενός τάματος.

Ένας απλός περιηγητής μπορεί να συνδυάσει τη επίσκεψή του με τη συμμετοχή του στα τοπικά λατρευτικά δρώμενα και να γνωρίσει έτσι πτυχές του τοπικού πολιτισμού. Η μέθεξη σε τέτοιου είδους τελετουργίες και έθιμα συναντά τον πιο ουσιαστικό τρόπο προσέγγισης ενός τόπου και γνωριμίας με τους ανθρώπους του. Ο περιβάλλον χώρος των μοναστηριών βοηθά ιδιαίτερα σε κάτι τέτοιο με την ιερότητά του και την μεταφυσική έλξη που προκαλεί. Τα γέρικα δέντρα που περικυκλώνουν τα μοναστήρια, τα αγιάσματα και η ίδια η τοποθεσία τους σε συνδυασμό με την κατανυκτική ατμόσφαιρα των τελετουργιών, συμβάλλουν στην πρόκληση μιας γενικής ατμόσφαιρας μέθεξης.

Η περιήγηση στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική είναι δυνατή σε όλη την διάρκεια του έτους. Αν θέλει κανείς να την συνδυάσει και με την γνωριμία της τοπικής κοινωνίας ενδείκνυται περισσότερο η εποχή από την άνοιξη έως το φθινόπωρο που γίνονται τα πανηγύρια και που ο τοπικός πληθυσμός αυξάνεται. Εξαρτάται, βέβαια, πάντοτε από τις προθέσεις του περιηγητή. Για παράδειγμα, όποιος αρέσκεται στις μοναχικές και ήρεμες, μακριά από κοσμικές εκδηλώσεις, επισκέψεις πρέπει να επιλέξει την κατάλληλη εποχή. Ο χειμώνας σε αυτή την περίπτωση είναι μια καλή λύση, γιατί και το τοπίο τότε προσλαμβάνει άλλες διαστάσεις.

Μια εμπειρία σαν και αυτή, όπως και να είναι, μπορεί να αποτελέσει αφορμή αυτογνωσίας και να ξυπνήσει το ενδιαφέρον για καινούργιες προσωπικές αναζητήσεις. Η αρχιτεκτονική, η εκκλησιαστική, η κοσμική δεν είναι μόνο δομικά υλικά, μορφές, όγκοι, σχήματα, συνθέσεις, διάκοσμοι και αισθητική. Πίσω από όλα αυτά είναι ο άνθρωπος με τις αγωνίες του, τις ανησυχίες του στο διάβα της ιστορίας, είναι ο πολιτισμός του.

## **ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ**

Είναι μια μακραίωνη παράδοση των ορθοδόξων να προσφέρουν, δωρεάν ασφαλώς, φαγητό και ύπνο στους ταξιδιώτες που έρχονται να προσκυνήσουν ή και να επισκεφτούν απλώς τα μοναστήρια. Φυσικά, οι ιεροί αυτοί τόποι δεν είναι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ούτε τουριστικά αξιοθέατα και οι καλόγεροι γενικά δυσανασχετούν που οι περισσότεροι σημερινοί επισκέπτες δεν είναι ευλαβείς προσκυνητές αλλά περίεργοι τουρίστες που έρχονται μόνο για να δούν και να φωτογραφήσουν, χωρίς να δείχνουν κανένα σεβασμό στην ιερότητα του χώρου.

Το δωμάτιο στο οποίο κοιμούνται οι επισκέπτες, είτε είναι ένα μικρό κελί είτε ένα μεγάλο δωμάτιο, συνήθως έχει μέσα πολλά κρεβάτια (όσα μπορούν να χωρέσουν), και πιθανότατα έχουν και συγκατοίκους. Το κρεβάτι στο οποίο ξαπλώνουν και το φαγητό που τους προσφέρουν οι μοναχοί είναι ακριβώς ίδια με το δικό τους. Για αυτό οι επισκέπτες δεν θα έπρεπε να περιμένουν πολλές ανέσεις και υψηλή μαγειρική. Ίσως, βέβαια, οι βαριές κουβέρτες και τα σκληρά μαξιλάρια να μην βολεύουν ιδιαίτερα. Το φαγητό είναι λιτό αλλά συνήθως πολύ νόστιμο και συνοδεύεται από κρασί δικής τους παραγωγής ή κάποιου ντόπιου παραγωγού. Συνήθως σερβίρουν λαδερά φαγητά της κατσαρόλας και

όσπρια, όπως φασολάδα, ρεβίθια και φακές. Τρώνε επίσης, πολλά λαχανικά, άγρια χόρτα και πίτες.

Οι επισκέπτες πρέπει να έχουν υπ' όψιν τους ότι η πόρτα των μοναστηριών κλείνει μετά την δύση του ηλίου και οι καλόγεροι ή οι καλόγριες πάνε πολύ νωρίς για ύπνο αφού η μέρα τους ξεκινάει επίσης πολύ νωρίς. Αν λοιπόν, φτάσει κάποιος στο μοναστήρι μετά την δύση του ηλίου, καλύτερα να μην τους ενοχλήσει. Οι περισσότεροι καλόγεροι και ιδίως οι καλόγριες είναι πολύ επιφυλακτικοί απέναντι σε αγνώστους και αρνούνται, πάντα ευγενικά να φιλοξενήσουν αυτούς που απλώς αναζητούν ένα δωρεάν κατάλυμα. Αν οι επισκέπτες είναι ευγενικοί, μείνουν αρκετό χρόνο κοντά τους, δείξουν ενδιαφέρον για την ζωή και το έργο τους και καταφέρουν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους, τότε σίγουρα θα δεχτούν να τους φιλοξενήσουν.

Ακόμα και για μια απλή επίσκεψη θα απαιτήσουν σεβασμό στην ιερότητα του χώρου και δεν θα επιτρέψουν την είσοδο φορώντας σορτς ή αμάνικες φανέλες. Τα περισσότερα μοναστήρια δίνουν τα ίδια την λύση στο πρόβλημα αυτό έχοντας ένα στόκ από φαρδιά παντελόνια και πουκάμισα για τους άνδρες και φαρδιές φούστες για τις γυναίκες που τα δανείζουν για όσο καιρό είναι ο επισκέπτης στο μοναστήρι.

Η φιλοξενία στο μοναστήρι δεν προσφέρει μόνο ύπνο και φαγητό αλλά είναι και μια ευκαιρία να έρθει ο επισκέπτης σε επαφή με μια μακραίωνη θρησκευτική παράδοση που έχει τις ρίζες της στη βυζαντινή εποχή και ακόμα πιο πίσω, στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Ξύπνημα νωρίς το πρωί όταν χτυπήσει η καμπάνα, παρακολούθηση της λειτουργίας στο ναό ( χωρίς την φωτογραφική μηχανή, καθώς η φωτογράφιση μέσα στο ναό απαγορεύεται και ειδικά την ώρα της λειτουργίας). Κοντά στην είσοδο του ναού υπάρχει ένας πάγκος με κεριά, όπου ρίχνουμε ένα – δύο κέρματα συνήθως για να ανάψουμε ένα κεριό. Τα χρήματα από τα κεριά είναι για πολλά μοναστήρια το βασικό τους έσοδο, και από την πλευρά του επισκέπτη μια συμβολική υποστήριξη του έργου τους.

Άσχετα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των επισκεπτών η πρωινή και η απογευματινή λειτουργία στα μοναστήρια είναι μια μοναδική πολιτιστική εμπειρία και ένα συναρπαστικό ταξίδι στον χρόνο, για τους ανθρώπους φυσικά που έχουν την ευαισθησία να το βιώσουν με αυτόν τον τρόπο. Οι ήχοι της ψαλμωδίας, τα αρώματα του λιβανιού, το φως των κεριών, η ζεστασιά των αγιογραφιών και των εικόνων, όλα αυτά που έχουν μείνει अपαράλλαχτα για αιώνες, μεταφέρουν τον επισκέπτη πίσω στην εποχή των πρώτων χριστιανών.

**Κατάλογος των πιο γνωστών μοναστηριών που παρέχουν φιλοξενία σε ξενώνες στους επισκέπτες τους.**

Αιτωλοκαρνανία: **Μονή Παντοκράτορος** στο Αγγελόκαστρο

Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών για 24 ώρες.

Διαθέτει 15 κρεβάτια.

**Μονή Αγίου Δημητρίου** στην Παλαίρο.

Παρέχει δωρεάν φιλοξενία.

Αργολίδα: **Μοναστήρι Ζωοδόχου Πηγής**, στην Αρία.

Επιτρέπεται η παραμονή γυναικών. Κρεβάτια 20.

**Μοναστήρι Αγίων Αναργύρων στην Ερμιόνη.**

**Μοναστήρι στον Παναρίτη.**

Επιτρέπεται η παραμονή γυναικών. Κρεβάτια 20.

Γυναικείο **μοναστήρι Κοιμήσεως Θεοτόκου Καλαμιού** με ξενώνα σε νέες κτιριακές εγκαταστάσεις.

**Μονή Παμμεγίστων Ταξιαρχών**, 2χμ από το χωριό Δήμαινα στην περιοχή Ν.Επιδαύρου.

Αρκαδία: **Μοναστήρι της Μαλεβής**, στον Αγ. Πέτρο Κυνουρίας.

Διαθέτει πολλούς ξενώνες.

**Μονή Λουκούς και Μονή Παλαιοπαναγιάς**, στο Άστρος

**Μονή Κερνίσης**, στην Βυτίνα.

Διαθέτει 10 κρεβάτια

**Παναγιά αμυαλού και Άγιος Ιωάννης Πρόδρομος**, στην Δημητσάνα.

**Μοναστήρι Ελώνης**, στο Λεωνίδιο.

Άρτα: **Παρεκκλήσι Αγίου Νεκταρίου**, στη Δροσοπηγή, με 3 δωμάτια.

**Μονή Αγίας Αικατερίνης**, στους Καταρράκτες.

- Αχαΐα: Μονή Αγίας Λαύρας και Μονή Μεγάλου Σπηλαίου, στα Καλάβρυτα.  
Μόνο για άνδρες.  
Μονή Αγίας Τριάδας, στην Ακράτα.  
Παραμονή μόνο για 24 ώρες. Κρεβάτια 20.  
Μονή Αγίου Νικολάου, στα Κάτω Βλάσια.  
Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών.  
**Μονή Μακελλαριάς**, στα νότια του χωριού Λαπαναγοί.  
Διαθέτει ξενώνα με 17 δωμάτια.
- Βοιωτία: Μοναστήρι στη Δαύλεια, μόνο για γυναίκες και μόνο για 24 ώρες.  
**Μοναστήρι του Αγίου Νεκταρίου**, στο Καπαρέλλι.  
**Μοναστήρι Κοιμήσεως της Θεοτόκου**, στα Λεύκτρα.  
**Μοναστήρι Αγίας Τριάδας**, στις Πλαταιές.  
Επιτρέπεται η παραμονή γυναικών. Κρεβάτια 20.  
**Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου «Μαζαράκι»** 14 χμ από την Θήβα.  
Διαθέτει ξενώνα.
- Γρεβενά: **Μοναστήρι Γοργιανής** στο Κηπούρειο.  
**Μοναστήρι Οσίου Νικάνορος**, στο βουνό Κονιβό (Καλλίστρατον Όρος). Στους πρόποδες του μικρό συγκρότημα με ξενώνες για προσκυνήτριες.
- Δράμα: **Μονή Αγίων Αναργύρων**, στη Μικρόπολη.  
Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών. Κρεβάτια 20.  
Γυναικών ησυχαστήριο.  
**Αναλήψεως Σωτήρος Ταξιαρχών**.  
Διαθέτει εργαστήρια αγιογραφίας και ραπτικής αμφίων.
- Εύβοια: Μοναστήρια στο αυλωνάρι.  
**Μοναστήρι Αγίου Νικολάου Γαλατάκη**, στην Λιμνή.  
Επιτρέπεται η παραμονή γυναικών. Κρεβάτια 30.



**Μοναστήρι Παναγιάς Φανερωμένης**, στην Νέα Αρτάκη.

**Μοναστήρι Γέροντα**, στις Ροβιές.

**Μοναστήρι Μακρυμάλλης**, στα Ψαχνά.

Επιτρέπεται η παραμονή γυναικών.

Ευρυτανία: **Μοναστήρι Παναγιάς Προυσώτισσας**, στον Προυσό.

Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών.

Διαθέτει 20 κρεβάτια.

Ηλεία: **Μονή Αγίου Αθανασίου στον Αμπελόκαμπο**.

Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών. ΚΡΕΒΑΤΙΑ 15.

**Μονή Ζωοδόχου Πηγής**, στον Επιτάλιο.

Ημαθία: Μονή Προδρόμου, στη Βέροια.

Φιλοξενία για 20 άτομα.

Μονή Παναγιάς Σουμελά, στο Βέρμιο προς το χωριό Καστανιά.

Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών. Κρεβάτια 500.

Ιωάννινα: **Μονή Μολυβδοσκεπάστου**, στο Μολυβδοσκεπάστο.

Διαθέτει κρεβάτια 7.

**Μονή Αγίας Παρασκευής** στα Πράμαντα.

Διαθέτει κρεβάτια 6.

Μοναστήρι στην Πυρσόγιαννη

Διαθέτει κρεβάτια 5.

Καβάλα: **Μοναστήρι Υπαπαντής**, στα Κήπια.

«Η Αγία Νονά» του ιερού προσκυνήματος του Αγίου Γρηγορίου, στην

Νέα Κάρβαλη, που διαθέτει κρεβάτια 100.

Καρδίτσα: **Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου**, στο Βογάτσικο.

Κρεβάτια 14.

**Μονή Γεννήσεως της Θεοτόκου**, στην Κλεισούρα.  
Δωμάτια 40.

Κιλκίς: Γυναικείο **Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου**.  
Στον περίβολο διαθέτει ξενώνες.

Κοζάνη: **Μονή Αγίας Τριάδας**, στο Βελβεντό.  
Κρεβάτια 30.  
**Μοναστήρι της Παναγιάς**, στο Σισάνιο.

Κορινθία: **Μονή Ταξιάρχων**, στα Αθήκια.  
**Μονή Αγίας Τριάδας**, στο Ζυγολατιό.  
**Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου**, στα Καλύβια.  
Παραμονή ανδρών και γυναικών. Κρεβάτια 10.  
**Μοναστήρι Παναγιάς Βράχου**, στον κάτω Ταρσό.  
Διαθέτει 15 κρεβάτια.  
**Μονή Οσίου Παταπίου και Μονή Αγίας Τριάδας**, στο Λουτράκι.  
**Μοναστήρι Αγίου Βλασίου και Αγίου Γεωργίου**, στα Τρίκαλα.  
**Μοναστήρι Θεοτόκου Φανερωμένης**, στο Χιλιομόδη.  
Μόνο για γυναίκες.

Λακωνία: **Μονή Αγίων Αναργύρων**, στο Βασαρά.  
Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών.  
Μοναστήρι στο Γέρακα.  
**Μοναστήρι Παναγιάς** στο Ελαφονήσι.

Μαγνησία: **Μοναστήρι Ευαγγελιστριάς**, στο Παλιό Τρικέρι.

Ξάνθη: **Μονή Αγίου Νικολάου Λάγους**, στη Νέα Κεσσάνη.

Περίαι: **Μοναστήρι «Άξιον Εστί»**, στη Μεθώνη.

Μοναστήρι Αγίου Διονυσίου, στις υπώρειες του Ολύμπου, κοντά στο Λιτόχωρο.

Πρέβεζα: Μοναστήρι, στο Κανάλι.

Σέρρες: **Μοναστήρια Αγίου Πνεύματος, Προφήτη Ηλία, Τιμλίου Σταυρού.**  
Κρεβάτια 5.

**Μοναστήρι Αγίας Κυριακής**, στην Αλιστράτη.

**Μοναστήρι Παναγιά Γουμερά**, στην Μακρυνίτσα.

**Μοναστήρι Αγίας Μαρίας**, στην Μαυροθάλασσα.

**Μοναστήρι Τιμίου Σταυρού**, στο Παλιόκαστρο.

**Μοναστήρι Εικοσιφοινίσσις.**

Γυναικείο Μοναστήρι, σε απόκρημνη χαράδρα του Παγγαίου

Τρίκαλα: Μοναστήρι στο Γριζάνο.

Κρεβάτια 6.

**Μοναστήρι «Ορφανού»**, στο Νεοχώρι.

**Μοναστήρι Αγίου Βισσαρίωνα**, στην Πύλη.

Φθιώτιδα: Στο **ναό Παναγιάς Λαμίας**, στη Λαμία.

Μικρός ξενώνας με 10 κρεβάτια.

**Μοναστήρι Κοίμηση της Θεοτόκου**, στην Αγία Μαρίνα.

Επιτρέπεται η παραμονή ανδρών και γυναικών.

Μοναστήρι στην Αμφίκλεια (Δαδί).

Διαθέτει 50 κρεβάτια.

**Μοναστήρι Παναγία Ελεούσα**, στην Ξυνιάδα.

Κρεβάτια 15.

**Μονή Αγάθωνος**, στην Υπάτη.

**Γυναικείο μοναστήρι Δάμασσης** στην βορρινή πλευρά του Καλλίδρομου. Διαθέτει ξενώνα.

Φωκίδα: Μονή της Παναγιάς Κουτσουριώτισσας, στη Αμυδαλιά.

Χαλκιδική: Όλα τα μοναστήρια του Αγίου Όρους προσφέρουν φιλοξενία.

\* (Βλ. τουριστικούς οδηγούς, βιβλιογραφία)

### **3.3 ΞΩΚΛΗΣΙΑ**

Στις κορυφές των βουνών και στα οροπέδια, στις άκρες ορεινών μονοπατιών, στα χωράφια, κοντά στις πηγές και μέσα στα δάση, διάσπαρτα σε κάθε γωνιά της Ελλάδας υπάρχουν χιλιάδες ξωκλήσια. Τα έχουν χτίσει ευσεβείς χωρικοί ως εκδήλωση της θερμής πίστης τους ως ευχαριστήρια για την συμπαράσταση του Θεού σε κάποια δύσκολη στιγμή τους ή εις την μνήμη αγαπημένων συγγενών τους. Τα περισσότερα απ' αυτά είναι πέτρινα χτισμένα τον περασμένο αιώνα, ενώ ορισμένα είναι διακοσίων, τριακοσίων, τετρακοσίων ετών, με θαυμαστές αγιογραφίες, περίτεχνα ξυλόγλυπτα τέμπλα, παλιά ευαγγέλια και εικόνες ανεκτίμητης αξίας. Μέχρι περίπου το 1970 τα περισσότερα απ' αυτά ήταν ξεκλείδωτα, αλλά με την εξάπλωση του τουρισμού και τα πρώτα θλιβερά κρούσματα κλοπών και βανδαλισμών, οι ντόπιοι που τα φροντίζουν έβαλαν κλειδαριές στις πόρτες, τουλάχιστον στα παλιά.

Τα ξωκλήσια και ειδικά αυτά που είναι στη ερημιά των βουνών είναι θαυμάσια καταφύγια. Συνήθως, έχουν δέντρα στον αυλόγυρο τους ή ακόμα καλύτερα κάποιο υπόστεγο μπροστά στην είσοδο τους, κάτω απ' το οποίο μπορεί ο επισκέπτης να κοιμηθεί. Σε περίπτωση κακοκαιρίας μπορεί ο επισκέπτης να κοιμηθεί και μέσα στο ξωκλήσι. Όμως πρέπει να έχει υπόψη του ότι είναι σε χώρο ιερό και δεν πρέπει να κάνει τίποτα που θα προκαλέσει την θρησκευτική συνείδηση των ντόπιων κατοίκων.

### **3.4 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ - ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Τα μνημεία της ελληνικής Ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες στις πόλεις και στα χωριά, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους με την αξιόλογη αγιογράφισή της, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και εικόνες, μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και στην στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Οι ευσεβείς περιηγητές, οι φιλέρευνοι τουρίστες αλλά και θαυμαστές της βυζαντινής τέχνης βρίσκουν τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της Ορθοδοξίας.

Άλλωστε, η ορθοδοξία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ελληνική ιστορία αλλά και την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Ο προσκυνητής – τουρίστας μέσα από τις διαδρομές και τα ταξίδια του στους θρησκευτικούς προορισμούς της χώρας μας θα έχει την δυνατότητα να θαυμάσει όλο το μεγαλείο της πολιτιστικής – ιστορικής κληρονομιάς. Δεν υπάρχει γωνιά της Ελλάδας που να μην είναι στολισμένη με αξιοθαύμαστα μνημεία θρησκευτικής αξίας.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

### 4.1 ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

#### 1. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

**ΑΤΤΙΚΗ:** Αποτελεί απαραίτητο σταθμό στα ταξίδια με θέμα « Τα βήματα του Αποστόλου Παύλου », αφού από την Πνύκα διακήρυξε και δίδαξε τον Χριστιανισμό στους αρχαίους Αθηναίους ο Απόστολος των Εθνών, όπως συχνά λέγεται.

**ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ:** Πρόκειται για ένα από τα παλαιότερα και σπουδαιότερα μοναστήρια της Αττικής, που βρίσκεται μόλις επτά χιλιόμετρα από την καρδιά της Αθήνας και κτίστηκε τον 11 αιώνα, κοντά στα ερείπια του ναού της Αφροδίτης. Εκτός από την εκκλησία, που είναι σταυροειδής με τρούλο πάνω σε τέσσερις κολόνες, το μοναστήρι περιλαμβάνει τράπεζα, μήλο, φούρνο και λουτρά. Αργότερα προστέθηκε ο νάρθηκας, το παρεκκλήσιο του Αγίου Αντωνίου και το κωδωνοστάσιο. Στο νάρθηκα υπάρχουν τοιχογραφίες του πελλοπονήσιου ζωγράφου Ιωάννου Υπατίου, ενώ την υπόλοιπη εκκλησία κοσμούν τοιχογραφίες της κρητικής σχολής.

**ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ:** Είναι το σπουδαιότερο Βυζαντινό μνημείο λίγο έξω από την Αθήνα (10 χμ) στη συμβολή της Ιεράς οδού και της λεωφόρου Αθηνών και Καβάλας. Η μονή μέσα στο φρουριακό περίβολο χτίστηκε τον 6<sup>ο</sup> αιώνα στην θέση του αρχαίου Ιερού του Δάφνειου Απόλλωνα. Η εκκλησία αφιερωμένη στην κοίμηση της Θεοτόκου, χτίστηκε τον 11<sup>ο</sup> αιώνα και είναι σταυροειδής οκταγωνικού τύπου με νάρθηκα. Αργότερα προστέθηκε εξωνάρθηκας με δεύτερο πάτωμα, όπου υπήρχε η βιβλιοθήκη και η κατοικία του ηγουμένου.

Τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά η εκκλησία έχει χτιστεί με μεγάλη επιμέλεια. Τα ψηφιδωτά της, από τα ωραιότερα της Ελλάδας, διαπνέονται από κλασσικό ιδανικό. Στον νάρθηκα και στον κυρίως ναό εικονίζονται δίπλα στον κύκλο των Παθών του Χριστού ο κύκλος από τον Βίο της Παναγίας. Από τα ωραιότερα ψηφιδωτά είναι η Σταύρωση. Στον τρούλο δεσπόζει η αυστηρή μορφή του Χριστού Παντοκράτορα πάνω σε χρυσό φόντο.

Στον τύμπανο του τρούλου Άγιοι και Απόστολοι. Στην αψίδα του Ιερού η Παναγία και γύρω οι Αρχάγγελοι.

### ΣΑΡΩΝΙΚΟΣ:

**ΑΙΓΙΝΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΑΙΓΙΝΑ** : Το γυναικείο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας (Άγιος Νεκτάριος) βρίσκεται 6χμ ανατολικά της Αίγινας. Την Ιερά Μονή ίδρυσε ο Άγιος Νεκτάριος το 1904 και αποσύρθηκε εκεί τέσσερα χρόνια αργότερα. Στην θέση αυτή είχε ασκητέψει η Αγία Αθανασία η Αιγινήτισσα τον 9<sup>ο</sup> αιώνα. Το 1906 ο Άγιος Νεκτάριος θεμελίωσε, στα χαλάσματα του ναού της Παναγίας της Ζωοδόχου Πηγής, την εκκλησία της Αγίας Τριάδας. Εκεί στο καθολικό της μονής, λειτουργούσε ο Άγιος. Μαρτυρίες πιστών, που βρίσκονται, εν ζωή, αναφέρουν ότι όταν ιερουργούσε δεν πατούσε στην γη.

Στο μοναστήρι ο επισκέπτης μπορεί να μείνει για ένα σαββατοκύριακο. Η διαμονή και η διατροφή είναι δωρεάν. Κατά την διάρκεια της παραμονής του, μπορεί να προσκυνήσει τα λείψανα και τον τάφο του Αγίου, να ξεναγηθεί στα δωμάτια που έζησε και να δει από κοντά τα προσωπικά του αντικείμενα. Κάτω από την μονή είναι χτισμένη μια από τις μεγαλύτερες εκκλησίες της Ορθοδοξίας, ο ναός της Αγίας Τριάδας που χωράει εννέα χιλιάδες πιστούς. Στην κορυφή του λόφου της Παλαιοχώρας, υπάρχουν τα ερείπια του μεσαιωνικού κάστρου και το μοναστήρι της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας. Εκεί τον δεκαπενταύγουστο διοργανώνεται το μεγαλύτερο πανηγύρι του νησιού.

### II. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

**«ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΆΓΙΟ ΌΡΟΣ»:** Στον Βάτικα, που γνώρισαν τον Χριστιανισμό από τους πρώτους ανατολικούς χρόνους, χτίστηκαν και λειτούργησαν στην διαδρομή των αιώνων αξιόλογα μοναστήρια και εκκλησίες που άφησαν ανεξίτηλη την σφραγίδα τους στη ζωή των Βατικιωτών και στην πολιτισμική πορεία αυτού του τόπου. Στα πανύψηλα θεόρατα βράχια του θρυλικού Κάβο-Μαλιά, που γειτνιάζουν με τον Θεό, η ομορφιά της φύσης και η πανάρχαια ιστορία διασταυρώνονται με την ορθόδοξη πίστη και την βατιώτικη δημιουργία. Από το συναπάντημα αυτό προέκυψε το «ΜΙΚΡΟ ΆΓΙΟ ΌΡΟΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ», ο φεγγόβολος αυτός φάρος της ορθοδοξίας και του πολιτισμού. Το προσκύνημα στον ιερό

αυτό χώρο είναι μια εμπειρία μοναδική. Το επιβλητικό θέαμα των μοναστηριών προκαλεί δέος και έκσταση στον προσκυνητή. Γι' αυτό και προσελκύει πλήθος επισκεπτών.

Στα μέσα του 12<sup>ου</sup> αιώνα ευλαβικοί ερημίτες ίδρυσαν στους γκρίζους βράχους του ιστορικού Κάβου τα πρώτα μοναστήρια που έγιναν πόλοι έλξης και πνευματικής ακτινοβολίας, οι εστίες που καλλιέργησαν τον ψυχισμό και του ζέσταναν την ελπίδα. Υψηλής ποιότητας ζωγραφικά σύνολα φανερώνουν τις στενές σχέσεις της περιοχής με την βασιλεύουσα, αφού στον τοιχογραφικό διάκοσμο των εκκλησιών οι δυτικές επιδράσεις είναι μηδαμινές. Κατεστραμμένα από την θεομηνία των πειρατών, των πυρκαγιών και των διαφόρων κατακτητών είναι τα μοναστήρια του Μαλέα, που ο αριθμός τους υπερβαίνει τα πενήντα.

\* (Τουριστικός οδηγός: Τοπική Εκκλησία Δήμου Βοιών, « Μικρό Άγιο Όρος της Πελοποννήσου, τόποι λατρείας – εκκλησίες και μοναστήρια του Κάβο Μαλιά ».)

## **ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ**

**ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ:** Έξι (6) χιλιόμετρα από τα Καλάβρυτα, σε ιδιαίτερα όμορφο τοπίο, βρίσκεται η Μονή της Αγίας Λαύρας, ένας από τους σημαντικότερους – ιστορικούς χώρους του τόπου μας. Για τα Καλάβρυτα, υπάρχει καθημερινή συγκοινωνία από Αθήνα – Πάτρα – Αίγιο και από το Διακοφτό (22χλμ) με τον γνωστό οδοντωτό σιδηρόδρομο. Η ιερά Μονή της Αγίας Λαύρας, είναι αφιερωμένη στην κοίμηση της Θεοτόκου, αλλά εορτάζει και στις 17 Μαρτίου, εορτή του Αγίου Αλεξίου, του οποίου η Αγία Κάρα φυλάσσεται σε αργυρά θήκη. Κατά την παράδοση και τα στοιχεία που υπάρχουν, η ιστορία της Μονής αρχίζει από τους χρόνους της Αυτοκρατορίας Νικηφόρου Φωκά. Το καθολικό της Μονής αυτής είναι λιθόχτιστο, τρίκογχο κτίσμα, αγιορείτικου τύπου σε απλούστερη μορφή. Οι τοιχογραφίες του σώζονται μέχρι σήμερα, όχι σε καλή κατάσταση λόγω πυρκαγιών και μη συντήρησης. Από τότε μέχρι τις 14 Δεκεμβρίου 1944, η Μονή της Αγίας Λαύρας πέρασε δια πυρός και σιδήρου. Υπέστη πολλές πυρκαγιές, λεηλασίες, διώξεις και εκτελέσεις μοναχών. Την 14<sup>η</sup> Μαΐου 1826, ο Ιμπραήμ διέταξε την πυρπόληση της Μονής. Το 1828 άρχισε η ανέγερση της Μονής στην σημερινή θέση. Στις 24 Ιουλίου 1844, η Μονή καταστρέφεται από τρομακτικό σεισμό. Το 1850 άρχισε και πάλι η ανοικοδόμηση της Μονής. Το καθολικό έγινε σε ρυθμό βασιλικής μετά τρούλου και γύρω πολλά κελιά.



Όπως όλη η περιοχή Καλαβρύτων, έτσι και η Μονή Αγίας Λαύρας δοκιμάστηκε σκληρά από τη θηριωδία Χιτλερικών στρατευμάτων. Έκαψαν τα κελιά, τις αποθήκες και εκτέλεσαν τους τρεις μοναχούς που δεν εγκατέλειψαν την Μονή και έναν υπάλληλο αυτής. Όταν πια οι βέβηλοι είχαν απομακρυνθεί, οι μοναχοί ξαναγύρισαν στην Μονή, φέρνοντας τα κειμήλια και το Λάβαρο, που είχαν διασώσει και άρχισαν την επισκευή με ζήλο. Το 1950, η Μονή με προσφορές του κράτους και ευσεβών επισήμων, ανοικοδομήθηκε εξ' ολοκλήρου. Προ ετών η Μονή ευρέθηκε σε δύσκολη θέση από έλλειψη έμπυχου δυναμικού μοναχών. Όμως, σύντομα άρχισε μια νέα ελπιδοφόρα ζωή με τον νέο ενθουσιώδη και δραστήριο ηγούμενο της π. Φιλάρετο Κωνσταντακόπουλο. Γύρω του συγκεντρώθηκε μια ομάδα νέων μοναχών, που έδωσαν νέα πνοή – ζωή στη Μονή για να συνεχίσει την πνευματική και εθνική προσφορά.

Ο πολυτιμότερος θησαυρός της Μονής είναι το Λάβαρο, δηλαδή η πρώτη σημαία του ελληνικού έθνους. Τούτο ήταν παραπέτασμα (κουρτίνα) της Ωραιάς Πύλης του ναού. Από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, χρησιμοποιείται σαν σύμβολο – σημαία και ορκίζει τους αγωνιστές. Στη συνέχεια γίνεται πολεμική σημαία. Η ευλογητή παρουσία της στις πρώτες στρατιωτικές εξορμήσεις με τις χρυσοκέντητες μορφές του Χριστού και της Παναγίας, διασάλπιζε το δίκαιο και ιερό του αγώνα, ενέπνεε και στήριζε τους αγωνιστές.



## ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΜΕΓΑΛΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΒΙΛΕΑΡΔΟΥΙΝΟΥ:

**Η ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ**, χτισμένη πάνω σε ένα νησί οχυρωμένο, είναι μια μεσαιωνική πολιτεία, που ιδρύθηκε αρχικά τον 6<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ και την κυρίευσαν διαδοχικά οι Παπικοί, Βενετοί, Τούρκοι, έχει μείνει ανέπαφη. Στην κορυφή του κάστρου η **Αγία Σοφία** είναι μια από τις ωραιότερες εκκλησίες του 14<sup>ου</sup> αιώνα και κάτω στην παραθαλάσσια πόλη με τα πανάρχαια σπίτια της βρίσκονται άλλες σαράντα εκκλησίες. Αρχαιότερη είναι ο **Άγιος Παύλος** (10<sup>ος</sup> αιώνας) και η διάσημη του **Ελκόμενου Χριστού** με βενετσιάνικο πρόναο και πολύ ενδιαφέρουσες εικόνες



**ΤΟ ΓΕΡΑΚΙ**, ιδρύθηκε στους πρόποδες του βουνού Πάρνωνα, κατοικήθηκε συνεχώς από τους νεολιθικούς χρόνους, το δε φράγκικο κάστρο του είναι θεμελιωμένο πάνω σε κυκλώπεια τείχη. Δεκαπέντε εκκλησάκια 10<sup>ου</sup> και 16<sup>ου</sup> αιώνα σώζονται στο μικρό σημερινό χωριό, αλλά άριστα διατηρημένα, άλλα τάλαιπωρημένα από τον χρόνο, άλλα με τοίχους ασπρισμένους και άλλα τοιχογραφημένα ή με δάπεδα ψηφιδωτά.

**Ο ΜΥΣΤΡΑΣ**, στον πρόποδα του Ταύγету, γνωστός και σαν Μυζηθράς, είναι μια νεκρωμένη βυζαντινή πολιτεία που απλώνει τα ερείπια από τα κάστρα της, τα παλάτια, τα σπίτια, τα φτωχικά και τα αρχοντικά, τα μοναστήρια και της εκκλησίες της. Στην κορυφή δεσπόζει το κάστρο, θαυμάσιο παρατηρητήριο και απόρθητο φρούριο, που χτίστηκε το

1249 μ.Χ από τον Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο. Στην κάτω χώρα υπάρχουν τα περισσότερα εκκλησιαστικά και μοναστικά συγκροτήματα που φανερώνουν την λαμπρότητα της βυζαντινής αρχιτεκτονικής στις εκκλησίες και στα μοναστήρια.

Στην Μητρόπολη που είναι αφιερωμένη στον μεγαλομάρτυρα Δημήτριο, στέφθηκε κατά την παράδοση ο τελευταίος βυζαντινός αυτοκράτορας, ο Κωνσταντίνος ΙΒ Παλαιολόγος, και στο δάπεδο του ναού υπάρχει ανάγλυφος δικέφαλος αετός. Σε ένα από τα κτήρια της Μητρόπολης στεγάζεται και το μουσείο του Μυστρά, που περιέχει κυρίως αρχιτεκτονικά μέλη. Οι εκκλησίες **Άγιοι Θεόδωροι** και η **Παναγία η Οδηγήτρια ή Αφεντικό** ανήκουν στο μοναστικό σύνολο Βροντόχι, ενώ η πρώτη είναι και η αρχαιότερη εκκλησία του Μυστρά (13<sup>ος</sup> αιώνας). Τέλος από τις πιο απομακρυσμένες είναι η **Μονή του Περιβλέπτου**, με τις ωραιότερες τοιχογραφίες του Μυστρά (τέλη του 14<sup>ου</sup> αιώνα) και η **Μονή της Παντάνασσας**, με την πολύ κομψή εκκλησία της. Η τελευταία είναι και η μοναδική που κατοικείται από καλόγριες, οι οποίες πρόθυμα φιλοξενούν τον επισκέπτη – τουρίστα, ο οποίος μπορεί και να αγοράσει από τα ωραιότατα χειροτεχνήματά τους.



**Η ΜΑΝΗ**, το τέταρτο κάστρο που πήραν για λύτρα από τον Βιλεαρδουίνο οι Βυζαντινοί ήταν μέχρι πριν κάποια χρόνια απρόσιτο, το μοναδικό μέρος στην Ελλάδα που δεν κατοικήθηκε ποτέ, αυστηρά αφοσιωμένη στην παράδοση, πατριαρχική, με ψηλούς πύργους όπου κλίνουν σε ώρα πολέμου η κάθε οικογένεια. Σε κάθε χωριουδάκι της βλέπει κανείς δυο – τρεις αξιόλογες Βυζαντινές εκκλησίες με εικόνες εξαιρετες, τοιχογραφίες, ξυλόγλυπτα τέμπλα και εγκαταλελειμμένους πανύψηλους πύργους. Ωραιότατα υφαντά και μεταξωτά μπορεί να αγοράσει κανείς στην Μονή Καλογραιών ( 18<sup>ου</sup> αιώνα), στα ριζωμένα του κάστρου.

*\* (Τουριστικός οδηγός: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λακωνίας, « Λακωνία, Σπάρτη », Επιμέλεια Έκδοσης artime Ε.Π.Ε)*

### III. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

**ΜΕΤΕΩΡΑ:** Τα μοναστήρια των Μετεώρων είναι χτισμένα σε απομονωμένους και απόκρημνους βράχους που υψώνονται πάνω από την επίπεδη σχεδόν κοιλάδα του Πηνειού, σε απόσταση εννέα χιλιομέτρων από την Καλαμπάκα. Σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο και σημαντικότερο μετά το Άγιο Όρος μοναστικό συγκρότημα του ελλαδικού χώρου, ένα σημαντικό σταθμό του πολιτιστικού χάρτη της Ελλάδας, ενώ η UNESCO τα έχει χαρακτηρίσει ως παγκόσμιο φαινόμενο πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα πρώτα ίχνη της μοναστικής ιστορίας των Μετεώρων εμφανίζονται τον 11<sup>ο</sup> αιώνα, όταν εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρώτοι ασκητές – ερημίτες ζητώντας την γαλήνη και την απομόνωση μέσα στις σχισμές και στις σπηλιές των βράχων. Τα πρώτα, όμως, μοναστήρια κτίστηκαν τον 14<sup>ο</sup> αιώνα, ενώ τα Μετέωρα έφτασαν σε μεγάλη ακμή τον 16<sup>ο</sup> αιώνα.

Καθημερινά συρρέουν εκεί αμέτρητοι επισκέπτες από κάθε γωνιά της γης για περισυλλογή και προσευχή. Γνωρίζουν την ζωή των μοναχών, θαυμάζουν το απερίγραπτο φυσικό τοπίο, την καλλιτεχνική αρχιτεκτονική και αγιογραφία, μελετούν τα ανεκτίμητα κειμήλια. Γενικά όλα τα μοναστήρια μοιάζουν μεταξύ τους και αρκεί να επισκεφτεί κανείς δύο – τρία ( κυρίως τον Άγιο Στέφανο, την μονή Βαρλαάμ και το Μετέωρο ) αν και ενδιαφέρον παρουσιάζει η επίσκεψη όλου του συγκροτήματος.

Από τα 13 μεγάλα και 20 μικρότερα μοναστήρια και κελιά σήμερα κατοικούνται μόνο τέσσερα : το Μεγάλο Μετέωρο, η Μονή Βαρλαάμ, η Μονή Αγίας Τριάδας και η Μονή του Αγίου Στεφάνου. Το σπουδαιότερο μοναστήρι είναι το μεγάλο Μετέωρο ή όπως αλλιώς λέγεται η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρα, που κτίστηκε τον 14<sup>ο</sup> αιώνα από τον Άγιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη πάνω σε πλατύλιθο που μετονομάστηκε σε Μετέωρο. Το μοναστήρι γνώρισε μέρες δόξας επί του Ορθόδοξου Σέρβου ηγεμόνα Συμεών Ουρέση, ο γιός του οποίου Ιωάννης – μαθητής του Αθανασίου, μόνασε με το όνομα Ιωασάφ. Παράδοση είναι η μονή της Μεταμορφώσεως με υψηλό περίτεχνο δωδεκάπλευρο τρούλο και ωραίες τοιχογραφίες.

**Ιερά Μονή Μεγάλου Μετεώρου.** Είναι η μεγαλύτερη μονή του Μετεωρικού συνόλου. Αποτελείται από το καθολικό που τιμάται στην Μεταμόρφωση του Σωτήρος, κτίστηκε στα μέσα του 14<sup>ου</sup> αιώνα και στα 1387 – 88, και τοιχογραφήθηκε στα 1483 και 1552. Η παλαιά Τράπεζα της Μονής λειτουργεί ως μουσείο.

**Ιερά Μονή Βαρλαάμ** : Είναι η δεύτερη μονή, μετά το Μεγάλο Μετέωρο, σε έκταση και σε μέγεθος. Αποτελείται από το καθολικό, αφιερωμένο στους Αγίους Πάντες που είναι αθωνίτικου τύπου με ευρύχωρο εσωνάρθηκα (λιτή) με τρούλο. Κτίστηκε στα 1541 – 42 και αγιογραφήθηκε το 1548, ενώ ο εσωνάρθηκας αγιογραφήθηκε στα 1566. Η παλιά Τράπεζα της μονής είναι σήμερα μουσείο, ενώ στα βόρεια υφίσταται και το παρεκκλήσι των Τριών Ιεραρχών που χτίστηκε στα 1627 και αγιογραφήθηκε στα 1637.

\* (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Τρικάλων / Επιτροπή Τουριστικής Προβολής, « Μετέωρα, Καλαμπάκα – Καστράκι – Τρίκαλα – Πύλη – Ελάτη – Περούλι – Ασπροπόταμος, Εκδόσεις Αφοί Τσαρούχα.)

#### **IV. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ**

##### **ΔΥΤΙΚΗ – ΚΕΝΤΡΙΚΗ:**

**ΒΕΡΟΙΑ:** Εδώ δίδαξε ο Απόστολος Παύλος και πολλές από τις εκκλησίες της έχουν αξιόλογες τοιχογραφίες. Αποτελεί έναν από τους βασικούς προορισμούς στα ταξίδια με θέμα « Βήματα του Απόστολου Παύλου ». Τέλος η **Παναγία Σουμελά** είναι από τα αξιόλογα μνημεία της πόλης.

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:** Μοναδικές σε ομορφιά είναι οι εκκλησίες της Θεσσαλονίκης. Στη Μονή Βλατάδων σώζονται τοιχογραφίες και χειρόγραφα. Στην **Παναγία την Αχειροποίητο**, λαμπρό δείγμα ελληνιστικής βασιλικής του 5ου αιώνα, διατηρούνται σε καλή κατάσταση ορισμένα μόνο από τα ψηφιδωτά στους **Αγίους Αποστόλους** (14ος αιώνας), στην **Αγία Σοφία** (8ος αιώνας) και στο μικρό εκκλησάκι του **Οσίου Δαβίδ** διατηρούνται εξαιρετα. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου, που ήταν αρχικά μια υπόγεια εκκλησία όταν πρωτοκτίστηκε τον 4ο αιώνα, καταστράφηκε πολλές φορές και σήμερα είναι αναστηλωμένος. Εκτός από τις τοιχογραφίες του, τα θαυμάσια δουλεμένα κιονόκρανα και τα σπάνια μωσαϊκά του, υπάρχουν στο υπόγειο, στο **παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου**, τοιχογραφίες του Πανσέληνου. Έχει και άλλες πολλές εκκλησίες εξίσου όμορφες και παλιές περιδιαβαίνοντας και ανεβαίνοντας ως το κάστρο.

Σπουδαιότερη απόδειξη πως υπήρξε ένας από τους δημοφιλέστερους τόπους προσκύνησης δεν έρχεται από κάποιο βυζαντινό έγγραφο ή από κάποια οικόθεν

μαρτυρία. Στην αρχή του 15ου αιώνα ο ευσεβής μοναχός Ιγνάτιος Σμολένσκι την επισκέπτεται και αφήνει ένα σύντομο χρονικό όπου η απαρίθμηση ναών και Αγίων λειψάνων κατέχει κυρίαρχο ρόλο. Ο ρόλος της Θεσσαλονίκης πριν από 1000 χρόνια δεν ήταν τυχαίος. Από εδώ ξεκίνησε ένα από τα μεγαλύτερα προγράμματα του βυζαντινού κράτους, η διάδοση του χριστιανισμού στον κόσμο των Σλάβων.

## **ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ:**

**ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΤΟΥ ΑΘΩ:** Είναι η τελευταία χερσόνησος της Χαλκιδικής και είναι μια μοναδική στον κόσμο θεοκρατική δημοκρατία, ένα κομμάτι γης αφιερωμένο αποκλειστικά στην λατρεία του Θεού. Καμιά γυναίκα, ούτε παιδί δεν επιτρέπεται να πατήσει το πόδι της στο Άγιο Όρος. Από τον 10ο αιώνα άρχισαν να αποσύρονται στην χερσόνησο του Άθω μοναχοί και να κτίζουν μοναστήρια. Σαράντα έφτασαν οι μονές τον 16<sup>ο</sup> αιώνα, μεγάλες και πλούσιες από δωρεές αυτοκρατόρων και ευγενών. Σαράντα χιλιάδες ήταν οι καλόγεροι. Ο Άθως έγινε το **Άγιο Όρος**. Σήμερα παρ' όλες τις αλλαγές των καιρών εξακολουθούν να υπάρχουν 2000 μοναχοί, που ζούν σ' αυτό το ανεξάρτητο κράτος με τους δικούς νόμους και τις δικές τους αρχές. Η αρχιτεκτονική των κτιρίων, οι τοιχογραφίες τους και μάλιστα στη εκκλησία του πρωτάτου, στις Καρυές είναι καμωμένες από τον Πανσέληνο, τον τελευταίο της μακεδονικής σχολής αγιογραφίας. Οι πλούσιες βιβλιοθήκες, γεμάτες πολύτιμα χειρόγραφα, τα ασημένια αφιερώματα, τα ψηφιδωτά και κάθε λογής κειμήλια προσελκύουν στον Άθω κάθε χρόνο πλήθος προσκυνητές. Μα δεν είναι μόνο τα καλλιτεχνήματα και η φύση που γοητεύουν. Απρόσιτες σκήτες στον βράχο ψηλά, αντικρίζουν κατά τον νοτιά πολύ πάνω από τις διάφορες μονές, Πάνω από όλους αυτούς τους θησαυρούς που κατά καιρούς αφιέρωσαν οι πιστοί και πάνω από τις εκκλησίες, στην κορυφή στα 2033 μέτρα είναι στημένος ένας απλός σιδερένιος σταυρός.

## ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

**ΦΙΛΙΠΠΟΙ:** Πρόκειται για την πρώτη ευρωπαϊκή πολιτεία όπου κύρηξε ο Απόστολος Παύλος ή Απόστολος των Εθνών όπως συνηθέστερα λέγεται. Εκεί υπάρχουν ακόμα τα ερείπια της φυλακής που ήταν κρατούμενος και απ' όπου προσυλήτισε ακόμη και τον δεσμοφύλακά του.

## V. ΘΡΑΚΗ:

**ΞΑΝΘΗ:** Πάνω ακριβώς από την Ξάνθη και σε σχήμα ισόπλευρου τριγώνου βρίσκονται τρία μοναστήρια, τα οποία είναι στενά δεμένα με την πόλη της Ξάνθης. Τα μοναστήρια αυτά είναι : 1) **Των Παμεγίστων Ταξιαρχών ( βορειοδυτικά της πόλεως), 2) Της Παναγίας της Καλαμούς (βόρεια της πόλεως) και 3) Της Παναγίας της Αρχαγγελιώτισσας (βορειοανατολικά της πόλεως).**

Τα τρία αυτά μοναστήρια μαζί με το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου στο Πόρτο Λάγος σχηματίζουν έναν σταυρό, ο οποίος κατά παλαιά παράδοση των κατοίκων της πόλης, την προστατεύει από καταστροφές, σεισμούς, πλημμύρες ακόμη και λεηλασίες. Αν και δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς πρωτοχτίστηκαν τα μοναστήρια αυτά η εντόπια παράδοση τα ανάγει στους βυζαντινούς χρόνους. Και έτσι πρέπει να είναι γιατί από 950 μέχρι το 1350 μ.Χ η οροσειρά από Ξάνθη μέχρι Κομοτηνή ήταν γεμάτη από μοναστήρια όπου ανέβαιναν και μόναζαν άντρες σπουδαίοι, άρχοντες, στρατηγοί, γαιοκτήμονες, μορφωμένοι διδάσκαλοι και σοφοί καθηγητές, από την Κωνσταντινούπολη και όλη την Θράκη. Τόσα πολλά ήταν τα μοναστήρια ώστε όλο το όρος ονομαζόταν τότε το ΠΑΠΙΚΙΟ και στην φήμη ήταν ισάξιο με το Άγιο Όρος. Εδώ μεταξύ άλλων μόνασε και για ένα διάστημα και ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, πριν γίνει αρχιεπίσκοπος στην Θεσσαλονίκη.

Ακόμη και σήμερα όλος ο τόπος είναι γεμάτος από ερείπια και θεμέλια ναών, μοναστηριών και ασκητηριών. Τα τρία λοιπόν μοναστήρια είναι τα μόνα κατάλοιπα από το πλήθος των μοναστηριών της εποχής εκείνης και φαίνεται ότι κατόρθωσαν να διασωθούν επειδή ήταν συνδεδεμένα με την πόλη της Ξάνθης. Αλλά και από τα μοναστήρια αυτά μόνο οι τοίχοι και οι ναοί αυτών κατόρθωσαν να διασωθούν. Τα αρχεία, τα μοναχολόγια, και λοιπά έγγραφα χάθηκαν και καταστράφηκαν από την πολυκαιρία ή την υγρασία αλλά και από τις κατά καιρούς αρπαγές και λεηλασίες των μοναστηριών. Έτσι σήμερα δεν

έχουμε ακριβή στοιχεία, με τα οποία θα μπορούσαμε να συνθέσουμε όλη την ιστορία των μοναστηριών αυτών στις επιμέρους πτυχές της δραστηριότητας των, μέσα μάλιστα στα δισεκτα χρόνια της Τουρκοκρατίας.



## VI. ΗΠΕΙΡΟΣ

**ΙΩΑΝΝΙΝΑ:** Στο νησί και στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων τα μοναστήρια πυκνώνουν εντυπωσιακά. Θαρρείς πως καταργούν τις συντεταγμένες του χώρου, τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, καθώς λειτουργούν αυτά ως σημείο προσανατολισμού. Η παρουσία τους στην περιοχή, διαμορφώνει την διάταξή τους στον χώρο, ένα ιδιαίτερο δίκτυο ιερών τόπων, που παρουσιάζουν σημαντικό αρχιτεκτονικό, οικολογικό και ευρύτερα πολιτιστικό ενδιαφέρον. Έτσι μπορούν να αποτελέσουν σημείο περιήγησης ανάλογου ενδιαφέροντος και σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών στον τόπο αυτό.

*\* (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων / Επιτροπή Τουριστικής Προβολής « Νομός Ιωαννίνων, εναλλακτικές μορφές τουρισμού », Παραγωγή Next Media, Ιωάννινα Νοέμβριος 2000)*

### **ΜΕΤΣΟΒΟ:**

Η Μονή Αγίου Νικολάου ξεχωρίζει για τις ωραίες τοιχογραφίες που έχει εδώ πολύ αξιόλογα είναι τα ψηφιδωτά στην Αγία Παρασκευή. Στις 26 Ιουλίου κάθε χρόνο διοργανώνεται ένα γραφικό πανηγύρι, που συγκεντρώνει πλήθος κόσμου στο ωραιότατο αυτό χωριό.



## **VII. IONIA ΝΗΣΙΑ:**

**ΚΕΡΚΥΡΑ:** Η Κέρκυρα είναι τόσο σημαντική ώστε « η απώλειά της, θα ήταν μοιραίο πλήγμα για τα σχέδιά μου » έγραφε στις αρχές του περασμένου αιώνα ο Ναπολέων. Δεν ήταν, όμως, μόνο η στρατηγική σημασία του νησιού, αλλά και εκείνη η παράξενη γοητεία που ασκεί ακόμη και σε ανθρώπους που δεν είδαν ποτέ την Κέρκυρα.

Πλήθος κόσμου την επισκέπτεται για να περάσει εκεί τις μέρες του Ορθόδοξου Χριστιανικού Πάσχα. Το Μεγάλο Σάββατο γίνεται η επίσημη λιτανεία του σκηνώματος του πολιούχου Άγιου Σπυρίδωνα, που την ακολουθούν με ευλάβεια οι προσκυνητές. Στην Μητρόπολη, εξάλλου, βλέπει κανείς όσες εικόνες σώθηκαν από τις εκκλησίες που βομβαρδίστηκαν στον τελευταίο πόλεμο.

**ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ:** Τα ελληνικά και ξένα μέσα δημοσιότητας έχουν ασχοληθεί επανειλημμένα με το φαινόμενο των φιδιών του Μαρκόπουλου, χωριό της Ν.Α Κεφαλλονιάς, γεγονός που προσελκύει κάθε χρόνο πλήθος προσκυνητών – επισκεπτών στο νησί. Τα φίδια αυτά συνήθως εμφανίζονται στα μέσα Αυγούστου και είναι μικρά και ακίνδυνα. Σύμφωνα με παλαιότερες περιγραφές τα φίδια κυκλοφορούσαν στους δρόμους του χωριού, κατευθύνονταν στις εκκλησίες, ανέβαιναν στην ασημένια εικόνα της Παναγίας και εξαφανίζονταν μετά το τέλος της λειτουργίας. Σήμερα βγαίνουν από τις φωλιές τους και οι κάτοικοι τα μαζεύουν και τα τοποθετούν σε γυάλινες θήκες στον θρόνο της εκκλησίας. Μετά την γιορτή τα ελευθερώνουν και εξαφανίζονται. Οι ντόπιοι τα ονομάζουν « **φίδια της Παναγίας** » και τα θεωρούν ιερά, συνδέοντας την εμφάνισή τους με προάγγελμα καλών στο νησί. Για να ενισχύσουν την γνώμη αυτή δείχνουν το κεφάλι τους, όπου διακρίνεται ένας μικρός σταυρός. Σε μια άλλη πάλι εκκλησία, στο χωριό Δεμουτσαντάτα, ένας κρίνος που όλη τη χρονιά μένει ξερός ανθίζει την ημέρα πανηγυριού (23 Αυγούστου) μπροστά στο εικόνισμα της Παναγίας.

Το μοναστήρι του Αγίου Γεράσιμου είναι κέντρο θρησκευτικού προσκυνηματος. Τα δύο σπουδαιότερα πανηγύρια του είναι στις 15 Αυγούστου ημέρα του θανάτου του Αγίου, και στις 20 Οκτωβρίου, ημέρα ανακομιδής των λειψάνων του. Και στις δύο αυτές εορτές που συγκεντρώνουν πολύ κόσμο, το διατηρημένο σκηνώμα του Αγίου μεταφέρεται με πομπή σε απόσταση 500 περίπου μέτρων από την εκκλησία όπου φυλάγεται, κάτω από τον μεγάλο πλάτανο, όπου βρίσκεται το πηγάδι που έσκαψε ο Άγιος με τα χέρια του. Ο Άγιος

θεωρείται θαυματουργός, κατά την ανακομιδή των λειψάνων του, το σώμα του βρέθηκε άθικτο και ανέδιδε μια ευχάριστη μυρωδιά. Είναι προστάτης του νησιού και τα δύο πανηγύρια του συγκεντρώνουν προσκύνητες απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας.

**ΛΕΥΚΑΔΑ:** Τρία χιλιόμετρα δυτικά της πόλης του νησιού και σε υψόμετρο 200 μέτρων έχει κτιστεί το ανδρικό μοναστήρι της **Παναγίας της Φανερωμένης**. Η θέα είναι μαγευτική. Στο βάθος διακρίνεται η Πρέβεζα, τα βουνά της Ηπείρου, η πόλη της Λευκάδας και η Γύρα. Στο χωριό, όπου βρίσκεται σήμερα το μοναστήρι, προυπήρχε καλλιμάρμαρο Ιερό της Θεάς Αρτέμιδος. Ο πρώτος Χριστιανικός ναός καταστράφηκε στα τέλη του 18<sup>ου</sup> αιώνα από πυρκαγιά. Την νέα εικόνα φιλοτέχνησε ο αγιογράφος Κάλλιστος, που ήταν εφημέριος στην Αγία Σοφία. Σύμφωνα με την παράδοση, βρήκε σκαλισμένη την μορφή της Θεοτόκου κατά θαυμαστό τρόπο. Για τον λόγο αυτό η εικόνα πήρε το όνομα Πεφανερωμένη ή Φανερωμένη.

Στο νότιο μέρος της Μονής και απέναντι από το καθολικό βρίσκεται το Αρχονταρίκι. Εδώ σε αυτόν τον περποποιημένο χώρο γίνεται η φιλοξενία των προσκυνητών και τους προσφέρεται το μοναστηριακό κέρασμα λουκούμι, καφές και νερό. Η φιλοξενία στην Ορθόδοξη εκκλησία και στον μοναστικό χώρο λαμβάνει βαθύτερη σημασία. Ο Απόστολος Πέτρος μας υποδεικνύει με ποιόν τρόπο να φιλοξενούμε τους αδερφούς μας « Φιλόξενοι είς αλλήλους άνευ γογγυσμών » (Α Πετρού δ,9). Αυτή φιλοξενία έχει σαν βάση την αγάπη. Αγάπη είναι το κύριο μέλημα του μοναχού. Για τον λόγο αυτό τα μοναστήρια ήταν πάντοτε κέντρα φιλοξενίας.

Πιο κάτω και στα ανατολικά της μονής βρίσκεται το Συνοδικόν, χώρος υποδοχής και φιλοξενίας των προσκυνητών κυρίως κατά τις μεγάλες δεσποτικές εορτές Χριστούγεννα και Πάσχα αλλά και κατά την πανήγυρη της Ιεράς Μονής Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος, 24 Σεπτεμβρίου εορτή Αγίου Σιλουανού, 10 Νοεμβρίου εορτή του Αγίου Αρσενίου του Καππαδόκου, και της Παναγίας 15 Αυγούστου. Εδώ γίνεται υποδοχή υψηλών προσώπων Αρχιερέων, Ηγουμένων κτλ.

Η Παναγία η Φανερωμένη γιορτάζει του Αγίου Πνεύματος. Στο μοναστήρι οι επισκέπτες μπορούν να παραμείνουν και να γευτούν δωρεάν τοπικά εδέσματα για ένα σαββατοκύριακο. Η μονή διαθέτει δωμάτια φιλοξενίας με ένα ή δύο κρεβάτια. Η φιλοξενία στην ιερά μονή επιτρέπεται μόνο για μία βραδιά. Η μονή έχει την δυνατότητα φιλοξενίας μέχρι 50 ατόμων και βεβαίως μετά από συνεννόηση με την Ι.Μονή. Οι πύλες του

μοναστηριού μένουν ανοικτές όλη την ημέρα, μέχρι τις 10 το βράδυ. Από την πόλη της Λευκάδας υπάρχει τακτική συγκοινωνία που συνδέει το μοναστήρι με τα γύρω χωριά όλη την ημέρα.

## VIII. ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ

### **ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΝΗΣΙΑ:**

**ΧΙΟΣ:** Η Χίος δεν είναι μόνο το νησί της μαστίχας και των λεμονανθών. Είναι και το νησί των Αγίων. Έτσι λοιπόν, η επίσκεψη στο νησί και ιδιαίτερη η ιερή οδοιπορία, συνδυασμένη με τις φυσικές του καλλονές, την ήμερη και καλοσυνάτη φιλοξενία των κατοίκων και τον τοπικό τουρισμό, δεν χαρίζει απλώς ένα ευχάριστο ταξίδι, αλλά προσφέρει μια αλησμόνητη θρησκευτική βιωματικότητα και εμπειρία. Ένα σύντομο οδοιπορικό στην Χίο των Αγίων, των μοναστηριών και των θρησκευτικών μνημείων είναι ένα βάπτισμα στα νήματα της πίστης, που ανεφοδιάζει και γαληνεύει τους σταυροκόπους της ζωής.

Το σπουδαιότερο βυζαντινό μνημείο του νησιού και από τα καλύτερα στο είδος του μέσα στον ελλαδικό χώρο είναι η **Νέα Ιερά Μονή**. Κτίστηκε το 1042 μ.Χ από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Έ τον Μονομάχο, ύστερα από την θαυματουργική εύρεση της εικόνας της Θεοτόκου από τους τρεις Χιώτες μοναχούς Νικήτα, Ιωάννη, Ιωσήφ μέσα στην άφλεκτη μερσυνιά. Την εποχή της ακμής της η μονή αριθμούσε γύρω στους 800 μοναχούς, που έμεναν στα εντός και εκτός των τειχών κελιά τους. Πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στον φιλανθρωπικό και πνευματικό χώρο του νησιού και στο γένος.

Ο Ναός της Μονής, ρυθμού βυζαντινού, είναι τελειοποίηση του οκταγωνικού συστήματος με τρούλο, χωρίς κολόνες στον κεντρικό χώρο. Χωρίζεται σε Εξωνάρθηκα, Εσωνάρθηκα, Κ. Ναό και Ι. Βήμα, με μεταγενέστερη προσθήκη ενός στενωπού στην είσοδό του. Τα απόφια σε βυζαντινή τέχνη ψηφιδωτά, μοναδικά στον κόσμο, έχουν δώσει οικουμενική αίγλη στη Μονή. Είναι έργα των ετών 1042 – 1056, Μνημειακής Βυζαντινής ζωγραφικής της Μακεδονικής δυναστείας με την Ιερατική τέχνη του Βυζαντίου. Οι τεχνίτες είναι της ίδιας σχολής με αυτούς που στόλισαν το εσωτερικό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη. Από τις πιο σπουδαίες παραστάσεις που σώζονται μέχρι σήμερα είναι του Εσωνάρθηκα και από τον Κ. Ναό της Αναστάσεως (εις Άδου Κάθοδος), της

Βαπτίσεως, της σταυρώσεως και στο Ι. Βήμα της Πλατυτέρας και των δύο αρχαγγέλων. Στο μουσείο της μονής φυλάσσονται σπουδαία εκκλησιαστικά κειμήλια, μεταξύ των οποίων και ο περίφημος χρυσοκέντητος τάπητας με περιπετειώδη και θαυματουργική ιστορία.

Το μοναστήρι, το δεύτερο παγχιακό προσκύνημα γιορτάζει στις 23 Αυγούστου όπου πολύς κόσμος συρρέει για να προσκυνήσει το ιστορικό και θαυματουργό εικόνισμα της Παναγίας της Νεαμονήτισσας, κατά την παράδοση έργο του Ευαγγελιστή Λουκά, με πάμπολα θαύματα, που βρίσκεται στο τέμπλο του Κ. Ναού. Η Μονή έχει τέσσερις μοναχές με την ηγουμένη την Μαριάμ.

**ΛΕΣΒΟΣ:** Το Ιερό Προσκύνημα της Παναγίας στην Αγιασό : Απέχει 25 χιλιόμετρα από την Μυτιλήνη και βρίσκεται στις πλαγιές του όρους Ολύμπου. Η ιστορία του προσκυνήματος αυτού αρχίζει στους βυζαντινούς χρόνους, όταν ο ιερομόναχος Αγάθωνας ο Εφέσιος κατά τα χρόνια της εικονομαχίας έφερε στον τόπο αυτό την ιστορική εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας, έργο του Ευαγγελιστή Λουκά μαζί με άλλα κειμήλια. Η μικρή Σκήτη, που έκτισε έγινε μετά το τέλος της εικονομαχίας μεγαλοπρεπής ναός με το όνομα "Αγία Σιών" όπου τοποθετήθηκε η εικόνα. Αργότερα γύρω από τη μονή χτίστηκε η πόλη της Αγιάσου. Πλήθη κόσμου έρχονται να προσκυνήσουν τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Η Αγιάσος, κωμόπολη της Μυτιλήνης είναι πανελλήνια γνωστή για την Παναγία της. Η εκκλησία της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας είναι το ίνδαλμα των πιστών. Το εικόνισμά της το έφερε από τα Ιεροσόλυμα ο αυτοκρατορικός ιερωμένος Αγάθων ο Εφέσιος το 803, ενώ προοριζόταν για το παλάτι της Κωνσταντινούπολης ή την Αγία Σοφία. Μαζί του έφερε έναν σταυρό ασημένιο με Τίμιο Ξύλο, ένα χειρόγραφο ευαγγέλιο του Έ αιώνα και λείψανα που σύμφωνα με την παράδοση ανήκαν στον Άγιο Διονύσιο τον Αεροπαγίτη. Το εικόνισμα έχει την επιγραφή «Αγία Σιών», όπως λεγόταν τότε η Ιερουσαλήμ.

Η προσκυνηματική κίνηση, που συνεχίζεται όλο τον χρόνο, πυκνώνει την 1<sup>η</sup> Αυγούστου και κορυφώνεται την παραμονή της γιορτής της Παναγίας. Οι επισκέπτες έρχονται στα κελιά και στον αυλόγυρο της εκκλησίας και πολλοί δεκαπεντίζουν στο ύπαιθρο. Η γιορτή πλαισιώνεται με εμπορικό πανηγύρι και γλέντι στα κέντρα της κωμόπολης. Πολύ κόσμο συγκεντρώνει ο δροδόλουτρος «κήπος της Παναγίας». Το γλέντι συνεχίζεται για πολύ με λαϊκά όργανα και πλήθος κόσμου. Στο συνοδικό της εκκλησίας υπάρχει μουσείο με εξαιρετικά ενδιαφέροντα εκκλησιαστικά κειμήλια και στο ισόγειο λειτουργεί μουσείο λαϊκής

τέχνης. Πανηγύρι γίνεται στην κωμόπολη και στις 14 Σεπτεμβρίου με την περιφορά του Σταυρού που έφεραν Μυτιληναίοι έμποροι από τα Ιεροσόλυμα, αφού καθαγιάστηκε στον Γολγοθά.

**Η Μονή του Αγίου Ραφαήλ :** Αναμφίβολα ο Άγιος Ραφαήλ κατέχει την πρώτη θέση όλων των προσκυνημάτων της Λέσβου καθόσον όλη την διάρκεια του χρόνου συγκεντρώνονται σ' αυτόν χιλιάδες προσκυνητές όχι μόνο από την Λέσβο αλλά και από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό. Οι Άγιοι των Καρυών είναι θαυματουργοί και η φήμη τους έχει φτάσει στα πέρατα της γης. Πολυάριθμοι προσκυνητές από κάθε μέρος φιλοξενούνται στους μεγάλους και σύγχρονους ξενώνες της μονής. Δυτικά από την Θέρμη, στη θέση Καρυές, τριγυρισμένο από απέραντους ελαιώνες, βρίσκεται το μοναστήρι του Αγίου Ραφαήλ, ένα από τα νεότερα μοναστήρια που έχει γίνει πανελλήνιος τόπος έλξης προσκυνητών και επισκεπτών. Η εκκλησία είναι διώροφη με εντυπωσιακή αγιογράφηση. Εκεί φυλάσσονται τα λείψανα των νεοφανών Αγίων Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης, που μαρτύρησαν από τους Τούρκους στις 9 Απριλίου 1463, την Τρίτη της Διακαινησίμου. Την ημέρα αυτή γίνεται και μεγάλο θρησκευτικό πανηγύρι που συγκεντρώνει πολύ κόσμο στην περιοχή.

**Ο Ταξιάρχης Μανταμάδου :** Βρίσκεται στο βόρειο μέρος του νησιού έξω από το Μανταμάδο. Απέχει 40 περίπου χιλιόμετρα από την Μυτιλήνη. Στον χώρο που βρίσκεται το προσκύνημα ήταν άλλοτε η περίφημη ανάγλυφη εικόνα του Ταξιάρχη φτιαγμένη κατά την παράδοση από χώμα και αίμα σφαγμένων μοναχών από τους Σαρακηνούς. Πλήθη από κόσμο προσέρχονται καθημερινά και στο προσκύνημα αυτό. Ο ναός που χτίστηκε το 1700 και ανοικοδομήθηκε το 1879 έκ βάθρων, σε μικρή απόσταση από το χωριό σε ένα ανοιχτό, ολόφωτο χώρο από πεύκα. Ο Ταξιάρχης είναι ο προστάτης Άγιος της περιοχής και της Λέσβου, ενώ τον σέβονται ακόμη και οι Τούρκοι. Η εκκλησία γιορτάζει την Κυριακή των Μυροφόρων με μεγάλο θρησκευτικό και εμπορικό πανηγύρι και ζωοθυσία.

\* (Τουριστικός οδηγός : Λέσβιος Π. ( κείμενα), « Λέσβος, ιστορία – λαογραφία – αρχαιολογία – περιήγηση, Εκδόσεις Σωτήρη Τουμπή, 1989)

## **ΚΥΚΛΑΔΕΣ:**

**ΚΥΘΝΟΣ:** Το Πάσχα στην Κύθνο είναι κατανυκτικό και συγκεκριμένα στα Θερμιά, όπου συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου εκείνες τις ημέρες. Επίσης ενδιαφέρουσες εκδρομές γίνονται συχνά από προσκυνητές και στη **Παναγιά Κανάλα**.

**ΣΙΦΝΟΣ:** Στην Απολλώνια η Παναγιά η Γερανοφόρα χτίστηκε τον 18<sup>ο</sup> αιώνα με αρχιτεκτονικά μέλη από αρχαίους ναούς. Ολόγυρα στο γραφικό χωριό Κάστρο τα μοναστήρια της Ελεούσας και της Κοίμησης είναι όμορφα δείγματα της αρχιτεκτονικής του 16<sup>ου</sup> και του 17<sup>ου</sup> αιώνα.

## **ΠΑΡΟΣ:**

Παροικία Καταπολιανή : Το ιερό προσκύνημα συνδέεται με τους θρύλους του Βυζαντίου. Η παράδοση και η ιστορία την θέλουν να ξεκινά την πορεία της επί Μ. Κωνσταντίνου και Ιουστινιανού. Είναι το ιερό στολίδι της Αιγιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής και μετά από αναπαλαιώσεις του 1959, το τρίτο κατά σειρά σπουδαιότητας παλαιοχριστιανικό μνημείο του Ελλαδικού χώρου μετά τον Αχειροποίητο και τον Άγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης. Το όνομά της έχει και αυτό την ιστορία του που της δίνει πιο μεγάλη αίγλη. Μια παράδοση αναφέρει ότι είναι γνωστές οι 99 πύλες και σαν βρούμε την εκατοστή « θα πάρουμε την Πόλη » από αυτό και η ονομασία της Εκαντοταπυλιανή, ενώ το τοπωνύμιο Κατάπολα σημαίνει « κατά την Πόλη ». Είναι χτισμένη στο Β. Α τμήμα της Πάρου πάνω σε αρχαίους ναούς. Τα γλυπτά της είναι αρχαία και χριστιανικά, ενώ η παλαιότερη τοιχογραφία που σώζεται (στο βαπτιστήριο) είναι του 11<sup>ου</sup> ή 12<sup>ου</sup> αιώνα και εικονίζει τον Άγιο Γεώργιο. Εξάλλου, μέσα στον ναό σώζονται και πολλές εικόνες.

**Μονή Λογγοβάρδας:** Από τα πιο αξιόλογα μνημεία της Πάρου, η μονή αυτή, γιορτάζει το όνομα της Ζωοδόχου Πηγής. Οικοδομήθηκε το 1638 από τον Παριανό Χριστόφορο Παλαιολόγο. Σήμερα είναι αντρικό μοναστήρι με 30 μοναχούς. Το όνομά της το οφείλει σε κάποιον Λαγκουβάρδο που είχε έρθει από την Λογκουβάρδα. Το καθολικό της μονής υψώνεται στη μέση της αυλής φτιαγμένο με κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική, σταυρόσχημο με τρούλο. Οι τοιχογραφίες του 17<sup>ου</sup> αιώνα καλύπτουν όλο τον ναό. Επίσης το μοναστήρι παρέχει παρομιώδη φιλοξενία στους επισκέπτες του. Σκάλες οδηγούν στα πεντακάθαρα

κελιά και στις αίθουσες της αιογραφίας όπου προικισμένοι μοναχοί ασχολούνται με την αρχιτεκτονική εικονογράφηση. Ένα άλλο εργαστήριο του μοναστηριού είναι της βιβλιοδετικής τέχνης ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πλούσια σε αρχέτυπα και παλαιές εκδόσεις βιβλιοθήκη.

Το μοναστήρι μπορεί να φιλοξενήσει όσους άνδρες επιθυμούν να ξεκουράσουν την ψυχή τους για μια εβδομάδα. Η Ιερά Μονή Λογγοβάρδας τηρεί το τυπικό του Αγίου Όρους και είναι άβατη για τις γυναίκες. Το περιβάλλον καθαρά κυκλαδίτικο: βουνά με ελάχιστη βλάστηση και φρεσκοασβεστωμένα κτίρια που δημιουργούν ζωηρή αντίθεση με το μπλε του ουρανού. Στην Ιερά Μονή ο επισκέπτης μεταβαίνει με τοπικό λεωφορείο από την Παροικία.

\* (Τουριστικός Οδηγός : Πάρος – Αντίπαρος, Εκδόσεις Μιχάλης Τουμπής Α.Ε, Αθήνα 1991)

**ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ** : Είναι ένα τοπίο που παρουσιάζουν οι περισσότερες κάρτ – ποστάλ, τα πόστερς, τα εξώφυλλα των βιβλίων και οι διαφημίσεις του νησιού. Η εκκλησία του Αγ. Μηνά, στο ακρότατο σημείο του βράχου, αριστερά έχει γίνει κάτι σαν σύμβολο της Σαντορίνης. Ο χαρακτηριστικός τρούλος αποτελείται από τρία στοιχεία : α) το πολυεδρικό του τύμπανο με ένα άνοιγμα σε κάθε του έδρα, β) τον καθαυτό τρούλο με την μια ή δύο σειρές προεξέχουσες πέτρες στην εξωτερική του επιφάνεια, που τον κάνουν να μοιάζει με νάρκη και γ) τον πυργοειδή φανό, στη μέση του κλειδιού, που αποτελείται και αυτός από ένα πολυεδρικό τύμπανο με ανοίγματα και καλύπτεται από έναν μικρό τρούλο ο οποίος φέρει τον Σταυρό.

Στην Περίσσα, υπάρχει η εκκλησία του Τίμιου Σταυρού, τόπος προσκυνήματος για τους Σαντορινιούς. Είναι ο μεγαλύτερος ναός του νησιού που φαντάζει παράξενα καθώς ο όγκος του αναδύεται, θαρρείς, από τον αφρό. Γενικά οι εκκλησίες του νησιού είναι δυσανάλογες με τους ταπεινούς όγκους που απαρτίζουν τα χωριά. Πιάνουν μεγάλο χώρο, είναι επιβλητικές και συνδυάζουν αρχιτεκτονικά στοιχεία ντόπια και δυτικά. Τελείως ξεχωριστή είναι η αρχιτεκτονική των καθολικών μοναστηριών, που μοιάζουν πραγματικά φρούρια.

**ΤΗΝΟΣ:** Από την πρώτη Αυγούστου κάθε χρόνο χιλιάδες προσκυνητές κατακλύζουν το νησί, ενώ την παραμονή του Δεκαπενταύγουστου το θέαμα της αυλής του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, της πόλεως και του λιμανιού είναι απερίγραπτο. Κατάφορτα τα πλοία από Πειραιά, Ραφήνα και τα άλλα νησιά μας φτάνουν στην Τήνο. Οι αποβάθρες γεμίζουν κόσμο όπως και οι δύο λεωφόροι που οδηγούν στον ναό. Εκεί συναντιούνται οι Ορθόδοξοι από όλα τα μέρη. Όλο το νησί στολισμένο, μεταβάλλεται σε έναν μεγάλο ξενώνα για τους επισκέπτες. Η κίνηση είναι τόσο μεγάλη που οι Τηνιακοί ανάμεσα στους ξένους χάνονται. Την παραμονή έρχονται εκπρόσωποι της κυβερνήσεως, επίσημοι, στρατιωτικά αγήματα που θα αποδώσουν τιμές.

Ατελείωτες ουρές προσκυνητών περιμένουν να προσκυνήσουν και ακολουθεί ολονυκτία και παράκληση, καθώς την νύχτα ο ναός μένει ανοικτός. Την ημέρα της γιορτής οι επισκέπτες φτάνουν τις 30.000 και τα δύο λιμάνια του είναι γεμάτα πλοία. Μια ατελείωτη σειρά πλήθους που αρχίζει από τον ναό και τελειώνει στην παραλία, περιμένει να περάσει από πάνω η Χάρη της. Είναι μια πολύ συγκινητική στιγμή για την ιστορία κάθε πιστού που στήριξε στην μάνα του Χριστού τις ελπίδες του. Η πομπή φτάνει στην παραλία όπου γίνεται η δέηση. Τα πολεμικά πλοία βρίσκονται έξω από το λιμάνι, τα επιβατηγά και όλα τα κότερα και κάθε πλεύσιμο αποδίδουν, σφυρίζοντας, τιμές στην Μεγαλόχαρη στον υγρό τάφο της Έλλης, που τορπιλίστηκε τον Αύγουστο του 1940 στο λιμάνι της Τήνου. Τέλος, η πομπή ακολουθώντας τον ίδιο δρόμο επιστρέφει στον ναό και τα αναρίθμητα πλήθη ξεκινούν για την επιστροφή.

Η εκκλησία της Τήνου κτίστηκε το 1833 με μάρμαρα παριανά και τηνιακά και εκεί φυλάσσεται η θαυμάσια εικόνα της Παρθένου, που βρέθηκε μετά το όραμα της Αγίας Πελαγίας. Στις 9 Ιουλίου 1822 η Παναγία εμφανίστηκε μπροστά της και της ζήτησε να σκάσουν και να την ανακαλύψουν για να χτίσουν εκεί τον ναό της.

Ο επισκέπτης αφού προσκυνήσει την εικόνα της Μεγαλόχαρης μπορεί να κατέβει στο ναό της ευρέσεως για να δει το μέρος που βρέθηκε η Αγία εικόνα. Αριστερά μπαίνοντας στο ναό είναι ένα μικρό άνοιγμα σκεπασμένο με ασημένιο κάλυμμα. Λίγα μέτρα μακρύτερα είναι το Άγιασμα. Δεξιά περνώντας σε μια στοά βρίσκεται το μέρος όπου γίνονται οι βαπτίσεις των νηπίων και σε κλειστό χώρο των αλλόθρησκων, που βαπτίζονται σε μεγάλη ηλικία. Ο επισκέπτης φεύγοντας μπορεί να πάρει Άγιασμα και λάδι από το καντήλι της Μεγαλόχαρης, που είναι ακοίμητο.





**Το καθολικό μοναστήρι των Ιησουϊτών** βρίσκεται κοντά στα λουτρά και απέχει μόλις εννέα χιλιόμετρα από την θάλασσα . Οι ντόπιοι το αποκαλούν μοναστήρι των Πατέρων. Η θέα από την βορινή πλευρά είναι πανοραμική. Ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να θαυμάσει σχεδόν όλες τις ακτές των Κυκλάδων. Η μονή των Ιησουϊτών αποτελεί σημείο αναφοράς όχι μόνο για τους καθολικούς της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού, καθώς συχνά φιλοξενεί πιστούς από όλη την Ευρώπη. Ιδρύθηκε το 1661 από τον τηνιακό Ιησουίτη Μιχαήλ Αλβερτίνι. Το 1715 το μοναστήρι περιήλθε στα χέρια των Μουσουλμάνων. Οι Ιησουίτες παραμένουν στη μονή μέχρι το 1837. Από το 1838 οι μοναχοί μεταφέρουν σταδιακά την έδρα τους στα Λουτρά, όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα.

Τα κτίρια του μοναστηριού στο Εξώμπουργκο έχουν ανακαινιστεί και λειτουργούν ως ξενώνες. Τα κελιά έχουν ένα ή δύο κρεβάτια. Κατά την διάρκεια του καλοκαιριού το μοναστήρι μπορεί να φιλοξενήσει οικογένειες, ομάδες πιστών (ανεξαρτήτως δόγματος) ως δεκαπέντε ημέρες. Γύρω από το μοναστήρι υπάρχουν παραδοσιακά ταβερνάκια, η μονή όμως διαθέτει κουζίνα και μαγειρικά σκεύη για αυτούς που επιθυμούν να ετοιμάζουν το μόνοι τους φαγητό τους. Η βιβλιοθήκη της μονής είναι πλούσια για μελέτη.

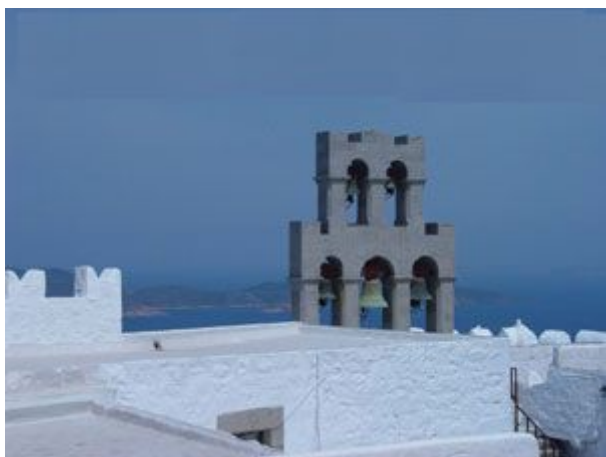
- *(Τουριστικός οδηγός : Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, « Περιγραφή της ευρέσεως της θαυματουργής εικόνας της Ευαγγελιστρίας στην Τήνο κατά το έτος 1823, σκοποί και δραστηριότητες του Ιερού Ίδρύματος », Εκδόσεις Oscar Press Ε.Π.Ε, Τήνος 1996)*

## ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ :

**ΠΑΤΜΟΣ :** Πρόκειται για ένα νησί που είναι από τους σημαντικότερους θρησκευτικούς τόπους προσέλκυσης τουριστών στην χώρα μας, καθώς εκεί δίδαξε Ευαγγελιστής Ιωάννης ο θεολόγος, ένας από τους αγαπημένους μαθητές του Ιησού. Ο Ευαγγελιστής έμεινε εξόριστος στην Πάτμο το 95 – 97 και προσδιορίζεται το Σπήλαιο της Αποκάλυψης» σαν τόπος συγγραφής της Αποκάλυψης.

Το ιερό σπήλαιο της Αποκαλύψεως, που θεωρείται το σπουδαιότερο του νησιού, περιβάλλεται σήμερα από ένα αρκετά μεγάλο μοναστηριακό συγκρότημα της Μονής της Αποκάλυψης. Η μονή δέχεται συχνά πολλούς επισκέπτες, οι οποίοι ξεναγούνται στο σπήλαιο, περίπου τέσσερα μέτρα βάθος, από μοναχό που βρίσκεται εκεί και είναι πάντα πρόθυμος. Σε κάποιο σημείο του σπηλαίου ο ξεναγός δείχνει τον Σταυρό που κατά την ιερή παράδοση λαξεύτηκε από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη καθώς και μια τριπλή σχισμή, « Τριαδική » από όπου ακούστηκε η φωνή που είπε στον Ιωάννη να γράψει την Αποκάλυψη και το μέρος όπου κατακλινόταν ο Ευαγγελιστής.

Συνολικά η Πάτμος έχει 51 εκκλησίες και την Μονή της Ζωοδόχου Πηγής, που είναι γυναικεία. Ωστόσο η Μονή του Θεολόγου αποτελεί το θρησκευτικό, πνευματικό, πολιτιστικό κεντρί του νησιού με πανελλήνια και διεθνή ακτινοβολία.



\* (Δαβάρης Γ. Δημήτρης, « Πάτμος, το νησί του Ιωάννη του Θεολόγου », D. G DAVARIS, Αθήνα)

**ΚΩΣ :** Η Κώς αποτελεί απαραίτητο σταθμό στα « Βήματα του Απόστολου Παύλου», καθώς εκείνος πέρασε από εκεί και δίδαξε την νέα θρησκεία αγάπης. Εκκλησίες

ορθόδοξες των νεότερων χρόνων υπάρχουν πολλές στην πόλη και στα χωριά με ωραία αρχιτεκτονική και διακοσμήσεις που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Επίσης υπάρχουν στην πόλη του νησιού δύο καθολικές και δύο οθωμανικά τζαμιά που προσελκύουν και επισκέπτες Οθωμανικού θρησκευματος.

*\* (Δαβάρης Γ. Δημήτρης, « Κώς το νησί του Ιπποκράτη », D. G DAVARIS, Αθήνα)*

**ΚΑΛΥΜΝΟΣ** : Ο Απόστολος Παύλος, που πέρασε από τα κυριότερα ελληνικά νησιά και ο Ευαγγελιστής Ιωάννης δίδαξαν την νέα θρησκεία, τον Χριστιανισμό, και στην Κάλυμνο. Η εκκλησία του Σταυρού, που ξεχωρίζει, μοιάζει κρεμασμένη ψηλά στο ύψωμα, πάνω από την τοποθεσία Καντούν, χτισμένη μέσα σε σπηλιά και δίπλα ένας υπερμεγέθης Σταυρός, σύμβολο της εκκλησίας και κόσμημα του τοπίου. Πολλοί επισκέπτες από όλη την Κάλυμνο και τα άλλα νησιά πηγαίνουν εκεί κατά την γιορτή του Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου.

*\* (Δαβάρης Γ. Δημήτρης, « Κάλυμνος, το νησί των σφουγγαράδων », D. G DAVARIS, Αθήνα)*

**ΚΡΗΤΗ** : Η Κρήτη μέσα από την θρησκευτική της παράδοση, που το ξεκίνημα της χάνεται στα βάθη των αιώνων, έχει να επιδείξει ένα μεγάλο πλούτο σε εκκλησίες και μοναστήρια. Τα μοναστήρια της περιτριγυρισμένα από έναν λαό με ανεπτυγμένο το θρησκευτικό συναίσθημα, αποτέλεσαν για τους Κρήτες θρησκευτικά κέντρα και άλλα παράλληλα γίνονται κέντρα πολιτισμού και θεματοφύλακες της εθνικής συνείδησης του λαού σε δύσκολες εποχές. Σήμερα σε λειτουργία βρίσκονται συνολικά σαράντα μοναστήρια και σώζονται περίπου οκτακόσιες εκκλησίες με σπουδαίες τοιχογραφίες.

## 4.2 Η ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σκόπιμο να ξαναγυρίσουμε πάλι πίσω στην Βόρεια Ελλάδα – Μακεδονία και συγκεκριμένα στην Χαλκιδική. Αυτό γιατί εκεί βρίσκεται ο σπουδαιότερος θρησκευτικός τόπος έλξης τουριστών στην χώρα μας. Ο λόγος βέβαια για το Άγιο Όρος, στο οποίο θα πρέπει να κάνουμε μια εκτενέστερη αναφορά, πέρα από την σύντομη παρουσίαση του στην προηγούμενη ενότητα, μαζί με τους άλλους θρησκευτικούς προορισμούς επισκεπτών της Ελλάδας. Άλλωστε η σημασία του μας το επιβάλλει ενώ οι πληροφορίες παρακάτω σκιαγραφούν όλες τις δραστηριότητες αλλά και τους περιορισμούς που επιβάλλει ο ιερός αυτός χώρος στον προσκυνητή – τουρίστα.

### ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ :

Από γεωγραφική άποψη το Όρος Άθως είναι μια χερσόνησος 56 χιλιομέτρων μήκος και όχι περισσότερο από 8 χιλιόμετρα πλάτος, που εκτείνεται στο Αιγαίο από το ανατολικότερο από τα τρία πόδια της Χαλκιδικής. Το βορειότερο όριο μετά βίας φθάνει την περιφέρεια των 100 μέτρων κατά μήκος του Ισθμού. Νότια η γη ανορθώνεται απότομα σε δασωμένες κορυφές 500 – 600 μέτρων. Νοτιότερα από τους γκρεμούς τη θέση του δάσους παίρνουν χαμόδεντρα που τελικά καταλήγουν σε βράχια όσο το έδαφος σηκώνεται και κορυφώνεται τελικά στα 2050 μέτρα, πριν από ένα ξαφνικό γκρέμισμα στη θάλασσα.

Για πνευματικές αναζητήσεις ο Άθως ξεφεύγει από αυτόν τον κόσμο. Είναι τουλάχιστον για όσους ζούν εκεί, ένας σταθμός στον Ιερό Τόπο, μια γεύση από τον παράδεισο. Γι' αυτό και λέγεται και Άγιο Όρος. Για περισσότερο από χίλια χρόνια έχει υπάρξει το κέντρο του μοναχισμού και της Ορθόδοξης εκκλησίας και γενικά όλων των Ορθοδόξων. Από τα χρόνια του Βυζαντίου υπήρξε πανορθόδοξο, πολυεθνικό κέντρο καθώς υπήρχαν κάποτε μοναστήρια για Αλβανούς, Αμαλφιτανούς, Βούλγαρους, Γεωργιανούς, Μολδαβούς, Ρώσους, Σέρβους όπως και Έλληνες. Σήμερα λειτουργούν ακόμα οίκοι Βουλγάρων, Ελλήνων, Ρουμάνων, Ρώσων και Σέρβων.

Επιπρόσθετα ο Άθως είναι ο μοναδικός τόπος της σύγχρονης Ευρώπης αφιερωμένος αποκλειστικά στον μοναχισμό. Το μοναδικό μοναστηριακό κράτος της γης λόγω της κεφαλαιώδους εθνικής, θεολογικής, ιστορικής, χριστιανικής και καλλιτεχνικής του αξίας

πόλος του Ορθόδοξου μοναχικού βίου, της τέχνης και των γραμμάτων, φάρος του Ορθόδοξου γένους και αυτοδιοικούμενη μοναστική δημοκρατία.

Μια κοινή πεποίθηση της πλειονότητας των προσκυνητών και βέβαια όλων των κατοίκων του Άγιου Όρους είναι ότι το Όρος είναι πραγματικά άγιο έδαφος. Η παράδοση που λέει ότι η Παρθένος Μαρία επισκέφθηκε τον Άθω, είναι πολύ ζωντανή και συντελεί στην αφιέρωση του στην δόξα της μητέρας του Χριστού και στον αποκλεισμό από αυτό όλων των γυναικών.

Τέλος, το Όρος είναι μοναδικό και για πολλούς άλλους λόγους, όπως την ιστορία του, την αρχιτεκτονική του, την τέχνη του, την συμβολή του στην ιστορία της μάθησης, την μουσική του, την οικολογία του, την χλωρίδα του, την ασύγκριτη φυσική ομορφιά του, την απομόνωσή του, την λατρεία του.

### **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:**

Στον Άθω μέχρι τον 3<sup>ο</sup> αιώνα π. Χ. όπως αναφέρει ο Όμηρος, ο Θουκιδίδης, ο Πλούταρχος, υπήρχαν διάφορες μικρές πόλεις, όπως η Σάνη, οι Κλείναι, το Θύσσον, το Δίον, που αργότερα σιγά – σιγά εξαφανίστηκαν χωρίς να γνωρίζουμε τι απέγιναν. Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του Ξέρξη που προσπάθησε να κατασκευάσει την διώρυγα με τον μηχανικό Βούβαρη το 481 π.Χ, για να διανοίξει και να περάσει τα 1200 καράβια του. Ο Άθως πρωτοεμφανίστηκε όταν κατοικήθηκε από Χριστιανούς μοναχούς το 842 π.Χ., διότι στη σύνοδο της Κωνσταντινούπολης παρευρέθηκε αντιπροσωπεία από το Άγιο Όρος. Αργότερα, στον δέκατο αιώνα, ήρθαν οι μοναχοί Αθανάσιος ο Αθωνίτης και μετά ο Παύλος του Ξηροποταμίτου, που έκτισαν μονές και άρχισαν να συγκεντρώνονται μοναχοί.

Το παλαιότερο μοναστήρι του Αγίου Όρους, η Μεγίστη Λαύρα, χτίστηκε τον 10<sup>ο</sup> αιώνα από τον Όσιο Αθανάσιο. Στον χώρο, όμως, είχαν αρχίσει να αποσύρονται από νωρίς ερημίτες και ασκητές. Με την ευεργετική δράση των Βυζαντινών αυτοκρατόρων γρήγορα αυξήθηκε ο αριθμός των μονών σε 40 και των μοναχών σε 40.000. Σε μεγάλη ακμή έφτασαν τα μοναστήρια τον 5<sup>ο</sup> αιώνα. Ο ιερός ναός του Πρωτάτου, ο καθεδρικός ναός των Καρυών, κτίστηκε από τον Κωνσταντίνο, όπως λέγεται, αλλά καταστράφηκε και ξανακτίστηκε πολλές φορές. Στο ιερό του βρίσκεται η θαυματουργή εικόνα του « Άξιον Εστί ». Μετά την άλωση το Άγιο Όρος έγινε πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, παρέχοντας καταφύγιο σε Βυζαντινούς καλλιτέχνες και πνευματικούς άνδρες.

Σήμερα το όρος έχει πληθυσμό 1600 μοναχούς, χωρίς να υπολογίζουμε και έναν αριθμό περίπου 400 ζηλωτών μοναχών. Πάντως, το νούμερο αυτό των συνολικά 2000 μοναχών είναι σταθερά αυξανόμενο. Οι περισσότεροι από αυτούς ακολουθούν την κοινοβιακή παράδοση που τους φέρνει σε κοινότητες ομαδικής διαβίωσης, δουλειάς και λατρείας (προσευχής). Άλλοι ακολουθούν την παράδοση του ερημίτη και ζουν σαν ερημίτες είτε σε μικρές ομάδες, είτε μόνοι τους. Μεταξύ τους κατοικεί και μια ποικιλία διαφορετικών δογμάτων.



### **ΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:**

Χαρακτηριστικά της Αθωνικής αρχιτεκτονικής των εκκλησιών είναι οι ψηφιδωτές απολήξεις του εγκάρσιου κλίτους και ο διπλός νάρθηκας. Οι αρχαιότερες τοιχογραφίες ανήκουν στην μακεδονική σχολή (14<sup>ος</sup> αιώνας) , με κύριο πρόσωπο τον Εμμανουήλ Πανσέληνο και τους συνεργάτες του. Οι θαυμάσιες τοιχογραφίες του Πανσέληνου κοσμούν την αρχαιότερη εκκλησία του Άγιου Όρους, την εκκλησία του Πρωτάτου (στις Καρυές), ενώ οι τοιχογραφίες των σύγχρονων κοσμούν το καθολικό της μονής του Βατοπεδίου.



Οι νεότερες τοιχογραφίες ανήκουν στην κριτική σχολή, που ιδρύθηκε από τον Θεοφάνη τον μοναχό που συνεχίστηκε από τον Φράγκο Κατελλάνο των Θηβών, με επιδράσεις ιταλικές και γερμανικές. Οι τοιχογραφίες αυτές αντιπροσωπεύουν την καθ' αυτό αγιορείτικη αγιογραφία. Τοιχογραφίες του Θεοφάνη Κρητικού κοσμούν το καθολικό της Μεγίστης Λαύρας, ενώ τοιχογραφίες του Φράγγου Κατελλάνου υπάρχουν στο παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου. Έργα κρητικών ζωγράφων διακοσμούν τις Μονές Ιβήρων, Δοχειαρίου, Κουτλουμουσίου κτλ.

Όλα τα μοναστήρια είναι κυριολεκτικά θησαυροί, οικήματα γεμάτα ανεκτίμητα απομεινάρια και ενθύμια από το βυζαντινό παρελθόν τους. Θησαυροί ιδιαίτερης θρησκευτικής σπουδαιότητας, όπως λείψανα Αγίων και θαυματουργές εικόνες, που συχνά φυλάγονται στις εκκλησίες και εκτίθενται σε συγκεκριμένες στιγμές, αξιοσέβαστες για τους Ορθόδοξους προσκυνητές. Άλλα αντικείμενα είναι πιθανό να φυλάγονται σε μια αίθουσα – χρηματοκιβώτιο, όπου κάποιες φορές μπορεί να κανονιστεί η είσοδος σε αυτή με επίβλεψη. Τα περισσότερα μοναστήρια και οικήματα έχουν επίσης σημαντικές συλλογές εγγράφων. Η μεγάλη τους πλειοψηφία είναι χειροποίητα, πολλά από την εποχή του Βυζαντίου και κάποια πολύ όμορφα φωτισμένα. Ένα μικρό ποσοστό (5%) είναι από κλασσικά κείμενα. Η άδεια για να διαβάσει κάποιος τα χειρόγραφα μπορεί να αποκτηθεί αν η αίτησή του υποστηρίζεται από συνοδευτική επιστολή. Τα τυποποιημένα βιβλία συχνά φυλάγονται σε μια άλλη βιβλιοθήκη στην οποία η είσοδος είναι λιγότερο περιορισμένη. Βιβλία σε ποικιλία γλωσσών είναι επίσης διαθέσιμα και στους ξενώνες.

Γενικότερα, ο Άθως είναι πραγματικό μουσείο βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης, όσο αφορά τις φορητές εικόνες, τα κειμήλια, τα πολύτιμα μικροτεχνήματα και υφάσματα, τα λειτουργικά σκεύη και άμφια, τις μικρογραφίες, τα χειρόγραφα, τα έγγραφα (εκκλησιαστικά και αυτοκρατορικά) κτλ. Από τις πλουσιότερες αγιορείτικες βιβλιοθήκες είναι της Μεγίστης Λαύρας, του Βατοπεδίου, των Ιβήρων, του Παντελεήμονος, του Διονυσίου.



#### **ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ:**

Τα μοναστικά ιδρύματα του Αγίου Όρους διαιρούνται σε έξι κατηγορίες : τις μονές, τις σκήτες, τα κελιά, τις καλύβες, τα καθίσματα και τα ησυχαστήρια.

Οι μονές διακρίνονται σε κοινόβιες και ιδιόρρυθμες. Τα ιδιόρρυθμα μοναστήρια είναι πραγματικές τειχισμένες πόλεις με ορθογώνια συνήθως σχήμα και πύργους. Στο εσωτερικό υπάρχει το καθολικό, στο μέσο συνήθως, με την φιάλη, η τράπεζα, το αρχονταρίκι ή ο ξενώνας και τα κελιά των μοναχών. Στα ιδιόρρυθμα οι μοναχοί απολαμβάνουν μεγαλύτερη αυτονομία και ηπιότερους κανόνες.

Η διοίκηση στο Άγιο Όρος είναι δημοκρατική. Κάθε μονή επιλέγει τον αντιπρόσωπό της (είκοσι σήμερα) . Αυτοί με την σειρά τους εκλέγουν τέσσερις αντιπροσώπους, την ιερά κοινότητα, τον πρωτοεπιστάτη και τους επιστάτες. Οι Καρυές είναι πρωτεύουσα του Αγίου Όρους. Στο κέντρο της βρίσκεται το μέγαρο της Ιεράς Κοινότητας, όπου συνεδριάζουν οι



είκοσι αντιπρόσωποι από τα διάφορα μοναστήρια. Εμπρός της Ιεράς Κοινότητας βρίσκεται ο ιερός ναός του Πρωτάτου, δηλαδή ο καθεδρικός ναός των Καρυών, όπου πραγματοποιούνται οι ακολουθίες με επικεφαλή πάντοτε τον πρωτοεπιστάτη, τους επιστάτες και τους αντιπροσώπους των μονών. Διοικητής του Αγίου Όρους είναι ο εκπρόσωπος της ελληνικής πολιτείας.

Πρώτα και κύρια στο Άγιο Όρος είναι τα ονομαζόμενα κυρίαρχα μοναστήρια, όπου ο αριθμός είναι καθορισμένος από το οργανόγραμμα στα είκοσι και ακολουθούν μια αυστηρή ιεραρχία κατά προτεραιότητα, αρχίζοντας από τα παλαιότερα, η Μεγίστη Λαύρα, το Βατοπέδι και των Ιβήρων και τελειώνει με του Κωσταμονίτου. Το καθένα είναι αυτοκυβερνώμενο κοινόβιο που οφείλει υποταγή στην μη εκκλησιαστική εξουσία. Ακόμα και η δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριάρχη είναι περιορισμένη όσον αφορά την πνευματικότητα που επηρεάζει τους μοναχούς. Από τα είκοσι, δεκαεπτά είναι ελληνικά, ένα σέρβικο (Χελανδαρίου), ένα Ρώσικο (Αγίου Παντελεήμονα), και ένα βουλγαρικό (Ζωγράφου). Μεταξύ τους διοικούν το Άγιο Όρος. Επιπρόσθετα στην διοίκηση των μοναστηριών υπάρχουν πολλές άλλες μικρότερες «αποικίες», αν και η καθμία πρέπει να λειτουργεί εξαρτώμενη σε έναν από τους κυρίους οίκους (μονές). Πρώτες σε σημασία έρχονται οι σκήτες. Αυτές είναι μικρότερες, φτωχότερες και πιο ασκητικές από την μητέρα μονή. Αλλά εκτός του ότι διοικούνται από έναν ηγούμενο παρά από έναν διοικητή, η οργάνωση τους μοιάζει πολύ με εκείνη των μοναστηριών. Μερικές, όπως η ρουμάνικη Μονή του Προδρόμου, μοιάζουν κιόλας με μοναστήρι, έχοντας ένα νούμερο κελιών γύρω από μια αυλή με μια εκκλησία στη μέση. Αλλά στην πλειονότητα είναι πιο χαλαρά δομημένα, όντας κάτι περισσότερο από μερικές καλύβες μαζεμένες γύρω από μια εκκλησία.

Μετά τις σκήτες έρχονται στα κελιά. Μοιάζουν πάρα πολύ σε απομονωμένα αγροκτήματα, κάθε κελί είναι πιο ανεξάρτητο από τους γείτονές του και δίνει αναφορά μόνο στην μητέρα μονή. Έχει το δικό του παρεκκλήσι και συνήθως στεγάζει τρεις με τέσσερις μοναχούς. Μετά έρχονται οι καλύβες και τα καθίσματα που είναι σαν μικρά κελιά. Τέλος, υπάρχουν τα ησυχαστήρια, οι αληθινοί ερημίτες, απλές καλύβες ή συχνότερα σπηλιές στο βράχο, στις οποίες οι μοναχοί καταφεύγουν για τέλεια απομόνωση και αυστηρό ασκητισμό. Πολλές από αυτές είναι μαζεμένες γύρω από το νοτιότερο άκρο της χερσονήσου, το οποίο ονομάζεται «η έρημος του Άθου». Εκεί οι άνδρες περνούν την ζωή τους προσευχόμενοι και σπανίως είναι ορατοί.

## **Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ:**

### **(ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΡΑΤΗΣΕΩΝ – ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ)**

Οι όροι εισόδου καθορίζονται από χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Μοναμάχου (1060 μ.Χ), το οποίο εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα:

#### Απαγορεύεται:

- ✓ Η είσοδος γυναικών
- ✓ Η διανυκτέρευση επισκεπτών, εκτός αυτών που έχουν αποδεδειγμένα θρησκευτικά και επιστημονικά ενδιαφέροντα και είναι πάνω από 21 ετών και κάτοχοι ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΥ
- ✓ Στα πλοίαρια που εκτελούν τον περίπλου του Άγιου Όρους και έχουν επιβάτες γυναίκες, να διέρχονται σε απόσταση μικρότερη των 500 μέτρων από την παραλία.
- ✓ Η λήψη κινηματογραφικών ταινιών και η χρήση μαγνητοφώνου
- ✓ Απαραίτητη προϋπόθεση για τους επισκέπτες είναι η ευπρεπής εμφάνιση.

#### Επιτρέπεται :

- ✓ Η λήψη φωτογραφιών χωρίς την χρησιμοποίηση τρίποδα ή flash.

#### Προϋποθέσεις εισόδου αλλοδαπών:

Απαιτείται ατομική ή ομαδική άδεια επισκέψεως του Αγίου Όρους. Στην πρώτη περίπτωση ο ενδιαφερόμενος πρέπει να παρουσιαστεί στην Διπλωματική ή Προξενική αρχή του τόπου για να εφοδιαστεί με σχετική συστατική επιστολή. Βάση αυτής της συστατικής επιστολής εκδίδεται άδεια επισκέψεως από το Υπουργείο Εξωτερικών, Διεύθυνση εκκλησιών (Ζολοκώστα 2) στην Αθήνα ή από το Υπουργείο Βορείου Ελλάδας, Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων στη Θεσσαλονίκη, πλατεία Διοικητηρίου. Τέλος, σε ομαδικές ή οργανωμένες επισκέψεις δεν είναι δυνατόν να υπερβαίνουν τους 15 επισκέπτες, ενώ πραγματοποιούνται κατόπιν εγγράφου συνεννοήσεως με την Ιερά Επιστοασία και τις Ιερές Μονές. Οι ημέρες παραμονής δεν μπορούν να υπερβούν τις 4 και ο αριθμός επισκεπτών τα 10 άτομα την ημέρα.

### **ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΡΑΤΗΣΕΩΝ ΣΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ (1998):**

Το 1998 εκδόθηκαν οι παρακάτω περιορισμοί για τις κρατήσεις των επισκεπτών του Άθους:

Συμβουλεύονται οι προσκυνητές του Αγίου Όρους να προγραμματίζουν τα δρομολόγια τους και να κάνουν κρατήσεις με τα αυτόνομα μοναστήρια (κατά προτίμηση γράφοντας σε αυτά αρκετά νωρίτερα, ώστε να υπάρχει χρόνος να λάβουν την επικύρωση). Το γραφείο για τους προσκυνητές στην Ουρανούπολη, όπου εκδίδονται τα ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΑ, προμηθεύει προσωρινά τον κάθε επισκέπτη με μια λίστα επτά μοναστηριών, που τώρα αρνούνται να δεχτούν φιλοξενούμενους εκτός και αν έχουν γίνει κρατήσεις νωρίτερα. Επίσης πολλά άλλα μοναστήρια αρνούνται επισκέπτες χωρίς κράτηση εξαιτίας του απροσδόκητου αριθμού επισκεπτών και της πληρότητας των τμημάτων φιλοξενίας.

### **ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ:**

Το Όρος Άθως χρειάζεται να προστατέψει την απομόνωση του, χωρίς την οποία θα έχανε τον λόγο ύπαρξης του. Για τον λόγο αυτό πρέπει να επιβάλλει αυστηρούς περιορισμούς εισόδου. Η γραφειοκρατία του μπορεί με μια πρώτη ματιά να φαίνεται τρομερή, κι έτσι είναι, αλλά προτείνεται η ακόλουθη διαδικασία ως ένας αρκετά σίγουρος τρόπος για να κερδίσει ο ενδιαφερόμενος την είσοδό του στο Άγιο Όρος.

Καθημερινά εγκρίνεται συγκεκριμένος αριθμός επισκεπτών. Για τους Ορθοδόξους το νούμερο είναι 100 και για τους μη Ορθοδόξους 10. Η αναλογία παραδίδεται από:

*Ιερή Κοινότητα Γραφείου Προσκυνητών του Αγίου Όρους  
Λεωφόρος Καραμανλή 14  
54-638, Θεσσαλονίκη*

Οι υποψήφιοι επισκέπτες οφείλουν πρώτα να τηλεφωνήσουν στο γραφείο και να ρωτήσουν αν υπάρχει θέση στην λίστα την ημέρα που επιθυμούν να εισέλθουν. Όσο περισσότερη προσοχή δώσουν, ειδικά το καλοκαίρι και την περίοδο των γιορτών, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα επιτυχίας τους. Αφού έχει γίνει η κράτηση θα πρέπει να στείλουν ταχυδρομικά ένα φωτοαντίγραφο της σελίδας του διαβατηρίου τους η οποία αναφέρει την ταυτότητα τους. Αν η κράτηση γίνει αρκετά νωρίς θα πρέπει να λάβουν ένα γράμμα επικύρωσης από το Γραφείο Προσκυνητών εντός δύο εβδομάδων με περαιτέρω οδηγίες.

Σε αυτές τις οδηγίες ζητείται από όλους τους ταξιδιώτες να επικυρώσουν τις κρατήσεις τους τηλεφωνικά δύο εβδομάδες νωρίτερα από την ημερομηνία της προγραμματισμένης επίσκεψης. Παρομοίως αν δεν είναι ικανοί να ταξιδέψουν την ημέρα που έχουν κάνει την κράτηση τους, ζητείται να ενημερώσουν το γραφείο Προσκυνητών έτσι ώστε άλλοι να μπορούν να πάρουν την θέση τους. Αν αμελήσουν να το κάνουν αυτό θα σημειωθεί και η αίτηση τους για μια νέα κράτηση ίσως δεν γίνει δεκτή.

Έπειτα συμβουλεύουν από το Γραφείο Προσκυνητών, να παρουσιαστούν αυτοπροσώπως οι ενδιαφερόμενοι στο γραφείο με το διαβατήριό τους το αργότερο μια μέρα πριν την επίσκεψη. Δεν είναι απαραίτητο να παράσχουν συστατική επιστολή, αλλά οι μη Έλληνες Ορθόδοξοι πρέπει να αποδείξουν ότι είναι όντως Ορθόδοξοι ( μέσω ενός γράμματος από παπά ή επίσκοπο ή πιστοποιητικό βάπτισης). Οι επισκέπτες ιερών ταγμάτων, οποιουδήποτε δόγματος, πρέπει επίσης να αποκτήσουν έγκαιρα την γραπτή άδεια ( Ευλογία) του Πανάγιου Οικουμενικού Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, γράφοντας σε κατάλληλη περίοδο στο Ρωμαϊκό Πατριαρχείο, 34 – 200, Fener – Halic, Instabul, Turkey. Είναι χρήσιμο αν, όταν αποκτήσουν, εσωκλείουν μια συστατική επιστολή από τον επίσκοπο τους ή ένα άτομο ισάξιου κύρους.

Με την προϋπόθεση ότι έχουν κρατήσει θέση στην λίστα για την ημέρα που επιθυμούν να εισέλθουν και με την προϋπόθεση ότι έχουν τα απαραίτητα έγγραφα από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αν είναι σε Άγιο τάγμα θα εκδοθεί στο όνομά τους ένα έγγραφο με διεύθυνση την Ιερή Κοινότητα του Αγίου Όρους εξουσιοδοτώντας τους να επιτρέψουν την είσοδο την ημέρα της αίτησης. Έπειτα ταξιδεύουν στην Ουρανούπολη (τρεις ώρες με λεωφορείο) όπου υπάρχουν ξενοδοχεία και εστιατόρια.

Επιπρόσθετα με την κράτηση ημερομηνίας με το Γραφείο Προσκυνητών του Αγίου Όρους τα περισσότερα μοναστήρια πλέον απαιτούν μια πρόσθετη κράτηση αν επιθυμεί ο επισκέπτης να μείνει εκεί την νύχτα.

### **ΟΥΡΑΝΟΥΠΟΛΗ:**

Αν ο επισκέπτης πρέπει να διανυκτερεύσει στην Ουρανούπολη και δεν έχει φροντίσει για αυτό, μπορεί να λάβει υπόψη του το ξενοδοχείο ΔΙΑΣ, που είναι κατάλληλα τοποθετημένο ανάμεσα στο λιμάνι και το Γραφείο Προσκυνητών. Το ξενοδοχείο είναι ανοιχτό όλο τον χρόνο και τα δωμάτια του μετριοπαθώς τιμολογημένα. Έχει και μέρος όπου μπορεί

κάποιος να κλειδώσει τα υπεράριθμα μπαγκάζια του όσο θα είναι στο Άγιο Όρος. Γενικά, το Δίας προσφέρει μια πολύ καλή φιλοξενία σε όσους το προτιμήσουν.

Η Ουρανούπολη είναι το σύνηθες μέρος αναχώρησης για το Άγιο Όρος. Από εκεί φεύγει κάθε μέρα καράβι στις 9:45 (την υψηλή περίοδο, δηλαδή το καλοκαίρι υπάρχει μερικές φορές και δεύτερη αναχώρηση), το οποίο είναι το μόνο αξιόπιστο μέσο για να φτάσει κάποιος στο Άγιο Όρος. Κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο υπάρχει καράβι και από την Ιερισσό στις 12:00 το μεσημέρι για τα μοναστήρια της ανατολικής ακτής, αλλά αυτός ο τρόπος δεν είναι τόσο αξιόπιστος λόγω του συχνά θυελλώδη καιρού.

Πριν την επιβίβαση ο επισκέπτης ανταλλάσσει την άδεια του από το Γραφείο Προσκυνητών με το ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟ του, το οποίο του εξασφαλίζει φιλοξενία στο Άγιο Όρος συνήθως για τέσσερις νύχτες.

Το πλοίο φτάνει στην Δάφνη, το κεντρικό λιμάνι του Άθους, γύρω στο μεσημέρι. Στο δρόμο, όμως, περνάει και από τις αποβάθρες του Ζωγράφου και Κωσταμονίτου και Δοχαρίου, Ξενοφώντος και Αγίου Παντελεήμονος και επισκέπτες μπορούν να αποβιβαστούν σε όποιο από αυτά τα σημεία επιθυμούν.

#### **ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΣΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ:**

Θεωρείται σύνηθες ότι, αν δεν έχουν δουλειά στην Δάφνη ή στις Καρυές, οι προσκυνητές θα μείνουν στα μοναστήρια. Οι θήρες τους κλείνουν μετά την δύση του ηλίου και τον χειμώνα αν σκοπεύετε αν διανυκτερεύσετε εκεί δεν θα πρέπει να φτάσετε μετά τις 16:00. Φτάνοντας σε ένα μοναστήρι, ακόμα και αν δεν μείνετε σε αυτό την νύχτα, θα πρέπει να πάτε στον ξενώνα (αρχονταρίκι), όπου θα σας παραλάβει ο υπεύθυνος για τους φιλοξενούμενους (αρχοντάρης) και θα σας προσφέρει κάτι ( συνήθως ρακί, λουκούμι, ελληνικό καφέ και νερό). Αν σκοπεύετε να διανυκτερεύσετε εκεί, θα σας δώσουν κρεβάτι (συνήθως έναν υπνοθάλαμο με έναν αριθμό και άλλων φιλοξενούμενων). Ο υπεύθυνος των φιλοξενούμενων θα σας ενημερώσει, επίσης, για τις ώρες των γευμάτων, θα σας αναφέρει τους κανόνες φιλοξενίας και σας προσφέρει και μια βόλτα στο μοναστήρι.

Η φιλοξενία στα μοναστήρια είναι δωρεάν και η απόπειρα να πληρώσετε ίσως να προσβάλλει. Από την άλλη συνήθως περιμένουν ότι οι επισκέπτες θα μείνουν μόνο ένα βράδυ. Αν επιθυμείτε να μείνετε περισσότερο θα πρέπει να ρωτήσετε αν αυτό είναι δυνατόν και συνήθως σας δίνουν την άδεια. Έπειτα, ίσως είναι κατάλληλο να κάνετε μια

μικρή προσφορά για την εκκλησία, ακόμα και αν εκείνοι αρνηθούν (αλλά συνήθως οι δωρεές είναι ευχαρίστως αποδεκτές).

Τα γεύματά τους είναι γενικώς απλά αλλά υγιεινά. Οι μοναχοί και επισκέπτες τους τρώνε συνήθως μαζί στην τραπεζαρία, μερικές φορές σε χωριστά τραπέζια. Κρέας δεν τρώνε, αλλά ψάρια τρώνε πολύ τακτικά. Αλλιώς η διατροφή περιλαμβάνει ψωμί, ελιές, λαχανικά, ρύζι, μακαρόνια, πιάτα από σόγια και φρούτα. Ένα ποτήρι κρασί είναι συνήθως διαθέσιμο, αλλά τις μέρες νηστείας (Δευτέρα, Τετάρτη, Παρασκευή και μεγαλύτερες περιόδους πριν από μεγάλες εορτές) οι μοναχοί απέχουν από το κρασί, το λάδι και τα γαλακτοκομικά προϊόντα.

Οι περισσότερες κοινότητες τρώνε δύο φορές την ημέρα (πρωί και βράδυ), εκτός από τις μέρες νηστείας όπου κάποιοι τρώνε μόνο στη μέση της ημέρας. Τα γεύματα τρώγονται με ησυχία και συχνά αρκετά γρήγορα εκτός αν ένας από τους μοναχούς διαβάσει ένα απόσπασμα από την πατριαρχική λογοτεχνία. Η είσοδος στην τραπεζαρία είναι σχεδόν πάντα απέναντι από την είσοδο στην εκκλησία. Αυτή η γεινίαση συμβολίζει τον τρόπο με τον οποίο τρώνε μαζί σαν ένα αναπόσπαστο κομμάτι της λειτουργικής ζωής ενός μοναστηριού.

Κοινή γλώσσα στα ελληνικά μοναστήρια είναι η ελληνική, στο μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα τα Ρώσικα, στην Χιλάνταρη τα Σέρβικα και τα Κροάτικα, του Ζωγράφου τα Βουλγάρικα και του Προδρόμου τα Ρουμάνικα. Μερικές κοινότητες είναι πιο κοσμοπολίτικες από άλλες, αλλά πολλές έχουν και μοναχούς από το εξωτερικό. Υπάρχει ο προσανατολισμός προς ένα ρεύμα ανανέωσης, καθώς πολλοί από τους Έλληνες μοναχούς είναι περισσότερο μορφωμένοι και ταξιδευμένοι απ' ό,τι στο παρελθόν. Ως αποτέλεσμα αυτών των παραγόντων, τα Αγγλικά μιλιόνται σήμερα ευρύτατα στο Άγιο Όρος.

## **ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΙ ΡΥΘΜΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΤΡΗΜΑ ΤΗΣ ΩΡΑΣ**

Η λειτουργική ρουτίνα είναι τα θεμέλια της θρησκευτικής ζωής και γενικά οι επισκέπτες ενθαρρύνονται να πάρουν μέρος σε αυτή. Όμως, οι μη Ορθόδοξοι ίσως να μην καταλάβουν την κοινότητα και διαφορετικά μοναστήρια έχουν διαφορετικά έθιμα για την παρουσία, συμμετοχή των μη Ορθοδόξων στις λειτουργίες (αυτό είναι αλήθεια και για τα κανονικά γεύματα στην τραπεζαρία). Επίσης περιορισμοί επιβάλλονται και για καθαρά πρακτικούς λόγους, αφού δεν υπάρχουν αρκετά δωμάτια για όλους στο σώμα της

εκκλησίας. Δεν υπάρχουν ασφαλώς ποτέ ταπεινοί που να προκαλούν παραπτώματα. Από την άλλη, πολλοί μοναχοί διασκεδάζουν την ευκαιρία να συζητούν για τα πιστεύω τους με μέλη άλλων εκκλησιών. Οι προσκυνητές μπορούν να συμβουλευόνται τον αρχοντάρη για το τι είναι δυνατόν να κάνουν.

Η λειτουργική μέρα τυπικά ξεκινά με τον εσπερινό που συνήθως τραγουδιέται προς το τέλος του απογεύματος. Ακολουθείται από το δείπνο, μετά το οποίο υπάρχει το απόδειπνο και μετά συνήθως μια περίοδο χαλάρωσης. Αυτή είναι η στιγμή στην οποία οι επισκέπτες ενθαρρύνονται να απασχολήσουν τους μοναχούς σε συζήτηση. Με την δύση του ηλίου οι πόρτες κλείνουν, δεν επιτρέπονται άλλοι επισκέπτες και οι μοναχοί αποχωρούν στα κελιά τους. Οι ώρες της νύχτας θεωρούνται σαν στιγμές για ησυχία και προσευχή και οι επισκέπτες ζητείται να συμπεριφέρονται ανάλογα. Ο πρωινός όρθρος ξεκινάει πριν την ανατολή του ηλίου και αναγγέλλεται με μια ζωηρή κλίση σε προσευχή από το ξύλινο τάλαντο ή το μεταλλικό σήμαντρο. Αυτό κορυφώνεται σε μια τελετή θείας λειτουργίας, που ακολουθείται (μερικές φορές μετά από μια παύση) από γεύμα. Το υπόλοιπο της ημέρας είναι αφιερωμένο στην δουλειά, ενώ αρκετές κοινότητες ξεκουράζονται νωρίς το απόγευμα.

Τα περισσότερα μοναστήρια λειτουργούν σύμφωνα με την « Βυζαντινή Ώρα », η οποία ξεκινάει το ρολόι για κάθε νέα ημέρα στο ηλιοβασίλεμα. Εξαρτάται, όμως, και από την εποχή. Για αυτό τα ρολόγια τους είναι πάντα μεταξύ τριών και έξι ωρών μπροστά από την τοπική ελληνική ώρα. Ο υπεύθυνος των φιλοξενούμενων επειδή αντιλαμβάνεται ότι αυτό μπορεί να προκαλέσει σύγχυση καθώς μεταφράζει το ωρολόγιο πρόγραμμα στην «κοσμική ώρα» για τις συνήθειες των επισκεπτών. Όλο το Όρος ακολουθεί ακόμα το Ιουλιανό ημερολόγιο και για αυτό είναι δεκατρείς μέρες πίσω από τον υπόλοιπο κόσμο (παλαιοημερολογίτες).

## **ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ**

Ο Άθως είναι φοβερά φωτογενής, τα περισσότερα μοναστήρια επιτρέπουν την φωτογράφιση μέσα από τα τείχη τους, όχι όμως και μέσα από την εκκλησία τους, ειδικά κατά την διάρκεια των λειτουργιών. Οι μοναχοί κανονικά δεν επιτρέπουν στους εαυτούς τους να φωτογραφίζονται. Η ίδια διαδικασία είναι απαραίτητη για να φωτογραφηθούν εικόνες και άλλοι θησαυροί. Η καλύτερη, όμως, συμβουλή αν κάποιος αμφιβάλλει είναι να ρωτήσει. Βιντεοκάμερες απαγορεύονται παντού στο Άγιο Όρος.

## **ΚΟΛΥΜΠΙ**

Οι μοναχοί δεν επιδίδονται ιδιαίτερα στο κολύμπι. Οι επισκέπτες που επιθυμούν να κολυμπήσουν θα πρέπει να το κάνουν, μακριά από την θέα των μοναστηριών. Επίσημως, πάντως, το κολύμπι και το ψάρεμα απαγορεύονται. Μερικοί ξενώνες είναι πια εξοπλισμένοι με ντούς, αλλά το ζεστό νερό παραμένει σπάνιο είδος. Οι επισκέπτες, τέλος, πρέπει να προσέχουν να είναι σωστά ντυμένοι όταν εμφανίζονται δημόσια.

## **ΕΠΕΚΤΕΙΝΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΚΕΨΗ**

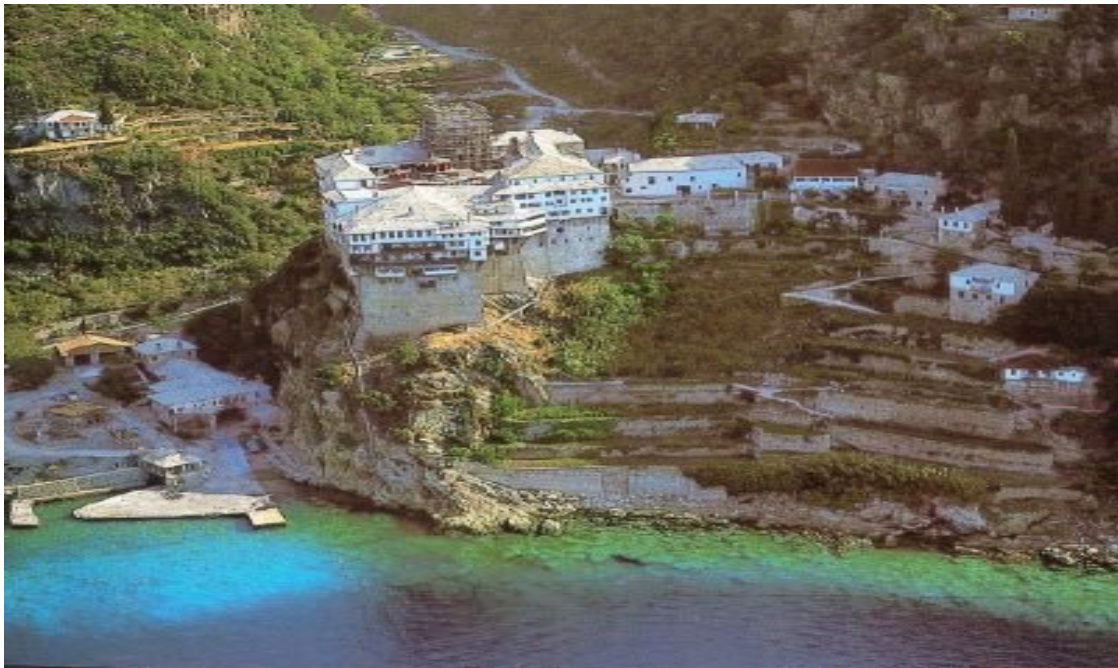
Το ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟ συνήθως λήγει μετά από τέσσερις νύχτες παραμονής στο Άγιο Όρος. Αν ο επισκέπτης επιθυμεί να παρατείνει την διαμονή του, θα πρέπει να το ζητήσει από την Άγια Κοινότητα στις Καρυές, όπου αν υπάρχει καλός λόγος η άδεια του συνήθως δεν αναστέλλεται. Μερικές φορές μια παράταση μπορεί να κανονιστεί και μέσω ενός από τα μοναστήρια.



## ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

Κτισμένο στο άνοιγμα ενός φαραγγιού, ογδόντα μέτρα πάνω από την θάλασσα, δεσπόζει το καστρομοναστήρι του Αγίου Διονυσίου. Απέχει τέσσερις ώρες από τις Καρυές, την πρωτεύουσα της Αθωνικής Πολιτείας. Τα κελιά εκτείνονται σε τέσσερις σειρές και μοιάζουν σαν να είναι κρεμασμένα από τον απόκρημνο βράχο.

Το μοναστήρι ιδρύθηκε το 1370 από τον Άγιο Διονύσιο. Η Μονή γιορτάζει στις 24 Ιουνίου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο σκευοφυλάκιο φυλάσσονται δυσεύρετα κειμήλια και το λείψανο του Αγίου Νήφωνος. Πλούσια και καλά οργανωμένη, η βιβλιοθήκη της μονής, περιέχει οκτακόσια τέσσερα χειρόγραφα σε περγαμηνές, εικοσιεπτά ειλητάρια σε περγαμηνή, έξι χιλιάδες έντυπα βιβλία, αλλά και σπάνιες εκδόσεις της Αγίας Γραφής. Το τάλαντο του μοναστηριού χτυπά ρυθμικά, με τον ήχο του σήμαντρου να ξεκινά και να τελειώνει την ημέρα, όπως και στα υπόλοιπα μοναστήρια. Εδώ οι ώρες περνούν εύκολα και αβίαστα, ενώ το βράδυ μόνη, ξάγρυπνη παραμένει η ακοίμητη κανδήλα.



## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

### Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

#### 5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ρόλος του κράτους στην ελεγχόμενη ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Όσο αφορά μάλιστα στη δημιουργία προϋποθέσεων και υποδομών για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η παρουσία της κρατικής πρωτοβουλίας είναι καταλυτική. Με συστηματική παρακολούθηση της διαρκώς αυξανόμενης ζήτησης για εναλλακτικές μορφές τουρισμού δίνεται η δυνατότητα στον κρατικό φορέα να επαναπροσδιορίσει την τουριστική του πολιτική και να ξεπεράσει σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει η τουριστική οικονομία με σωστό προγραμματισμό και καθορισμό στόχων.

Οι καθαρά τουριστικές χώρες που στήριξαν την ανάπτυξή τους στο πρότυπο του μαζικού οργανωμένου τουρισμού, άργησαν να αναπτύξουν τις ειδικές μορφές, η οποία τελικά ανάπτυξη συνδέθηκε σε αυτές τις χώρες με τον κορεσμό του μαζικού τουρισμού διακοπών. Αντίθετα στις χώρες όπου ο τουρισμός δεν είναι κυρίαρχος αλλά ένας από τους βασικούς τομείς παραγωγικότητας, οι ειδικές μορφές έχουν αναπτυχθεί εδώ και αρκετά χρόνια καθώς στις χώρες αυτές δεν καλλιεργείται μόνο το πρότυπο «ήλιος και θάλασσα».

Πρόγραμμα ανάπτυξης του συνόλου των ειδικών μορφών τουρισμού δεν έχει υπάρξει σε καμία χώρα. Ο προγραμματισμός αφορούσε συνήθως κάποιες ειδικές μορφές που θεωρήθηκαν σε επίπεδο εθνικής τουριστικής πολιτικής προσοδοφόρες ή ανταποκρινόμενες σε ώριμα αιτήματα κοινωνικών ομάδων. Σε πολλές περιπτώσεις ο προγραμματισμός ξεκίνησε σε τοπικό επίπεδο σαν να μορφή ανάπτυξης που θα απέτρεπε την μετανάστευση. Συχνά επίσης, προγράμματα ειδικών μορφών, ξεκίνησαν από ιδιωτικές εταιρίες που στόχευαν στη βελτίωση και διερεύνηση της προσφοράς του κλασικού πακέτου του μαζικού, οργανωμένου τουρισμού με ειδικές μορφές που ανταποκρίνονται περισσότερο στη ζήτηση του σύγχρονου τουρίστα.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι ειδικές μορφές τουρισμού ανάμεσά τους και ο θρησκευτικός τουρισμός που προκρίθηκαν να αναπτυχθούν χαρακτηρίζονται από

συμπληρωματικότητα στο ήδη υπάρχον πρότυπο του μαζικού τουρισμού, ενώ σε άλλες η ανάπτυξη τους ακολούθησε την πορεία του μαζικού τουρισμού απευθυνόμενη ουσιαστικά σε περισσότερο απαιτητικούς πελάτες.

## **5.2 Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Η τουριστική πολιτική, όπως και κάθε πολιτική, είναι συνάρτηση των προβλημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει. Τα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η τουριστική πολιτική στην Ελλάδα είναι δύο κατηγοριών : α) τα ενδογενή προβλήματα που δημιουργούνται ως παρενέργειες από την λειτουργία του κλάδου και που αντιμετωπίζονται με άμεση παρέμβαση των φορέων λήψης αποφάσεων και β) τα γενικότερα αναπτυξιακά προβλήματα της χώρας για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτείται, έμμεσα, η συμβολή του τουριστικού κλάδου. Τα ενδογενή προβλήματα του τουρισμού, όπως η εποχικότητα της ζήτησης και η υπερσυγκέντρωση της προσφοράς, είναι μόνιμα επειδή προέρχονται από τον μαζικό τουρισμό που είναι ένα σταθερό κοινωνικό φαινόμενο μεγάλης χρονικής διάρκειας.

Τα αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, όπως οι περιφερειακές ανισότητες, η εξάρτηση από τις εισαγωγές, τα συναλλαγματικά ελλείμματα και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, έχουν επίσης χαρακτήρα μονιμότητας. Επομένως η τουριστική πολιτική αποβλέποντας στην αντιμετώπιση μόνιμων προβλημάτων, είτε ειδικά τουριστικών είτε γενικότερα αναπτυξιακών, είναι κατά κανόνα πάγια.

Η τουριστική πολιτική στην Ελλάδα ακολουθεί δύο άξονες δράσης, ανάλογα με την κατηγορία είναι : α) η άμβλυση της εποχικότητας και αποκέντρωσης της προσφοράς και β) η περιφερειακή ανάπτυξη, η προώθηση επενδύσεων, η εισροή συναλλάγματος και η περιβαλλοντική προστασία. Στα πλαίσια της επιλογής κοινωνικοοικονομικού προτύπου ισόρροπης ανάπτυξης, οι στόχοι αυτοί εντάσσονται στις επιδιώξεις για ανταγωνιστικότητα του τουριστικού κλάδου στο διεθνές επίπεδο και για συμπληρωματικότητα στο εθνικό, σε σχέση με τους υπόλοιπους τομείς και κλάδους της οικονομίας.

Πρόσφορα έδαφος για την επίτευξη των στόχων της τουριστικής πολιτικής είναι ο περιορισμός του μαζικού τουρισμού με παράλληλη ενθάρρυνση των νέων μορφών τουρισμού. Έτσι επιτυγχάνονται, σε μεγάλο βαθμό, τόσο οι τουριστικοί όσο και οι γενικότεροι αναπτυξιακοί στόχοι, καθώς ορισμένες νέες μορφές τουρισμού δεν είναι

εποχιακές, είναι συναλλαγματοφόρες και συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος. Και με τις νέες μορφές τουρισμού είτε νέα τουριστική πελατεία είτε νέα τουριστική δραστηριότητα.

Για τους λόγους που αναφέρθηκαν η τουριστική πολιτική είναι πάγια μετά το 1975, με εξαίρεση τις προσαρμογές που επιβάλλονται από τις εκάστοτε συγκυρίες. Έτσι η σημερινή τουριστική πολιτική διατηρεί τους προηγούμενους στόχους, ενώ εισάγει ως καινοτομία τη συμμετοχή της ελληνικής και ξένης ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον χώρο της τουριστικής υποδομής με την ευρεία σημασία του όρου.

Βέβαια επιπτώσεις της εναλλακτικής αυτής πολιτικής είναι ότι με δεδομένα τα διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού τουρισμού, η πρώτη επιλογή θα ωθήσει τους δείκτες εποχικότητας της ζήτησης και γεωγραφικής συγκέντρωσης της προσφοράς σε οριακές τιμές, ενώ η δεύτερη απαιτεί ειδικές επενδύσεις υποδομής και δαπανηρή διαφημιστική εκστρατεία διάρκειας, μέχρι το ποιοτικά διαφοροποιημένο προϊόν να επικρατήσει στην αγορά.

Προϋπόθεση επιτυχίας της δεύτερης επιλογής, δηλαδή της στροφής προς την ποιότητα που φαίνεται ότι θα επιχειρηθεί, είναι η συλλογική προσπάθεια όλων των φορέων του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα που συμμετέχουν στην παραγωγή του προϊόντος.

Ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να επιδιώξει την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και των εμπλουτισμό της προσφοράς, ενώ οι φορείς του δημοσίου τομέα πρέπει να επιδιώξουν την υλοποίηση μέτρων πολιτικής και έργων υποδομής για την προώθηση εκείνων των μορφών τουρισμού που συμβάλλουν στην επίτευξη πάγιων στόχων της τουριστικής πολιτικής και στην γενικότερα ανάπτυξη της χώρας.

### **5.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΠΟΥ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Ο ελληνικός χώρος χαρακτηρίζεται από την ενεργοποίηση ενός μεγάλου αριθμού τουριστικών προτύπων τα τελευταία χρόνια. Τα πρότυπα αυτά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ενώ η ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών τους είναι συχνά ελλιπής ή αποσπασματική λόγω έλλειψης συστηματικών ερευνών και μελετών γύρω από αυτό το θέμα. Ο Πολιτιστικός τουρισμός ο Εκπαιδευτικός και ο Θρησκευτικός είναι ειδικές μορφές που ανταποκρίνονται στο πρότυπο με ομάδα κινήτρων «Πολιτισμός – Εκπαίδευση». Εννοιολογικά ο Πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι συμπεριλαμβάνει τον

Θρησκευτικό στις δραστηριότητες που καλύπτει. Όμως τα εξειδικευμένα χαρακτηριστικά της ζήτησης του Θρησκευτικού τουρισμού και η αυτόνομη δυναμική του ανάπτυξη σε πολλές χώρες, επιβάλλουν μια αντίστοιχη εξειδικευμένη αντιμετώπισή του.

Στην Ελλάδα η πρακτική του Θρησκευτικού Τουρισμού έχει μεγάλη παράδοση σε ότι αφορά κυρίως τους ημεδαπούς τουρίστες. Λαμβάνοντας όμως υπόψη τη ραγδαία τη ραγδαία ανάπτυξη της θρησκευτικότητας στις χώρες τις κεντρικής Ευρώπης, η άνοδος του εισαγόμενου Θρησκευτικού τουρισμού ήταν αναμενόμενη. Ο Ελληνικός κρατικός φορέας του τουρισμού δεν θα μπορούσε να μείνει αμέτοχος μπροστά σε αυτή την εξέλιξη.

#### **5.4 Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ**

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού έχει πραγματοποιήσει κατά καιρούς προσπάθειες με στόχο τη προώθηση και ανάπτυξη του Θρησκευτικού τουρισμού. Οι προσπάθειες αυτές έχουν δύο βασικές παραμέτρους. Η πρώτη αναφέρεται στην λειτουργία υποδομών και θέλγητρων που θα προκαλέσουν το ενδιαφέρον δυνητικών τουριστών ή και θα αντεπεξέλθουν στην υπάρχουσα ζήτηση ενώ παράλληλα θα θέσουν τις βάσεις για την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η δεύτερη παράμετρος είναι η σωστή προβολή αυτής της δραστηριοποίησης και των αποτελεσμάτων αυτής της διαδικασίας, που θα προκαλέσει την εξέλιξη του φαινομένου προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Μια άλλη δραστηριότητα του Ε.Ο.Τ είναι η πραγματοποίηση των διακρατικών συνεργασιών στον τομέα του Θρησκευτικού τουρισμού με χώρες όπως η Ρωσία, η Τουρκία, Αλβανία, Βουλγαρία, Πρώην Γιουγκοσλαβία.

Στα πλαίσια της αναζήτησης και του προβληματισμού πάνω στο ζήτημα των ειδικών μορφών τουρισμού, ο Ε.Ο.Τ ανέθεσε την πραγματοποίηση μελέτης με τίτλο « Διερεύνηση σκοπιμότητας ίδρυσης ειδικών σχολών τουριστικής εκπαίδευσης (Αγροτικός τουρισμός, Ορεινός τουρισμός, Θρησκευτικός – Πολιτιστικός τουρισμός) ». Η μελέτη πραγματοποιήθηκε από την Planet A. E – Integration Ε.Π.Ε τον Νοέμβριο του 1994. Η εκπόνηση της μελέτης αυτής ήταν μια ευκαιρία για καλύτερη προσέγγιση των ειδικών αυτών μορφών τουρισμού, ενώ τα συμπεράσματά της κατέδειξαν κενά, παραλείψεις και ανάγκες κυρίως σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, θέτοντας τα θεμέλια για σωστή και οργανωμένη ανάπτυξη.

Τέλος ο Ε.Ο.Τ έχει δημιουργήσει ιστοσελίδα στο διαδίκτυο στην οποία υπάρχει ξεχωριστή σελίδα για τον Θρησκευτικό τουρισμό όπου αναφέρονται μεταξύ άλλων τα εξής : « Τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, στις πόλεις και στα χωριά, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους, με την αξιόλογη εικονογράφησή τους, ψηφιδωτές τοιχογραφίες και εικόνες μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και την στενή και μακράιωνη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Οι ευσεβείς περιηγητές, οι φιλέρευνοι τουρίστες αλλά και θαυμαστές της βυζαντινής τέχνης θα βρουν, μέσα από πολιτιστικά οδοιπορικά στον ελληνικό χώρο, τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της ορθοδοξίας.

Σε πολλές περιοχές θα συναντήσει κανείς κτίσματα και μνημεία λατρείας διαφορετικών δογμάτων και θρησκειών να συνυπάρχουν σε ένα διαρκή διάλογο, αποδεικνύοντας την πολύ – πολιτισμικότητα του ελληνικού χώρου ».

Στην ίδια αυτή σελίδα υπάρχουν πληροφορίες για θρησκευτικά μνημεία ενώ οι πληροφορίες αυτές διτίθενται και στην αγγλική γλώσσα.

Σημαντική βέβαια έχει κριθεί και η προσφορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε πολλές από τις προσπάθειες που έχει καταβάλλει ο κρατικός φορέας στην Ελλάδα για την προώθηση του Θρησκευτικού τουρισμού εγκρίνοντας προγράμματα και χρηματοδοτώντας προσπάθειες.

*\*([www.eot.gr](http://www.eot.gr))*

## **5.5 Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΝΕΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΜΕΤΑ 1980**

Στην δεκαετία του 80 η Ε.Ε αναπτύσσει μια σειρά από προγράμματα και πολιτικές στους τομείς του τουρισμού, του περιβάλλοντος, του πολιτισμού αλλά και της εκπαίδευσης που άμεσα ή έμμεσα επηρεάζουν τη δημιουργία νέων τουριστικών προτύπων, τα οποία κατά κύριο λόγο αναπτύσσονται στις χώρες που θεωρούνται κατεξοχήν τουριστικές στην Ε.Ε. Τα θέματα που απασχόλησαν αυτές τις πολιτικές και συνδέονται με τα τουριστικά πρότυπα είναι τα ακόλουθα: βελτίωση ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών, συνεχής εκπαίδευση και επιμόρφωση των απασχολούμενων στον τουρισμό, ενίσχυση τοπικών

καινοτομικών πρωτοβουλιών γυναικών για την δημιουργία μικρών επιχειρήσεων, προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς, προστασία παράδοσης της υπαίθρου, ενίσχυση υποβαθμισμένων αγροτικών και βιομηχανικών περιοχών, προώθηση και ανάπτυξη των νέων και ειδικών μορφών τουρισμού (αγροτουριστικός, πολιτιστικός – θρησκευτικός τουρισμός, κοινωνικός, οικολογικός τουρισμός).

Συγκεκριμένα για τον Θρησκευτικό τουρισμό η Ε.Ε υποστηρίζει ότι ο ενδοκοινοτικός τουρισμός πρέπει να προωθηθεί και να αναβαθμιστεί μέσω της προβολής των στοιχείων που παρουσιάζουν την πραγματική ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα και που μπορεί να συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη μέσω της ανάπτυξης του τουρισμού. Η ευρωπαϊκή ήπειρος αποτελεί πόλο έλξης για τους πολίτες της ακριβώς επειδή αυτοί μαγνητίζονται από τα διάσπαρτα στην περιφέρεια της κάστρα, μοναστήρια, συμπλέγματα μνημείων και ιστορικά αστικά κέντρα που καλύπτουν την επιφάνεια της και αποτελούν μοναδική, εκτενή και προσπελάσιμη κληρονομιά. Τα μοναδικά αυτά μνημεία δεν ανήκουν σε κανένα εθνικό κράτος αλλά αποτελούν ανεκτίμητη κληρονομιά ολόκληρης της ηπείρου. Έτσι η Ε.Ε στοχεύει στην πραγματοποίηση μιας σειράς μεσολαβήσεων με στόχο την κατεύθυνση τουριστικής κίνησης κατά μήκος των μονοπατιών που έχουν τόσο βαθιές ευρωπαϊκές πολιτιστικές ρίζες.

Για περίπου δέκα αιώνες προσκυνητές πραγματοποιούν διαδρομές με προορισμό τους δημοφιλέστερους ναού, ορμώμενοι από την θρησκευτική τους πίστη ή από το περιπετειώδες πνεύμα τους ή ακόμη και από περιέργεια. Σε συμφωνία με το συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission) σκοπεύει να επαναδραστηριοποιήσει τις διακρατικές διαδρομές πολιτιστικού – θρησκευτικού τουρισμού με τρόπο ώστε να αποκαλυφθεί η πιο πολύτιμη όψη της σύγχρονης Ευρώπης, μέσα από τα σημάδια του παρελθόντος.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

### ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

#### 6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Θρησκευτικός τουρισμός σαν ειδική – εναλλακτική μορφή τουρισμού περιλαμβάνει τις ακόλουθες τουριστικές δραστηριότητες :

-Οργάνωση ταξιδιών σε περιοχές που γίνονται θρησκευτικές γιορτές κάθε μορφής ή μνημεία με ιδιαίτερη θρησκευτική σημασία.

-Οργάνωση ταξιδιών σε περιοχές που γίνονται θρησκευτικές γιορτές κάθε μορφής σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο του έτους.

Η οργάνωση των ταξιδιών αυτών Θρησκευτικού τουρισμού γίνονται συνήθως από πρακτορεία που ασχολούνται με τον οργανωμένο τουρισμό διακοπών, ενώ συχνά συνδυάζουν τα ταξίδια αυτά με επισκέψεις σε περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Επίσης σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και επέκταση του Θρησκευτικού τουρισμού έχουν παίξει Οργανώσεις και Σωματεία πιστών που συνδέονται με το θρησκευτικό δόγμα της κάθε χώρας, ή ακόμα και μεμονωμένες ομάδες πιστών των διαφόρων δογμάτων.

Ωστόσο, υπάρχει μια βασική διαφορά ανάμεσα στον οργανωμένο και στον ατομικό θρησκευτικό τουρισμό. Ενώ, λοιπόν, τα μνημεία, οι περιοχές και οι διάφορες γιορτές με θρησκευτική σημασία παραμένουν ένα ισχυρό κίνητρο επίσκεψης των τουριστών, στον μεν οργανωμένο τρόπο ταξιδιού δεν επιτρέπεται συνήθως στον τουρίστα παρά μια επιφανειακή γνωριμία με ορισμένες μόνο πλευρές του τοπικού θρησκεύματος, στις δε ατομικές, μεμονωμένες εκδρομές ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να επιμείνει περισσότερο όπου πραγματικά τον ενδιαφέρει και να εμβαθύνει εκεί που ο ίδιος νομίζει ότι θα καλύψει τις απαιτήσεις του.



## **6.2 ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ**

### ***ΟΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ***

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η οργάνωση ταξιδιών Θρησκευτικού τουρισμού πραγματοποιείται από τουριστικά πρακτορεία που ασχολούνται με τον οργανωμένο τουρισμό γενικότερα. Ωστόσο οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού απαιτούν ίσως παραπάνω χρόνο και εξειδικευμένες γνώσεις. Γι' αυτό και δεν είναι εύκολο για όλα τα πρακτορεία να διοργανώσουν εκδρομές που να καλύπτουν τα ειδικά αυτά ενδιαφέροντα. Απ' την άλλη όμως πρέπει να υπάρξει και η προσφορά στην οποία θα βρίσκει την ανταπόκριση της η συγκεκριμένη αυτή ζήτηση των τουριστών.

Παρά τα εξειδικευμένα χαρακτηριστικά του ο Θρησκευτικός τουρισμός έχει ιδιαίτερως μεγάλη ζήτηση, ενώ από πλευράς κινήτρων σχετίζεται με τον πολιτιστικό, τον εκπαιδευτικό, τον περιηγητικό τουρισμό ακόμα και με τον αγροτουρισμό.

Πρόκειται για μια από τις ιστορικά παλαιότερες μορφές τουρισμού που έχουν καταγραφεί, γεγονός που ερμηνεύει την σταθερή ζήτηση που παρουσιάζει στο πέρασμα των χρόνων.

Απ' την άλλη, το πλήθος των πρακτορείων που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα είναι τόσο μεγάλο, γεγονός που συνεπάγεται έναν ακόμη μεγαλύτερο ανταγωνισμό, ώστε να κατακτήσει το καθένα για λογαριασμό του όσο δυνατόν παχύτερο κομμάτι μπορεί από την πίτα των τουριστών που αγοράζουν τα πακέτα τους. Ανταγωνισμός, βέβαια, που σε πολλές περιπτώσεις βγάζει νικητή τον τουρίστα περισσότερο και από τους πράκτορες.

Μια πολύ καλή πιθανότητα για τα τουριστικά γραφεία να ξεχωρίσουν σε αυτόν τον ανταγωνισμό έρχεται από κάθε δυνατή διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος που προσφέρουν στην αγορά. Έτσι, λοιπόν, η προώθηση πακέτων Θρησκευτικού τουρισμού βοηθάει το πρακτορείο που θα την κάνει να διακριθεί από τους ανταγωνιστές του, καθώς δεν είναι πολλοί οι επαγγελματίες του τουριστικού κλάδου που ασχολούνται με αυτά τα ιδιαίτερα πακέτα Οργανωμένου Τουρισμού.

Από τα παραπάνω, συνοπτικά, πλέον, τα κίνητρα που οδηγούν κάποια τουριστικά πρακτορεία στην εξειδίκευση της οργάνωσης και της προώθησης πακέτων με κύριο αντικείμενο τον Θρησκευτικό τουρισμό είναι :

- Ο μεγάλος ανταγωνισμός οδηγεί στην αναζήτηση νέων τουριστικών προϊόντων που θα βοηθήσουν στην διαφοροποίηση και θα συμβάλλουν στην διάκριση.

- Ο Θρησκευτικός τουρισμός παρουσιάζει σταθερή ζήτηση και λόγω των ιδιαιτεροτήτων του δεν δουλεύεται εύκολα από τους ανταγωνιστές.

Ο Θρησκευτικός τουρισμός, λοιπόν, με την σταθερή ζήτηση που έχει, έρχεται να καλύψει την ανάγκη αναζήτησης νέων τρόπων διαφοροποίησης και διαφυγής από τον ανταγωνισμό. Ο συνδυασμός αυτών των δύο δεν έχει παρά ένα και μόνο στόχο, ο οποίος δεν είναι άλλος από το κέρδος. Άλλωστε όπως κάθε επιχείρηση έτσι και οι τουριστικές επιχειρήσεις με αυτόν τον σκοπό δημιουργούνται, για αυτόν εργάζονται και αγωνίζονται καθώς σε όλη τους την πορεία στοχεύουν σε κάθε δυνατή μεγιστοποίηση του κέρδους τους.

### **ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΛΕ TRAVEL**

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των επαγγελματιών στον χώρο του Θρησκευτικού Τουρισμού αποτελεί το τουριστικό γραφείο ARISTOTLE TRAVEL . Ένα πρακτορείο το οποίο εδρεύει στην Γλυφάδα (οδός Λαζαράκη 6) και ο υπεύθυνος του οποίου αποφάσισε να το εξειδικεύσει στη διοργάνωση Βιβλικών Ταξιδιών και ταξιδιών με θέμα “ Τα Βήματα του Απόστολου Παύλου” . Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την προσέλκυση ομάδων τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα που δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από τις εκδρομές του Μαζικού Τουρισμού που προσέφερε η πλειοψηφία των τουριστικών γραφείων.

Πρόκειται για ένα τουριστικό γραφείο το οποίο αποκαλύπτει στη πελατεία του τον πιο ενδιαφέρον τρόπο να δει και να επισκεφθεί πόλεις και τοποθεσίες με θρησκευτική σημασία και βιβλική σπουδαιότητα. Έχει κερδίσει μια επιτυχημένη φήμη για την αξιοπιστία του, τις ανταγωνιστικές τιμές του και την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρει πέρα από στερεότυπες προσδοκίες. Άλλωστε, είναι σπεσιαλίστας στο είδος, δηλαδή στην οργάνωση Θρησκευτικού Τουρισμού. Τέλος, είναι συνεργαζόμενο μέλος της HATTA (Hellenic Association of Travel and Tourist Agents) και της ASTA (American Society of Travel Agents), η οποία πιστεύει στην εντιμότητα και στην ακεραιότητα στον τουρισμό. Αυτό είναι και η επιβεβαίωση της δέσμευσης και της υποχρέωσης του ARISTOTLE TRAVEL για τα υψηλά δεδομένα που θέτει στην δουλειά του.

Το γραφείο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα incoming τουριστικό πρακτορείο στην Ελλάδα. Συνήθως συνεργάζεται με τουριστικά γραφεία του εξωτερικού (outgoing tour operators), τα οποία μεσολαβούν ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους προσκυνητές –

τουρίστες και στον incoming tour operator. Αυτό συμβαίνει γιατί τα Βιβλικά Ταξίδια απευθύνονται περισσότερο στην ζήτηση Καθολικών, Διαμαρτυρόμενων, Προτεσταντών και όχι Ορθόδοξων Χριστιανών και κατά συνέπεια Ελλήνων. Από την Ελλάδα τέτοιου είδους ταξίδια ζητούνται μόνο από τον Βιβλικό Σύλλογο και την Καθολική Εκκλησία.

Έτσι, λοιπόν, οι ενδιαφερόμενοι που είναι συνήθως, Θεολογικές και Εκκλησιαστικές Σχολές, Πανεπιστήμια με θρησκευτική κατεύθυνση, παπάδες, θεολόγοι, καλόγριες και καλόγεροι ακόμα όμως και λαϊκοί από Αμερική, Γαλλία, Αγγλία, απευθύνονται και ζητούν από τον outgoing tour operator της χώρας τους ένα πακέτο τουριστικό που να ανταποκρίνεται στα συγκεκριμένα τους ενδιαφέροντα. Αυτός με την σειρά του επικοινωνεί με τον συνεργάτη του incoming tour operator στην Ελλάδα ώστε αυτός να οργανώσει το απαιτούμενο ταξίδι για την πελατεία τους.

Ο incoming, που στην περίπτωση μας είναι το ARISTOTLE TRAVEL, έχοντας την απαραίτητη γνώση, την εμπειρία και τις διασυνδέσεις στην χώρα του αναλαμβάνει να συνθέσει το θρησκευτικό αυτό ταξίδι. Με τις κατάλληλες διαδικασίες και επαφές αποφασίζει τους σταθμούς του ταξιδιού και αποφασίζει όλες τις λεπτομέρειες διαμονής, διατροφής και μεταφοράς των τουριστών καθώς γνωρίζει ότι οι ξένοι συνήθως επιθυμούν το πακέτο που αγοράζουν να τα περιλαμβάνει όλα. Τέλος, προωθεί την πρόταση του στο εξωτερικό και από εκεί ο συνεργάτης του πουλάει το πακέτο στο ενδιαφερόμενο group.

Πριν ο οργανωτής του θρησκευτικού ταξιδιού το στείλει στον ενδιαφερόμενο συνεργάτη πράκτορα έχει φροντίσει να κάνει την κοστολόγηση και την τελική τιμολόγηση ανά άτομο του πακέτου που προτείνει. Έτσι, λοιπόν, καθορίζει το κέρδος του το οποίο κυμαίνεται σε ποσοστό 8 – 25 % ανά τουρίστα. Το ποσοστό κέρδους εξαρτάται συνήθως από το τι περιλαμβάνει στο πακέτο του. Γενικά, όσα πιο πολλά προσφέρει στον τουρίστα, τόσα πιο πολλά κερδίζει, κι αυτό γιατί από κάθε υπηρεσία που παρέχει παίρνει ποσοστά. Πάντως, αξίζει να επισημάνουμε ότι περισσότερο από όλους το μεγαλύτερο κέρδος το έχει ο τελευταίος της διαδικασίας, δηλαδή ο πράκτορας του εξωτερικού που τελικά πουλάει το πακέτο στους ενδιαφερόμενους τουρίστες.

Τελειώνοντας, θα ήταν σκόπιμο να εξηγήσουμε τι ακριβώς είναι και τι περιλαμβάνουν τα ταξίδια στα Βήματα του Απόστολου Παύλου, τα οποία αποτελούν παράδειγμα του οργανωμένου Θρησκευτικού Τουρισμού. Πρόκειται για τουριστικά ταξίδια στην Ελλάδα και την Τουρκία και επισκέπτονται διάφορες πόλεις όπου εργάστηκε και θεμελίωσε εκκλησίες για τον Κύριο. Γενικότερα, εξασφαλίζουν ότι αυτή η εμπειρία δυναμώνει την πίστη και ότι

είναι ένα μοναδικό δώρο ζωής που θα συνοδεύει τον τουρίστα σε όλη την μετέπειτα πορεία. Τα θρησκευτικά αυτά ταξίδια, συνήθως είναι πολυήμερα (7 – 15 ημέρες) και απαιτούν καλό ξεναγό με γνώση των θρησκευτικών γεγονότων. Είναι δυνατόν να πραγματοποιούνται όλο τον χρόνο αλλά προτιμότεροι είναι οι μήνες που δεν κάνει πολύ ζέστη και δεν έχει ιδιαίτερο συνωστισμό, όπως π.χ Απρίλιο έως Μάιο και Ιούνιο ή Σεπτέμβριο – Οκτώβριο – Νοέμβριο

\*([www.aristotletravel.gr](http://www.aristotletravel.gr))

### **6.3 ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ**

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του κεφαλαίου αυτού, εκτός από τα τουριστικά γραφεία που ασχολούνται με την οργάνωση Θρησκευτικού τουρισμού, υπάρχουν και οργανώσεις και σωματεία πιστών που παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό τον τομέα. Είναι πολλές οι περιπτώσεις, όπου η δυνατή πίστη για την θρησκεία τους και η βαθιά αγάπη τους για τα μέρη που συνδέονται με την ιστορία του δόγματός τους, οδήγησε τους πιστούς στην σύσταση οργανισμών που βοηθούν και προωθούν τις προσπάθειες των ενδιαφερομένων για την πραγματοποίηση ενός θρησκευτικού ταξιδιού.

Κίνητρο, λοιπόν, σε αυτή τους την δραστηριότητα, εκτός βέβαια από την αληθινή πίστη τους, είναι και θέλησή τους να συντελέσουν στην προσπάθεια ανάπτυξης των θρησκευτικών ταξιδιών στις περιοχές και στα μνημεία που έχουν θρησκευτική σημασία και μεγάλη σπουδαιότητα για αυτούς. Έτσι, τους δίνεται και μια πολύ καλή ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με άλλους ανθρώπους που τους ενώνει το κοινό τους ενδιαφέρον για αυτές τις δραστηριότητες και η κοινή θρησκευτική τους πεποίθηση. Έρχονται πιο κοντά ο ένας με τον άλλον, αλληλοενημερώνονται και ανταλλάζουν απόψεις για ότι τους απασχολεί σχετικά με αυτό το θέμα.

## ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ “THE FRIENDS OF MOUNT ATHOS”

Το σωματείο «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ», που οφείλει την σύστασή του στην στήλη αλληλογραφίας των Times, συστάθηκε το 1990 ανάμεσα σε αυτούς που μοιράζονται το κοινό ενδιαφέρον τους για την ευημερία των μοναστηριών του Αγίου Όρους. Επίσημως ο σκοπός της οργάνωσης αναφέρεται ως εξής :

« Η πρόοδος της μόρφωσης του κοινού στην μελέτη και την γνώση της ιστορίας, του πολιτισμού, της τέχνης, της αρχιτεκτονικής, της φυσικής ιστορίας, της λογοτεχνίας των Ορθόδοξων μοναστηριών του Αγίου Όρους και της προώθησης της θρησκευτικής και άλλης φιλόπονης εργασίας της Αγίας Κοινότητας και των μοναστηριών του Αγίου Όρους ». Σύμφωνα με αυτόν της τον σκοπό, η οργάνωση επιχορηγείται : « να κάνει προσφορές, δωρεές και άλλες εισφορές για τις αναστηλώσεις ή συντηρήσεις κτιρίων ή άλλων έργων τέχνης και εκδόσεις εκπαιδευτικών ή θρησκευτικής σημασίας βιβλίων για το Άγιο Όρος μέσα στο παραπάνω αντικείμενο ». Επίσης το σωματείο παράγει εκδόσεις, κανονίζει διαλέξεις και οργανώνει διασκέψεις και εκθέσεις με θέματα σχετικά με τον Άθω.

Τέλος, ο σύλλογος αυτός δρα σαν μια ομάδα ανήσυχων φίλων και υποστηρικτών του Αγίου Όρους, που θα προσφέρουν την βοήθειά τους όπου είναι δυνατόν, σε συνεννόηση με την μοναστική εξουσία, ενώ παράλληλα δεν έχει καμία συγκεκριμένη πολιτική βλέψη. Κυρίως, όμως, δεν πρόκειται για ένα κερδοσκοπικό σωματείο. Η βοήθεια που προσφέρουν παίρνει περισσότερο την μορφή συνδέσμου, της πραγματογνωμοσύνης ή του εξοπλισμού, που οι μοναχοί έχουν εκφράσει ότι χρειάζονται.

Όλοι αυτοί οι στόχοι, κάνουν το σωματείο να αποτελείται από « φίλους », καθώς ο ένας είναι φίλος με τον άλλο, όλοι είναι φίλοι με τους μοναχούς και μοιράζονται τις εμπειρίες τους από « το Σταθμό της Πίστης, όπου ο χρόνος έχει σταματήσει », αλλά που παραμένει τόσο ζωντανός ακόμη και σήμερα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ « ΦΙΛΩΝ » :

- Οδηγός προσκυνητών στο Άγιο Όρος : βιβλιαράκι με τις τελευταίες πληροφορίες και συμβουλές για όσους σχεδιάζουν να κάνουν θρησκευτικό ταξίδι στο Άγιο Όρος.
- Κατάλογος : ετήσια λίστα με τα ονόματα και τις διευθύνσεις των μελών.

•Άλλες εκδόσεις, όπως μεταφράσεις έργων της Αθωνικής πνευματικότητας, που εξελίσσονται κάθε στιγμή σε συνεργασία με τα μοναστήρια.

#### ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ « ΦΙΛΩΝ » :

•Βασιλόπιτα : ο χρόνος τους ξεκινά με τον παραδοσιακό ελληνικό τρόπο και το κόψιμο της βασιλόπιτας στο Λονδίνο, μια κοινωνική συνάντηση που πραγματοποιείται σε συνεργασία με τα μοναστήρια.

•ΕΓΣ : η Ετήσια Γενική Συνάντηση πραγματοποιείται κάθε άνοιξη στην Οξφόρδη. Συνήθως, παίρνει την μορφή μονοήμερης διάσκεψης, στην οποία μαζί με τις τυπικές εργασίες της ΕΓΣ, παρουσιάζεται μια ποικιλία συζητήσεων σε θέματα γύρω από τον Άθω.

•Συγκέντρωση τον χειμώνα : η εταιρεία συναντιέται πάλι αργά το φθινόπωρο στο Λονδίνο για μια διάλεξη από έναν καλεσμένο ομιλητή.

•Άλλα γεγονότα, όπως διασκέψεις, εκθέσεις και προσκυνηματικά ταξίδια πραγματοποιούνται από καιρό σε καιρό.

Ανάμεσα στις προαναφερθείσες εκδόσεις είναι και ένας οδηγός για τα θρησκευτικά ταξίδια στο Άγιο Όρος. Στο "PILGRIM'S GUIDE TO MOUNT ATHOS", που διανέμεται δωρεάν στα μέλη του, μπορεί ο ενδιαφερόμενος να ανατρέξει για να βρει οποιαδήποτε πληροφόρηση χρειάζεται για να σχεδιάσει και να πραγματοποιήσει ένα ταξίδι στον Άθω. Το περιεχόμενο του είναι πολύ χρήσιμο για τους προσκυνητές και η ενημέρωση που προσφέρει πολύτιμη και απαραίτητη σε όποιον σκοπεύει να επισκεφτεί το Όρος.

Διαβάζοντας αυτό το έντυπο, βρίσκει κάποιος γενικές πληροφορίες σχετικά με το τι είναι το Άγιο Όρος, τι κλίμα έχει, ποια εποχή είναι καταλληλότερη για επίσκεψη, τι θα πει να είσαι προσκυνητής ή επισκέπτης εκεί. Επίσης, πληροφορίες που χρειάζεται κατά την σχεδίαση του ταξιδιού, όπως τι γραφειοκρατία απαιτείται για να γίνει δεκτή η είσοδος του και πως θα φτάσει ως εκεί, καθώς και πληροφορίες που είναι απαραίτητες κατά την υλοποίηση της επίσκεψης, όπως η φιλοξενία στα μοναστήρια, οι λειτουργικοί ρυθμοί και τα ωράριά τους, οι βιβλιοθήκες και οι άλλοι θησαυροί τους, η φωτογράφιση και το κολύμπι, η δυνατότητα παράτασης της παραμονής, ακόμα και οι αποστάσεις μεταξύ των μοναστηριών.

Από την άλλη ένας από τους προαναφερθέντες τρόπους συνάντησης των “ Φίλων ” είναι και κάποια προσκυνηματικά ταξίδια που οι ίδιοι οργανώνουν στο Άγιο Όρος. Αυτά διοργανώνονται από την εταιρεία και παίρνουν μέρος τα μέλη της.

\* ([www.friends\\_of\\_mount\\_athos.com](http://www.friends_of_mount_athos.com))

#### **6.4 ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΙΝΗΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ**

Βασικό χαρακτηριστικό της έννοιας του τουρισμού είναι ότι πρόκειται για μια δραστηριότητα που κατ’ αρχάς έχει σαν κύριο στόχο την ξεκούραση και την αναψυχή. Κάθε ταξίδι είναι μια ευκαιρία ψυχαγωγίας και διαφυγής από την καθημερινότητα. Έτσι, λοιπόν, τα στοιχεία αυτά αποτελούν κινητήριο μοχλό ακόμα και για τους τουρίστες που επιθυμούν να πάρουν μέρος ή να πραγματοποιήσουν οι ίδιοι ένα θρησκευτικό ταξίδι, γιατί ανεξάρτητα από το είδος τους τα ταξίδια είναι πάνω από όλα μια ευχάριστη εμπειρία και μια ευκαιρία ανανέωσης.

Όσον αφορά βέβαια τα ταξίδια ειδικού περιεχομένου υπάρχει πάντα ένα κίνητρο το οποίο τα κάνει να ξεχωρίζουν και το οποίο τα χαρακτηρίζει. Για τον Θρησκευτικό τουρισμό το κίνητρο αυτό είναι η πίστη των τουριστών. Η πίστη, που πολλές φορές ενδυναμώνεται μέσα από τις εκδρομές αυτές και η εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου να έρθει σε επαφή με τόπους που κατά κάποιο τρόπο έχει « αγγίξει » ο Θεός στον οποίο πιστεύει είτε με την παρουσία του σε αυτούς είτε με απεσταλμένους του.

Μέσα από τα ταξίδια αυτά, είναι πολλές φορές που αποδεικνύεται η ιστορική πραγματικότητα των θρησκευτικών γεγονότων και της Αγίας Γραφής, που όπως διαπιστώνουν δεν είναι κάτι το φανταστικό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της πίστης τους και την άντληση κουράγιου για την συνέχιση της ζωής τους.

Μέσα στα ταξίδια ο τουρίστας συναντά και συνταξιδεύει πολλές φορές με άλλους ανθρώπους που έχουν κοινά ενδιαφέροντα με αυτόν και τουλάχιστον ένα κοινό χαρακτηριστικό, την πίστη τους. Έτσι, του δίνεται η δυνατότητα επικοινωνίας και γνωριμίας με νέους ανθρώπους. Το γεγονός ότι μέχρι τότε ήταν άγνωστοι μεταξύ τους όμως τώρα μοιράζονται μια τόσο ιδιαίτερη και σημαντική εμπειρία δημιουργεί ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους και τους ενώνει για πολύ καιρό μετά, ίσως και για πάντα.

Ενδυναμώνονται οι ανθρώπινες σχέσεις καθώς δημιουργούνται φιλίες και αδερφικότητα μεταξύ των θρησκευτικών τουριστών οι οποίοι επιστρέφοντας από το ταξίδι φροντίζουν και πολλές φορές καταφέρνουν να διατηρήσουν τις σχέσεις αυτές.

Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι συνήθως ο Θρησκευτικός τουρισμός συνδυάζεται με τον πολιτιστικό και με τον εκπαιδευτικό. Έτσι, κάθε θρησκευτικό ταξίδι είναι και μια πολύ καλή ευκαιρία για πολιτιστική επιμόρφωση και περαιτέρω ανάπτυξη των γνώσεων του κάθε τουρίστα για την ιστορία μέσα στον χρόνο, τον πολιτισμό, τον λαό και την κουλτούρα των τόπων που επισκέπτεται. Αυτό γιατί του δίνεται η ευκαιρία μαζί με τα θρησκευτικά μνημεία, να επισκεφθεί γενικότερα μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και σημεία με πολιτιστική αξία όπου πηγαίνει, καθώς ο πολιτισμός και η επιμόρφωση παραμένουν πάντα ένα ισχυρό συμπληρωματικό κίνητρο της επίσκεψης των τουριστών.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι εκτός από την βασική κινητήρια δύναμη, δηλαδή την πίστη που οδηγεί τους τουρίστες στην επιλογή ενός θρησκευτικού ταξιδιού, υπάρχει και μια σειρά άλλων κινήτρων τα οποία, όπως αναλύθηκαν παραπάνω αυξάνουν τις πιθανότητες επιλογής θρησκευτικού τουρισμού. Αυτό, γιατί απ' ότι φάνηκε οδηγεί τον επισκέπτη σε ταξίδια με πολλές δυνατότητες και οφέλη τα οποία δεν είναι εμφανή από την αρχική προσέγγιση αλλά τελικά έχουν μεγάλη σημασία γι' αυτόν.

## **ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ**

### **6.5 Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ**

Η ελληνική εκκλησία ίσως είναι ο μεγαλύτερος διοργανωτής Θρησκευτικών ταξιδιών. Πολλά είναι τα παραδείγματα από ενορίες που με συνοδό τον ιερέα και την συνεργασία κάποιου τουριστικού γραφείου, κυρίως στον τομέα της μετακίνησης, οργανώνουν προσκυνήματα, μικρής χρονικής διάρκειας, έως και ημερήσια, σε θρησκευτικούς προορισμούς στο εσωτερικό της χώρας. Δεν είναι λίγες όμως οι φορές που η εκκλησία διοργανώνει μεγάλα προσκυνήματα, με κύριο προορισμό τους Άγιους Τόπους, οπότε η συνεργασία με τα τουριστικά γραφεία είναι απαραίτητη και εκκλησία αναλαμβάνει να συγκεντρώσει τους συμμετέχοντες ενώ τα υπόλοιπα της οργάνωσης ανατίθενται στους



αρμόδιους. Γνωρίζουμε επίσης πως η αρχιεπισκοπή διοργανώνει προσκυνήματα στο Άγιο Όρος με ιδιαίτερο χαμηλό κόστος για τους συμμετέχοντες.

## **ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΗΑΤΤΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ ΑΠΟ ΙΕΡΟΥΣ ΝΑΟΥΣ**

παράνομη διοργάνωση εκδρομών από Ιερούς Ναούς ήταν το θέμα επιστολής που απέστειλε ο ΗΑΤΤΑ στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κύριο Χριστόδουλο, προκειμένου να διευκρινισθεί ο νόμος και η εκκλησία της Ελλάδος να πάρει θέση για το θέμα το οποίο συχνά πλήττει τον κλάδο των τουριστικών πρακτόρων.

Στην επιστολή του ο Σύνδεσμος αναφέρει ότι πολλά τουριστικά γραφεία – μέλη του Συνδέσμου κατήγγειλαν την διοργάνωση εκδρομών από Ιερούς Ναούς κάτι που επιτρέπεται να γίνεται μόνο από τουριστικά γραφεία.

Η επιστολή, που κοινοποιήθηκε σε όλες τις Μητροπόλεις τη χώρας, καταλήγει ότι αν η εκδρομή οργανώνεται από κάποια ενορία με τη σύμπραξη κάποιου γραφείου αυτό φέρει κάθε ευθύνη σχετικά με τους ως άνω νόμους και μόνο αυτό πρέπει να αναφέρεται ως διοργανωτής. Τέλος ζήτησε από τον κύριο Χριστόδουλο να συστήσει σε όλες τις Μητροπόλεις να μην δραστηριοποιούνται σε αυτόν τον χώρο ή σε περίπτωση που διοργανώνουν εκδρομές μέσω τουριστικού γραφείου να αναφέρουν εμφανώς στα έντυπα το όνομα του διοργανωτή.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

### ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

#### ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Περίοδος διεξαγωγής: η συλλογή των στοιχείων έγινε από 1 έως και 20 Οκτωβρίου.

Περιοχή διεξαγωγής: Λεκανοπέδιο Αττικής, Γραφείο Γενικού Τουρισμού Συρίγος Travel.

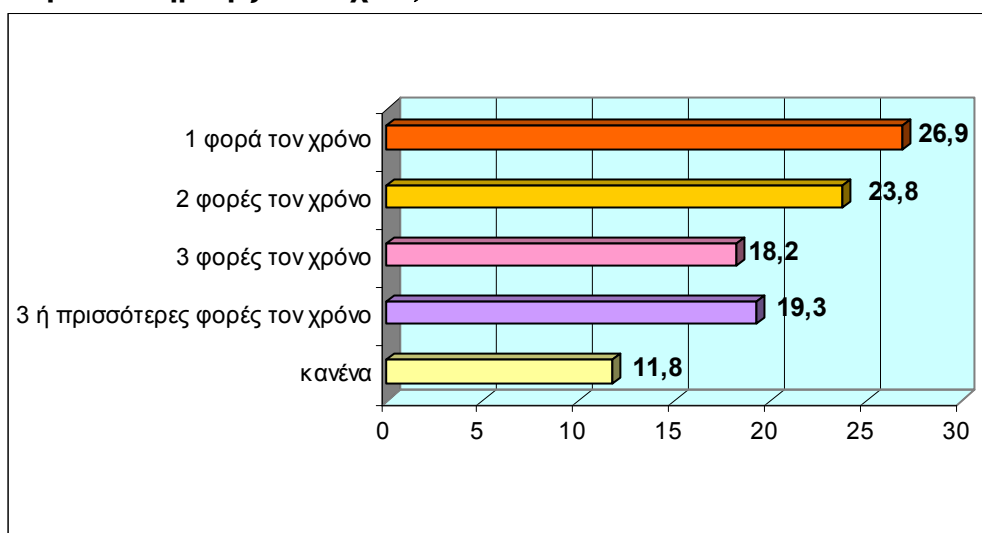
Πληθυσμός: Άνδρες και γυναίκες, 45 – 70 ετών.

Δείγμα: 300 άτομα.

Τεχνική συλλογής πληροφοριών: Η συλλογή των στοιχείων έγινε σε άτομα που συμμετείχαν σε οργανωμένες εκδρομές εσωτερικού τουρισμού με λεωφορείο και με την μέθοδο των τηλεφωνικών συνεντεύξεων.

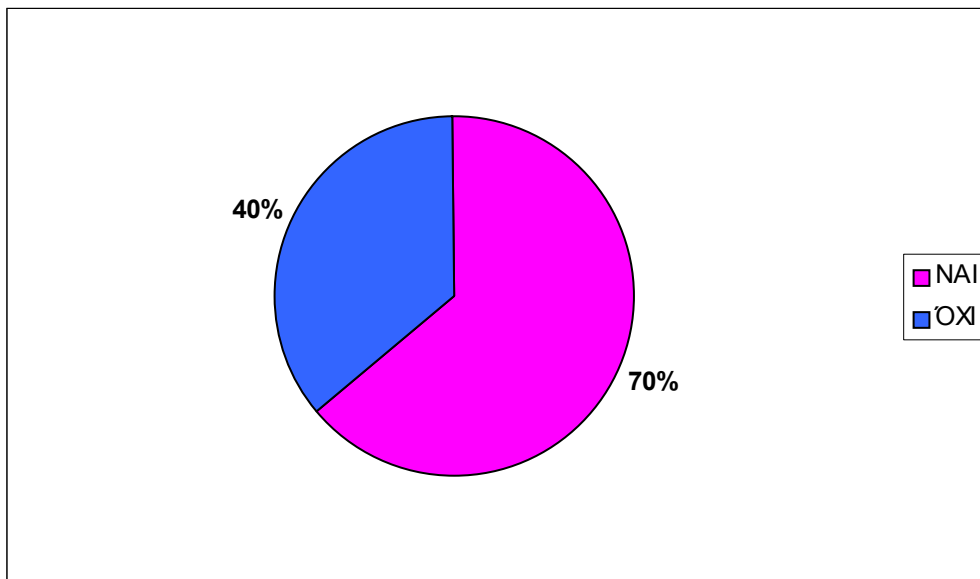
Στα πλαίσια της έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε ένα δείγμα 300 ατόμων που συμμετέχουν σε ταξίδια Θρησκευτικού Τουρισμού, προέκυψαν τα παρακάτω αποτελέσματα:

#### 1. Κατά την διάρκεια ενός έτους, περίπου πόσα ταξίδια θρησκευτικού τουρισμού πραγματοποιείτε που απαιτούν μια διανυκτέρευση σε μοναστήρι ή ξενοδοχείο;



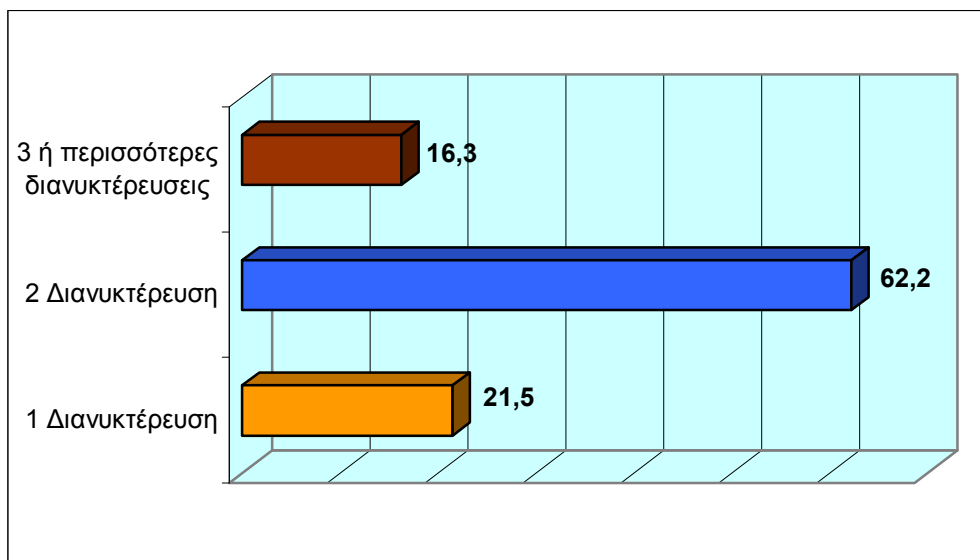
Θετική φαίνεται η τάση των ταξιδιωτών να πραγματοποιούν τουλάχιστον μια φορά τον χρόνο ταξίδια με θρησκευτικό περιεχόμενο με ποσοστό 26,9, δύο φορές τον χρόνο με ποσοστό 23,8, τρεις ή περισσότερες φορές τον χρόνο 19,3 και κανένα με ποσοστό 11,8.

## 2. Πέρυσι πραγματοποιήσατε κάποιο ταξίδι θρησκευτικού τουρισμού;



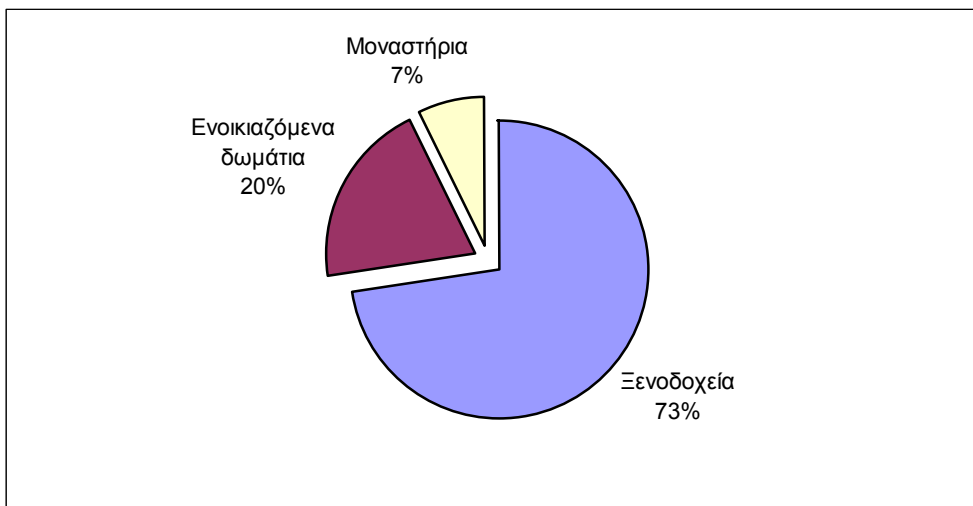
Κατά την διάρκεια του έτους 2006 πάνω από το 50% των ερωτηθέντων πραγματοποίησαν κάποιο θρησκευτικό ταξίδι.

## 3. Στο τελευταίο σας ταξίδι πόσες διανυκτερεύσεις κάνατε;



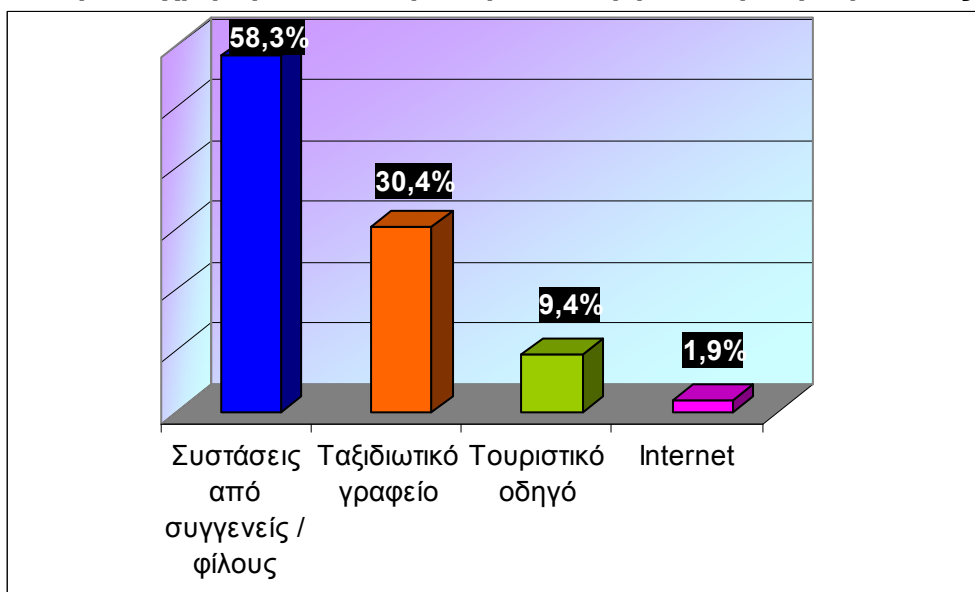
Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων επιλέγουν να πραγματοποιήσουν 1 με 2 διανυκτερεύσεις ενώ μικρό ποσοστό επιλέγει να πραγματοποιήσει 3 και άνω(16,3%).

#### 4. Κατά την διάρκεια των ταξιδιών σας συνήθως που διαμένετε;



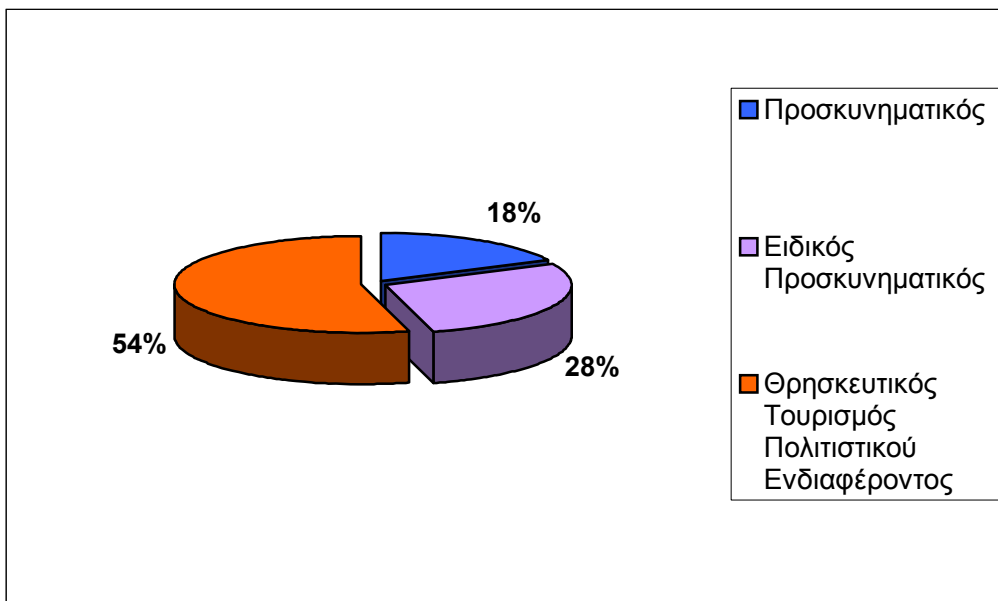
Εντυπωσιακό είναι το ποσοστό των ταξιδιωτών που προτιμούν να διανυκτερεύουν σε ξενοδοχεία (73%) έναντι των μοναστηριών τα οποία καταλαμβάνουν την 3<sup>η</sup> θέση με μόλις 7%.

#### 5. Τι μέσα χρησιμοποιείτε για την επιλογή του προορισμού σας;



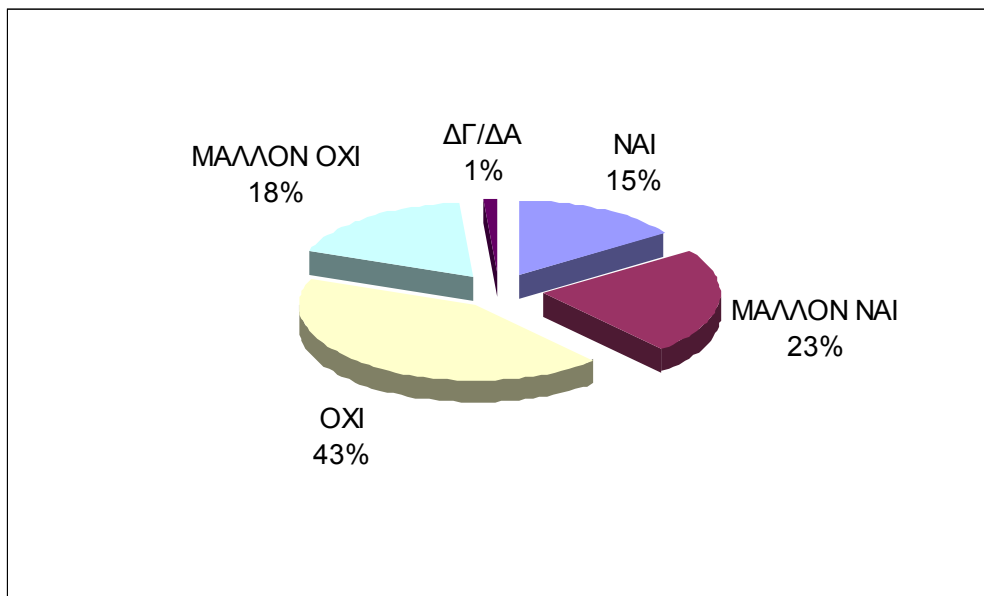
Οι ταξιδιώτες φαίνεται να λαμβάνουν περισσότερο υπ' όψιν τους τις συστάσεις από συγγενείς και φίλους (58,3%) στην 2<sup>η</sup> θέση έρχεται το τουριστικό γραφείο (30,4%) ενώ λίγοι είναι εκείνοι που συμβουλευόμαστε τον τουριστικό οδηγό (9,4%) και το internet (1,9%).

## 6. Ποια κατηγορία θρησκευτικού τουρισμού είναι της αρεσκείας σας;



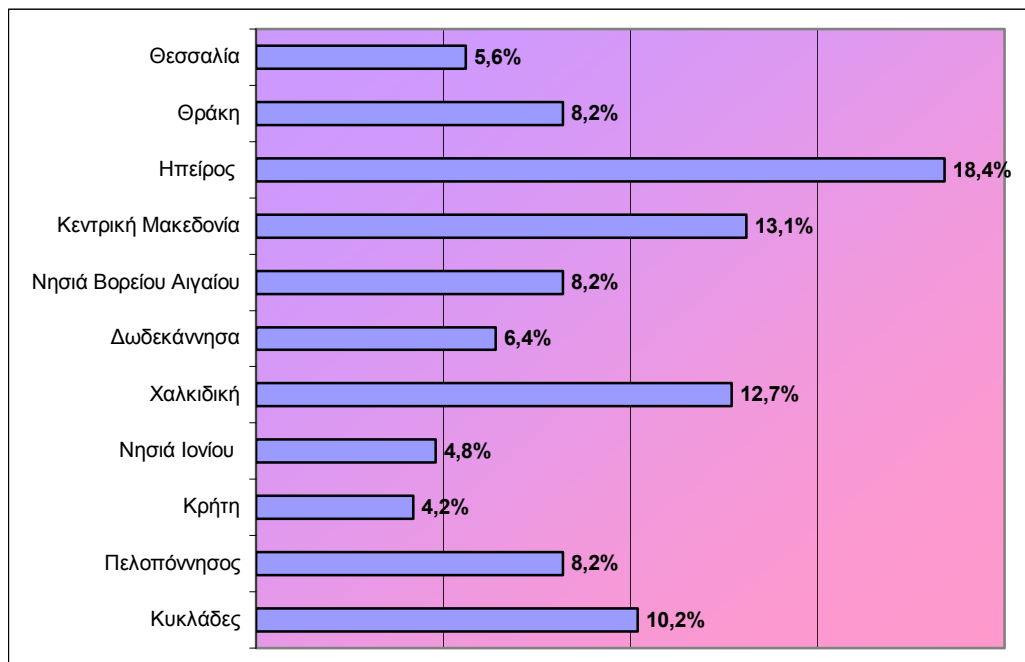
Μεγαλύτερη προτίμηση φαίνεται να υπάρχει στον θρησκευτικό τουρισμό πολιτιστικού ενδιαφέροντος (54%) καθώς μερικές φορές ο τουρίστας δεν ανήκει στο θρησκευτικό δόγμα που λατρεύεται στον τόπο τον οποίο επισκέπτεται, επιθυμεί όμως να ενημερωθεί για την ιστορία και τις ρίζες της. Στην 2<sup>η</sup> θέση έρχεται ο Ειδικός Προσκυνηματικός με 28%, ενώ στην 3<sup>η</sup> θέση ο Προσκυνηματικός με 18%.

## 7. Πιστεύετε ότι ο πολιτισμός και η παράδοση αξιοποιούνται ικανοποιητικά για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα;



Το 43% των ερωτηθέντων που απάντησαν «όχι» καταδεικνύουν πως πρέπει να υπάρξει άμεση πρωτοβουλία και σχεδιασμός από την πλευρά της πολιτείας για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα.

**8. Σε ποιες από τις παρακάτω περιοχές πιστεύετε ότι θα πρέπει να δώσει προτεραιότητα και να προβάλλει περισσότερο το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης;**



*Η Ήπειρος φαίνεται ότι κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ άλλων περιοχών που πιστεύουν οι ερωτηθέντες ότι πρέπει να προβληθεί και να αξιοποιηθεί από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης.*

Τα στοιχεία που παρουσίασε η έρευνα για τον Θρησκευτικό τουρισμό στην Ελλάδα καταδεικνύουν την ανάγκη για την ουσιαστική παρέμβαση της πολιτείας και γενικότερα του συνόλου των φορέων του τουρισμού. Με σκοπό την ενίσχυση των κινήτρων και την βελτίωση των υποδομών, διατηρώντας την θετική τάση που υπάρχει για τον θρησκευτικό τουρισμό.

Από την έρευνα αυτή φαίνεται πως μεγάλο ποσοστό ανθρώπων ηλικίας 45-70 ετών επιλέγει ως εναλλακτική μορφή τουρισμού τον Θρησκευτικό τουρισμό. Οι περισσότεροι ταξιδιώτες επιλέγουν τον προορισμό τους με βάση τις συστάσεις από φίλους / συγγενείς ή από κάποιο τουριστικό γραφείο αφού τα θεωρούν ως πιο αξιόπιστες πηγές ενημέρωσης. Εντυπωσιακό είναι το ποσοστό των ταξιδιωτών που προτιμούν να διανυκτερεύουν σε ξενοδοχεία και όχι στα μοναστήρια ενώ μεγαλύτερη προτίμηση φαίνεται να υπάρχει στον θρησκευτικό τουρισμό πολιτιστικού ενδιαφέροντος καθώς στην κατηγορία αυτή ο τουρίστας είναι πιθανόν να μην έχει άμεσα θρησκευτικά κίνητρα αλλά ενδιαφέρον γι' αυτόν παρουσιάζει η πολιτιστική

αξία του θρησκευτικού μνημείου (ιστορικά στοιχεία, αρχιτεκτονική, αγιογραφία) και επιθυμεί να μνηθεί στην φιλοσοφία και στην κουλτούρα που πρεσβεύει η θρησκεία και να ενημερωθεί σχετικά με την ιστορία και τις ρίζες της.

Τέλος με ποσοστό 43% οι ερωτηθέντες πιστεύουν πως ο πολιτισμός και η παράδοση δεν αξιοποιούνται ικανοποιητικά για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, γεγονός που υποστηρίζει το αρχικό σχόλιο για την άμεση πρωτοβουλία και σχεδιασμό από την πλευρά της πολιτείας για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός είναι μια από τις πρώτες μορφές τουρισμού που εμφανίστηκε στην ανθρωπότητα. Με το πέρασμα των χρόνων, η θρησκεία έπαψε να είναι πρωταρχικό κίνητρο για ταξίδι και έτσι ο Θρησκευτικός Τουρισμός αφομοιώθηκε από τον « μαζικό τουρισμό », τον τουρισμό διακοπών, που κυριαρχεί στην εποχή μας και ο οποίος, όμως, λόγω των αρνητικών επιπτώσεων στις χώρες δέκτες τουρισμού άρχισε σιγά – σιγά να αμφισβητείται. Έτσι, δημιουργήθηκε προβληματισμός, που οδήγησε στην ανάγκη εύρεσης λύσεων, οι οποίες τελικά ήταν οι ειδικές, νέες, εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Μια από τις πλέον κλασικές μορφές εξ' αυτών είναι ο Θρησκευτικός Τουρισμός, που ορίζεται ως η μετακίνηση πιστών με προορισμό τόπους θρησκευτικής λατρείας και με βασικό κίνητρο το θρησκευτικό ενδιαφέρον. Οι κατηγορίες του είναι κυρίως τρεις: προσκυνηματικός, ειδικός προσκυνηματικός και Θρησκευτικός τουρισμός πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Υπάρχουν τόσο ατομικοί, εσωτερικοί, προσωπικοί όσο και κοινωνικοί, ιστορικοί, πολιτιστικοί ακόμη και γεωγραφικοί λόγοι που οδήγησαν στην ανάπτυξή του για όλες τις θρησκείες παγκοσμίως. Ωστόσο, παράγοντες όπως οι δυσχερείς, λόγω εδαφικών διεκδικήσεων, σχέσεις των κρατών, η μισαλλοδοξία, η ξενοφοβία ακόμα και η γεωγραφική θέση των θρησκευτικών μνημείων, μπορούν να αποδειχθούν ανασταλτικοί παράγοντες στην ανάπτυξη ή και στην εξέλιξη του Θρησκευτικού Τουρισμού. Παρ' όλα αυτά, η ζήτηση του παραμένει σταθερά αυξανόμενη και προέρχεται από κάθε κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, από όλες τις ηλικίες και από όλες τις χώρες παγκοσμίως.

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός παραμένει μια μορφή τουρισμού με παραδοσιακά σημαντική παρουσία μέσα στον ελληνικό χώρο, ήδη από την αρχαιότητα και αδιάκοπη ανάπτυξη που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Τα ελληνικά μοναστήρια, κυρίως τόποι θρησκευτικοί, δεν παύουν να είναι και σημαντικά σημεία ιδιαίτερης κοινωνικής, εκπαιδευτικής, πολιτιστικής και τουριστικής σημασίας, που συνήθως προσφέρουν διαμονή και διατροφή στους ταξιδιώτες, που έρχονται να τα επισκεφθούν και να τα προσκυνήσουν. Ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με μια μακραίωνη θρησκευτική παράδοση, που έχει τις ρίζες της στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες και στην βυζαντινή εποχή. Το ίδιο ισχύει και για τα ξωκλήσια και γενικά για όλα τα μνημεία της ελληνικής Ορθοδοξίας, στα οποία οι περιηγητές και οι φιλέρευνοι τουρίστες βρίσκουν τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της Ορθοδοξίας. Οι θρησκευτικοί τόποι που προσελκύουν τουρίστες –



προσκυνητές στην Ελλάδα, βρίσκονται διάσπαρτοι σε ολόκληρη την χώρα. Ο σπουδαιότερος, ίσως, από αυτούς είναι η μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους με πλήθος μοναστηριών, που παρέχουν φιλοξενία, κατά το έθιμο, μονό σε άνδρες επισκέπτες.

Ο Χριστιανισμός, η θρησκεία που αριθμεί τους περισσότερους πιστούς παγκοσμίως, έχει τόσα προσκυνήματα κοινά για όλα τα δόγματά της, όσο και διαφορετικά για κάθε δόγμα ξεχωριστά. Κοινά προσκυνήματα είναι τα ταξίδια με προορισμό τα Βήματα του Αποστόλου Παύλου, τα Βιβλικά ταξίδια και το πιο λαμπερό προσκύνημα της χριστιανοσύνης, το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Οι Ορθόδοξοι προσκυνητές κινούνται κυρίως στην περιοχή των Βαλκανίων και στην Β.Α Ευρώπη ενώ τα προσκυνήματα των Καθολικών βρίσκονται διάσπαρτα σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η δυναμική ανάπτυξη που παρουσιάζει ο Θρησκευτικός Τουρισμός δεν άφησε αδιάφορο τον ελληνικό κρατικό φορέα τουρισμού (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού), ο οποίος καταβάλλει προσπάθειες, με στόχο την προώθηση και την περαιτέρω ανάπτυξή του. Οι προσπάθειες αυτές προσανατολίζονται σε δύο κατευθύνσεις : α) στην δημιουργία υποδομών για κάλυψη της ήδη υπάρχουσας ζήτησης, προσέλευση νέας ζήτησης και παρακίνησης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και β) στην σωστή προβολή αυτής της δραστηριοποίησης και των αποτελεσμάτων της, που θα προκαλέσει την εξέλιξη του φαινομένου προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Άλλες δραστηριότητες του Ε.Ο.Τ. είναι : α) η προσπάθεια πραγματοποίησης διακρατικών συνεργασιών στον τομέα του Θρησκευτικού Τουρισμού, β) η ανάθεση πραγματοποίησης μελέτης, με θέμα «Διερεύνηση Σκοπιμότητας Ίδρυσης Ειδικών Σχολών Τουριστικής Εκπαίδευσης (αγροτικός τουρισμός, ορεινός τουρισμός, θρησκευτικός – πολιτιστικός τουρισμός\_», με σκοπό την καλύτερη προσέγγιση των παραπάνω ειδικών μορφών τουρισμού και την επισήμανση των ελλείψεων σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, γ)η δημιουργία ιστοσελίδας στο διαδίκτυο με πληροφορίες για θρησκευτικά μνημεία στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός απασχολεί και την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία υποστηρίζει ότι πρέπει να αναπτυχθεί για να βοηθήσει και στην προώθηση του γενικότερου ενδοκοινοτικού τουρισμού. Ειδικότερα, όμως, ενίσχυσε την ανάπτυξη του Ελληνικού Θρησκευτικού Τουρισμού με τις εξής δραστηριότητες : α) από το Β Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και συγκεκριμένα από το επιχειρησιακό πρόγραμμα « Τουρισμός Πολιτισμός », χρηματοδοτήθηκε μελέτη αγοράς που πραγματοποιήθηκε από τον Ε.Ο.Τ. Μέσα στους στόχους της έρευνας αυτής ήταν η καταγραφή οργανώσεων, που σημειώνουν υψηλούς

δείκτες μετακίνησης ανά τον κόσμο, με μεγάλη έμφαση στις εκκλησιαστικές οργανώσεις, β) από το Γ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ο Ε.Ο.Τ διέθεσε κονδύλια για την δημιουργία ξενώνων και την βελτίωση της κατάστασης των ήδη υπαρχόντων σε μοναστήρια της Ελλάδας καθώς και για παράλληλες ιδιωτικές επενδύσεις.

Προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση του Θρησκευτικού Τουρισμού στην Ελλάδα είναι : α) το πρόγραμμα «Αμφιτρίτη », ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσεων και ενεργειών για την γυναικεία απασχόληση στον τουρισμό και ιδιαίτερα στις σύγχρονες εναλλακτικές μορφές του, όπως ο Θρησκευτικός Τουρισμός και β) το πρόγραμμα « Πολιτιστικές Διαδρομές – Δρόμοι του Μοναχισμού », πρόγραμμα του συμβουλίου της Ευρώπης, που περιλαμβάνει την διοργάνωση ειδικών διαδρομών, την πραγματοποίηση επιστημονικών συναντήσεων, συμποσίων και ειδικές ενημερωτικές εκδόσεις. Η ελληνική συμμετοχή στο πρόγραμμα αυτό είναι οι « Δρόμοι του Ορθόδοξου Μοναχισμού » και οι αντίστοιχες δραστηριότητές του είναι το Διεθνές Συμπόσιο με θέμα « Τάσεις του Ορθόδοξου Μοναχισμού » (Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 1994, Ιερά Μονή Βλατάδων), η έκδοση του πολιτιστικού – τουριστικού οδηγού « Μοναστήρια της Εγνατίας Οδού – των νησιών του Αιγαίου ». Η έκδοση του πολιτιστικού – τουριστικού οδηγού ήταν η αφορμή για την ανάπτυξη διακρατικής συνεργασίας της Ελλάδας με τις χώρες των Βαλκανίων, Βουλγαρία, Αλβανία και της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας των Σκοπίων.

Έγιναν, όμως, και άλλες προσπάθειες διακρατικής συνεργασίας, όπως αυτή με την Ρωσία, όπου ενώ κοινοποιήθηκε και από τις δύο πλευρές η επιθυμία για επεξεργασία κοινών προγραμμάτων συνεργασίας στον τομέα του τουρισμού για προσκυνητές και παρά τις καλές σχέσεις των δύο χωρών και τις επανειλημμένες προσεγγίσεις δεν έχει αποφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Επίσης, η συνεργασία Ελλάδας – Τουρκίας για την οποία υπογράφηκε συμφωνία «Για την εξασφάλιση Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής Ειδικών Μορφών, όπως ο οικολογικός τουρισμός, ο τουρισμός νέων, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός ».

Εκτός από την κρατική πρωτοβουλία, στην ανάπτυξη και την προώθηση του Θρησκευτικού Τουρισμού συντελεί και η δραστηριότητα του ιδιωτικού τομέα. Η οργάνωση θρησκευτικών ταξιδιών γίνεται συνήθως : α) από πρακτορεία, β) Οργανώσεις και Σωματεία πιστών και γ) μεμονωμένους πιστούς όλων των θρησκειών.

Ο μεγάλος ανταγωνισμός μεταξύ των τουριστικών γραφείων, που οδήγησε στην ανάγκη για διαφοροποίηση του προσφερόμενου προϊόντος, το γεγονός ότι απαιτούνται ιδιαίτεροι

χειρισμοί, αρκετός χρόνος και εξειδικευμένες γνώσεις, που μειώνουν τον αριθμό των ανταγωνιστών, σε συνδυασμό με την σταθερή ζήτηση που παρουσιάζει ο Θρησκευτικός Τουρισμός οδηγεί κάποιους επαγγελματίες του χώρου να εξειδικευτούν στο αντικείμενο αυτό, με στόχο πάντοτε το μέγιστο κέρδος. Τα πρακτορεία αυτά ασχολούνται είτε με τον εσωτερικό, είτε με τον εισερχόμενο (incoming tour operator) είτε με τον εξερχόμενο (outgoing tour operator) Θρησκευτικό Τουρισμό. Επίσης πραγματοποιούνται συνεργασίες μεταξύ πρακτορείων εισερχόμενου και εξερχόμενου τουρισμού, που έχουν την έδρα τους σε διαφορετικές χώρες, με σκοπό ο πρώτος να κάνει τον προγραμματισμό του ταξιδιού για λογαριασμό του δεύτερου, δεύτερος να το αγοράσει, να το προωθήσει στην πελατεία του, και ως τελικός πωλητής, να αποκομίσει το μεγαλύτερο κέρδος.

Όσο αφορά, στις Οργανώσεις και στα Σωματεία των πιστών, που δραστηριοποιούνται στη οργάνωση ταξιδιών Θρησκευτικού τουρισμού, βασικά τους κίνητρα είναι τόσο η βαθιά και αληθινή τους πίστη, όσο και η θέληση τους να συντελέσουν στην προσπάθεια ανάπτυξης αυτών των ταξιδιών στις περιοχές και στα μνημεία που έχουν θρησκευτική σημασία και μεγάλη σπουδαιότητα για αυτούς. Με τις δραστηριότητές τους βοηθούν και προωθούν τις προσπάθειες των ενδιαφερομένων μελών τους, και όχι μόνο, για την πραγματοποίηση ενός θρησκευτικού ταξιδιού ενώ τις περισσότερες φορές προωθούν προγράμματα Θρησκευτικού Τουρισμού σε τιμές χαμηλότερες από αυτές που κυκλοφορούν στην αγορά. Επίσης στα πλαίσια των δραστηριοτήτων τους μπορεί να είναι η πραγματοποίηση εκδόσεων, η οργάνωση διαλέξεων, διασκέψεων και εκθέσεων με θέματα σχετικά με το αντικείμενο τους.

Ωστόσο για τον κάθε άνθρωπο το κάθε θρήσκευμα στο οποίο πιστεύει είναι ιδιαίτερα σημαντικό και πρεσβεύει πολλά για αυτόν. Έτσι, είναι πολλοί οι πιστοί που βλέπουν ένα θρησκευτικό ταξίδι σαν μια άκρως προσωπική εκδρομή και αποφασίζουν να την οργανώσουν και να την υλοποιήσουν μόνοι τους, χωρίς να επιθυμούν να απευθυνθούν σε κάποιο τουριστικό γραφείο ή σε κάποια οργάνωση, που ασχολείται με το αντικείμενο.

Άλλος ένας φορέας, που δραστηριοποιείται στον τομέα του Θρησκευτικού Τουρισμού στην Ελλάδα, είναι η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Είναι ίσως ο μεγαλύτερος διοργανωτής θρησκευτικών ταξιδιών. Συχνά οι ενορίες απευθύνονται σε τουριστικά γραφεία, αφού επιλέξουν τον προορισμό και συγκεντρώσουν τις συμμετοχές και ζητούν την υπόλοιπη διοργάνωση από αυτά. Δεν είναι λίγες όμως οι φορές που οι Μητροπόλεις διοργανώνουν παράνομες εκδρομές και αυτό έχει προκαλέσει την αντίδραση της ΗΑΤΤΑ,

η οποία με επιστολή που έστειλε στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κύριο Χριστόδουλο επισημαίνει πως οι ρόλοι του καθενός είναι διακριτοί και ορίζονται από την νομοθεσία.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, καταλήγουμε στα εξής :

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός φαίνεται να είναι μια διέξοδος στο αδιέξοδο που οδηγεί ο Μαζικός Τουρισμός. Η ζήτηση του είναι σταθερά αυξανόμενη παγκοσμίως, αφορά όλες της θρησκείες και οι τουρίστες, με κίνητρο το θρησκευτικό ενδιαφέρον, κατευθύνονται σε προορισμούς που είναι διάσπαρτοι στην υφήλιο. Η συνδρομή τόσο του Κράτους όσο και της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον Θρησκευτικό Τουρισμό, είναι εξίσου σημαντική. Στην Ελλάδα παράλληλα με αυτούς τους δύο φορείς σημαντική είναι και δραστηριότητα της της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Οι ρόλοι τους Κράτους και της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας είναι διακριτοί, ενώ στόχος και των δύο δεν άλλος από το κέρδος. Τα οικονομικά ωφελήματα για τους θρησκευτικούς τόπους, από την προσέλευση θρησκευτικών τουριστών, είναι ιδιαίτερα σημαντικά και κατ' επέκταση επωφελείται και η οικονομία της χώρας.

Για την Ιδιωτική πρωτοβουλία, το γεγονός ότι προηγείται η δραστηριότητα του κράτους, προετοιμάζοντας το έδαφος, σε συνδυασμό με την υφιστάμενη σημαντική ζήτηση και την ανάγκη διαφυγής από τον έντονο ανταγωνισμό, η ενασχόληση με τον Θρησκευτικό Τουρισμό αποτελεί πλέον σίγουρη πηγή κερδών.

Άρα, η απάντηση στο ερώτημα αν ο Θρησκευτικός Τουρισμός αποτελεί αντικείμενο του Κράτους ή της Ιδιωτικής πρωτοβουλίας είναι ότι τελικά, **ο Θρησκευτικός Τουρισμός αποτελεί αντικείμενο συνεργασίας μεταξύ Κράτους και Ιδιωτικής πρωτοβουλίας.**

## ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η έννοια του τουρισμού είναι συνυφασμένη με την κάλυψη της ανάγκης για ξεκούραση και αναψυχή. Δίνει τη δυνατότητα για ψυχαγωγία και διαφυγή από τα προβλήματα της καθημερινότητας. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν κινητήριο μοχλό ακόμα και για αυτούς που επιλέγουν να κάνουν Θρησκευτικό Τουρισμό. Γιατί ανεξάρτητα από την μορφή που παίρνει, ο τουρισμός είναι πάνω απ' όλα μια ευχάριστη εμπειρία και μια ευκαιρία ανανέωσης. Θα μπορούσαμε λοιπόν, να επισημάνουμε ότι οι προοπτικές του Θρησκευτικού Τουρισμού συμβαδίζουν με τις προοπτικές του τουρισμού γενικότερα.

Όμως ο Θρησκευτικός Τουρισμός χαρακτηρίζεται από δύο βασικές ιδιαιτερότητες. Η πρώτη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την θρησκεία, που όπως αποδεικνύεται στο πέρασμα των αιώνων, ακόμα και από την πρόσφατη ιστορία, έχει γίνει αφορμή πολλές φορές για πολεμικές συγκρούσεις. Η δεύτερη ότι οι προορισμοί του είναι σταθεροί, γεγονός που σημαίνει ότι η προσέλευση των θρησκευτικών τουριστών στους τόπους αυτούς επηρεάζεται άμεσα από την εκάστοτε κατάσταση της χώρας υποδοχής, ενώ ακόμα και οι εναλλακτικές λύσεις που μπορεί να υπάρχουν δεν ανταποκρίνονται ποτέ στην αρχική επιθυμία.

Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα προσκυνήματα είναι συγκεντρωμένα στην ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής και στις γειτονικές χώρες. Η Μέση Ανατολή είναι περιοχή που βρίσκεται, σε όλη σχεδόν την διάρκεια της ιστορίας της, στο επίκεντρο θρησκευτικών συγκρούσεων, ανταγωνισμών και διεκδικήσεων με αποτέλεσμα να βαδίζει πάντοτε στην λεπτή γραμμή ισορροπίας ανάμεσα στον πόλεμο και την ειρήνη. Οι επιπτώσεις είναι εμφανής στον τουρισμό λόγω της ανασφάλειας που δημιουργείται αλλά τα γεγονότα αυτά μέχρι σήμερα δεν υπήρξαν ανασταλτικοί παράγοντες ικανοί να εμποδίσουν τους προσκυνητές να πραγματοποιήσουν εκεί θρησκευτικά ταξίδια.

Αυτό αποδεικνύει πως ο Θρησκευτικός Τουρισμός επηρεάζεται από τις παγκόσμιες εξελίξεις. Ομως τα θρησκευτικά ταξίδια, αφού έχουν κίνητρο την εσωτερική ανάγκη για επαφή με τον Θεό, θα συνεχίσουν να υπάρχουν και να αναπτύσσονται, σαν μορφή τουρισμού, έστω και αν κάποιες χρονικές περιόδους επιβάλλεται ύφεση στις θρησκευτικές μετακινήσεις λόγω συγκυριών.

## **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ**

### **ΒΙΒΛΙΑ**

- Ρούπας Βασίλης, « Τουριστική Γεωγραφία Ελλάδας », Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1997.

### **ΜΕΛΕΤΕΣ**

- Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α), « Μεταβολή του Πρότυπου του Μαζικού Τουρισμού, εναλλακτικές μορφές τουρισμού ».
- Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ), « Διερεύνηση Σκοπιμότητας Ίδρυσης Ειδικών Σχολών Τουριστικής Εκπαίδευσης, αγροτικός τουρισμός, ορεινός τουρισμός, θρησκευτικός – πολιτιστικός τουρισμός », Planet A.E – Intergration Ε.Π.Ε, Ν οέμβριος 1994

### **ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ**

- Δημοτική Επιχείρηση Πολτισμού και Ανάπτυξης Καρπενησίου (Δ.Ε.Κ.Α.Κ.), Τουριστικός Οδηγός Καρπενήσι 94 » 1994
- Τοπική Εκκλησία Δήμου Βοιών, « Μικρό Άγιο Όρος της Πελοποννήσου, τόποι λατρείας – εκκλησίες και μοναστήρια του Κάβο Μαλιά ».
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λακωνίας « Λακωνία, Σπάρτη », Επιμέλεια Έκδοσης Artime Ε.Π.Ε
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Τρικάλων / Επιτροπή Τουριστικής Προβολής, « Μετέωρα, Καλαμπάκα – Καστράκι – Τρίκαλα – Πύλη – Ελάτη – Περτούλι – Ασπροπόταμος, Εκδόσεις Αφοί Τσαρούχα.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων / Επιτροπή Τουριστικής Προβολής, « Νομός Ιωαννίνων, εναλλακτικές μορφές τουρισμού », Παραγωγή Next Media, Ιωάννινα, Νοέμβριος 2000

- Δημοτική Επιτροπή Τουρισμού / Γραφείο Τουρισμού Δήμου Χίου, « Χίος το αγιονήσι », Εκτύπωση Γραφικές Τέχνες Κων. Ζήσιμος, Χίος
- Σ. Αντωνάκος (κείμενα), Κέρκυρα, ιστορία – μνημεία – μουσεία – περιήγηση του νησιού », Εκδόσεις Σωτήρη Τουμπή, 1998
- Πέτρη Τάσου Ν. « Κεφαλλονιά, ιστορία – τέχνη – λαογραφία – περιήγηση », Εκδόσεις Μιχάλης Τουμπής Α.Ε Αθήνα 1985
- Λέσβιος Π. (κείμενα), Λέσβος, ιστορία – λαογραφία – αρχαιολογία – περιήγηση , Εκδόσεις Σωτήρη Τουμπή, 1989
- Κούκας Γιώργος, « Πάρος – Αντίπαρος », Εκδόσεις Μιχάλης Τουμπής Α.Ε, Αθήνα 1991
- Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, « Περιγραφή της ευρέσεως της θαυματουργής εικόνας της Ευαγγελιστρίας στην Τήνο κατά το έτος 1823, σκοποί και δραστηριότητες του Ιερού Ιδρύματος », Εκδόσεις Oscar Press Ε.Π.Ε, Τήνος 1996
- Δάβαρης Γ. Δημήτρης, « Πάτμος, το νησί του Ιωάννη του Θεολόγου », Αθήνα
- Δάβαρης Γ. Δημήτρης, « Κάλυμνος, το νησί των σφουγγαράδων », Αθήνα
- Υπουργείο Πολιτισμού, « Δρόμοι του Ορθόδοξου Μοναχισμού, Μοναστήρια της Εγνατίας Οδού και των νησιών του Αιγαίου 1, 2 και 3 », Εκδόσεις Ιτανος, Αθήνα
- ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ
- « Τουρισμός και Οικονομία » Τεύχος 240, Απρίλιος 1999
- « Σύνδεσμος », Τεύχος 4, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 2000

## **ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ INTERNET**

[www.kalampaka.gr](http://www.kalampaka.gr)

[www.im-ka.gr](http://www.im-ka.gr)

[www.impx.duth.gr/ieres\\_mones](http://www.impx.duth.gr/ieres_mones) Ξάνθη

[www.aedipsos.gr/monastery](http://www.aedipsos.gr/monastery) Εύβοια

[www.diavlos.gr/monasteries](http://www.diavlos.gr/monasteries) Σάμος

[www.pref-kavala.gr/Paul](http://www.pref-kavala.gr/Paul) Τα Βήματα του Απόστολου Παύλου

[www.friendsofmountathos.gr](http://www.friendsofmountathos.gr)

[www.agiooros.gr](http://www.agiooros.gr)

[www.culture.gr](http://www.culture.gr)